NICULESCU

SCURTĂ ISTORIE A LUMII ÎN 50 DE MINCIUNI

Natasha Tidd

NATASHA TIDD

Scurtă ISTORIE a LUMII în 50 de minciuni

Traducere: Smaranda Popovici

NICULESCU

Pentru Martyn Tidd, tatăl, prietenul și cititorul meu preferat.
Îți mulțumesc. Am început împreună, am terminat despărțiți.
Cuvintele nu sunt suficiente, dar uite câteva.

Cuprins

Introducere 11

Partea I: Lumea antică

Falsul Bardiya 13
Temistocle și mesajul către Xerxes 18
Iulius Cezar și inventarea *spin*-ului 21
Filipicele lui Cicero 26
Arminius și bătălia din Pădurea Teutoburgică 30
Istoria secretă 34

Partea a II-a: Evul Mediu

Crimele împărătesei Wu 39
Magie și Monmouth 43
Căderea dinastiei Comnenilor 47
Trădarea Cavalerilor Templieri 52
Jeanne și Flota Neagră 58
Călătoriile lui Sir John Mandeville 62

Partea a III-a: Epoca modernă timpurie

Simon din Trento și cultul sângelui 69
Inchiziția Spaniolă: corupție și confuzie 73
Malleus Maleficarum sau cum s-a inventat vrăjitoria ... 78

Saga Papesei Ioana 83
Perkin Warbeck: pretendent sau prefăcut? 87
Donația lui Constantin 92
Cucerirea aztecilor 96
Henric al VIII-lea sau
cum să transformi o minciună în lege 102
Multele (multele) minciuni ale lui Nostradamus 107
Războiul de la Imjin și cele mai groaznice
tratative de pace din istorie 113
Cei trei Dmitri 117
Scandalul otrăvurilor 122
Mary Toft: femeia care a născut iepuri 128
Minciuna lui Mir Jafar 133
Lupta lui Joseph Knight pentru libertate 140
Maria Antoaneta și diamantele pierdute 144

Partea a IV-a: Secolul al XIX-lea

Testamentul lui Petru cel Mare 151
Lumea imaginară a lui Gregor MacGregor 155
Marea farsă selenară 160
Abraham Lincoln și povestea metisajului 164
Cel mai mare șarlatan 169
Bismarck și Arta Războiului 174
USS *Maine* și războiul cuvintelor 179
Afacerea Dreyfus 185

Partea a V-a: Secolul XX

Minciuna lagărelor de concentrare 191
Protocoalele Sionului 198
Războiul de propagandă 203
Cenzorii gripei spaniole 209

Anna sau Anastasia?....213
Walter Duranty şi marea foamete....217
Experimentul Tuskegee....223
Teatrul din Terezin....229
Cum să devii o trădătoare: Iva Toguri d'Aquino....234
Dezmințirea recensământului....240
Operațiunea *Moştenirea*....244
Muşamalizarea cazului surorilor Mirabal....249
Minciuni peste minciuni la Mỹ Lai....254
Dezastrul de la Cernobâl....259

Postfață....265
Mulțumiri....267
Bibliografie selectivă....269

Introducere

Dacă semeni întrucâtva cu mine, părinții te-au învățat să nu minți încă de când erai mic. Este o lecție oarecum universală – nu e bine să minți. Asta nu înseamnă că nu o facem; numeroase studii au demonstrat că minciuna este o parte intrinsecă a naturii umane. Cine nu a spus o minciună nevinovată pentru a proteja sentimentele cuiva sau ca să iasă dintr-un bucluc? Totuși, în continuare ne îndrumăm copiii să nu mintă, și pe bună dreptate. Chiar dacă nu luăm în considerare aspectele morale și etice și ne concentrăm doar pe pragmatismul minciunii, de cele mai multe ori este doar un obicei dăunător care tinde să scape de sub control și provoacă situații periculoase și efecte de domino ireversibile. Dacă acesta este efectul pe care o minciună îl poate avea asupra vieților fiecăruia dintre noi, imaginează-ți imensitatea impactului pe care-l are asupra istoriei.

Istoria minciunilor este irevocabil devastatoare, înglobând ascensiunea și declinul ideologiilor, religiilor și imperiilor. Cartea de față conține doar 50 dintre acele minciuni, unele interconectate de-a lungul secolelor, altele aparent autonome; însă fiecare neadevăr provoacă val după val în cronologie. Vom explora evoluția minciunii, începând din *Lumea antică* cu arta timpurie a urzelilor și secretelor politice. Apoi, în *Evul Mediu*, când se rescrie deja istoria doar pentru a se potrivi cu firul narativ curent, în strânsă legătură cu literatura care proliferează planuri și ideologii false. Odată ce ajungem în *Epoca modernă timpurie*, vedem cum o minciună se face din țânțar armăsar prin intermediul popularizării teoriilor conspirației și a

falsificărilor în masă. Noile tehnologii ale secolului al XIX-lea aduc cu sine creşterea şi răspândirea informaţiilor false – de la trucaje amuzante la scrieri jurnalistice care au schimbat lumea într-o manieră catastrofală. În fine, în secolul XX, vom fi martori ai punctului culminant din evoluţia minciunii, care combină o muşamalizare în masă a atrocităţilor colonialiste, războaie de propagandă şi o ştire falsă ce a contribuit la uciderea a milioane de oameni.

Pe parcursul următoarelor 50 de capitole, vom traversa unele dintre cele mai groaznice evenimente din istoria lumii. Uneori, în mod inevitabil ni se vor părea sumbre, însă întotdeauna există o luminiţă la capătul tunelului de minciuni. Când dezbrăcăm istoria de minciuni, înţelegem mai bine nu doar istoria în sine, ci şi moştenirea lăsată de trecut şi pe care noi o căpătăm astăzi. Aceasta nu este o carte despre descoperirea adevărului. Mai degrabă, este o descâlcire a iţelor de vicleşugurile care au învăluit adevărul şi motivul pentru care acele iţe au fost toarse de fapt.

Partea I

LUMEA ANTICĂ

Falsul Bardiya

Una dintre cele mai lăudate și ades menționate personalități ale istoriei antice este Darius cel Mare (sau Darius I), al treilea Rege al Regilor al Imperiului Ahemenid. Sub conducerea sa, granițele Imperiului Persan Ahemenid s-au extins dincolo de limitele iraniene, până în Asia de Vest, Caucaz, regiunea balcanică și chiar în anumite părți din Asia Centrală și Egipt. Acesta se numără printre puținii conducători care a fost intitulat „cel Mare", datorită eforturilor depuse pentru consolidarea puterii și bogăției imperiului, menținerea unui sistem de toleranță religioasă și interconectarea teritoriilor pe care le-a cucerit. Totuși, istoria sa este marcată de o foarte mare minciună. Darius nu a fost al treilea Rege al Regilor – a fost al patrulea. Iar modul în care a fost ucis conducătorul de mult uitat, ștergându-i orice drept la memoria colectivă istorică, ne spune multe despre cine era, de fapt, Darius.

Formându-se în jurul anului 550 î.H., Imperiul Ahemenid a fost construit pe succesul lui Cirus cel Mare, care a reușit să cucerească Media, Lidia și Regatul Noului Babilon de-a lungul

domniei sale de aproape 30 de ani, între 559 şi 530 î.H. Pentru a conduce tânărul imperiu spre putere, Cirus a avut de ales un moştenitor dintre cei doi fii, Cambyses şi Bardiya. Dintre cei doi, Bardiya părea mai capabil să conducă, Cambyses fiind cunoscut pentru stările lui extrem de instabile, însă acesta din urmă era cel mai mare. Astfel, la moartea lui Cirus, în 530 î.H., Cambyses a ajuns la putere şi a fost încoronat drept Cambyses al II-lea. La început, lucrurile au mers ca unse şi, cu toate că au ieşit la iveală ceva tendinţe despotice, primii ani ai domniei lui Cambyses s-au scurs fără prea multe peripeţii. Dar acest lucru avea să se schimbe când a început să plănuiască invadarea Egiptului. Cambyses a susţinut că avusese mai multe vise profetice în care Bardiya înşfăcase puterea asupra imperiului. În loc să le categorisească strict drept nişte vise sau să le investigheze temeinicia, Cambyses a renunţat la orice simţ al precauţiei şi a ordonat asasinarea în secret a fratelui său şi muşamalizarea morţii sale. Crima fiind comisă, Cambyses părea să-şi fi revenit în simţiri şi a pornit să cucerească Egiptul.

Dar există consecinţe atunci când îţi ucizi fratele. Pentru Cambyses, aceste consecinţe au fost vizibile la moartea sa, în iulie 522 î.H., când nu rămăsese niciun moştenitor direct care să-i ia locul. Rolul de conducător fusese pus la bătaie şi a apărut un candidat neobişnuit – Bardiya. Bineînţeles, nu era realul Bardiya, ci unul fals: un mag pe nume Gaumăta, care începuse să se dea drept Bardiya la începutul lui 522 î.H. Când Cambyses era în Egipt, falsul Bardiya se afla în Persia adunând oameni care să-l sprijine împotriva „fratelui" său şi provocând o revoltă de scurtă durată, care a fost înăbuşită la moartea lui Cambyses. Uzurpatorul Bardiya a fost încoronat Rege al Regilor. Era o nedreptate pe care apropiaţii lui Cambyses al II-lea nu au putut s-o suporte – ştiau că adevăratul Bardiya fusese ucis pe ascuns, aşadar acest nou rege nu avea niciun drept să conducă –,

punând astfel în pericol întregul imperiu. În anul 522 î.H., în septembrie, doriforul[1] lui Cambyses, Darius, a fost conducătorul unui grup de bărbați care i-a întins o capcană lui Gaumăta ca să-l ucidă. Falsul rege murise, așadar Darius a ajuns salvatorul Imperiului Ahemenid și încoronat pe merit drept noul său conducător, Darius cel Mare.

Aceasta este versiunea lui Darius, care poate fi găsită în Inscripția de la Behistun, un imens testimonial sculptat în Muntele Behistun, în partea de vest a Iranului. Darius și-a inscripționat ascensiunea spre putere cândva între 522 și 485 î.H. Totuși, în mod curios pentru o lovitură de stat de asemenea anvergură, există doar două surse majore care susțin afirmațiile lui Darius: Inscripția de la Behistun și istoricul grec Herodot, care a inclus o poveste despre falsul Bardiya în volumul *Istorii*, scris în anul 430 î.H. Multe dintre faptele repovestite de Herodot provin din Inscripția de la Behistun, restul fiind înfloriturii fictive care nu au niciun temei istoric. În versiunea lui

[1] Soldat din corpul de gardă al vechilor regi perși, purtător de lance. (*n. red.*)

Herodot, Gaumāta este înlocuit de doi frați, Patizeithes și Smerdis. Patizeithes este un fel de maestru păpușar care minte în stânga și în dreapta astfel încât Smerdis să ajungă rege. Șiretlicul lor este descoperit abia când se observă că, spre deosebire de realul Bardiya, Smerdis nu are urechi.

MINCIUNĂ ÎN LEGENDĂ

Inscripţia de la Behistun este însoţită de o sculptură vastă care îl înfăţişează pe Darius cel Mare privind în sus spre simbolul Faravahar, un semn al divinităţii şi al dreptului la succesiune. La pământ, zdrobită sub piciorul lui Darius, este reprezentată o persoană despre care se presupune că este Gaumāta, simbolizând că niciun uzurpator nu poate lua domnia unui rege adevărat.

Această versiune a lui Herodot, cu includerea celor doi frați și investigația ulterioară bazată pe niște urechi, pare puțin prea exagerată pentru a fi luată de bună. Totuși, versiunea lui Darius cel Mare nu este nici ea fără cusururi evidente. Istoricii au cercetat cu atenție aceste lacune de logică – dacă într-adevăr Cambyses și-a ucis fratele în secret, în anul 525 î.H., cum de nu a observat nimeni absența lui Bardiya și cum a aflat Gaumāta de moartea acestuia, astfel încât să pretindă cu succes că el este Bardiya? Uciderea unui prinț imperial ar fi fost aproape imposibil de ascuns la vremea respectivă. Campania din Egipt se profila la orizont, membrii familiei regale erau obligați să participe,

iar asta însemna că absența lui Bardiya ar fi fost observată și înregistrată. Singurul motiv pentru care nu ar fi participat era să fi acționat în calitate de regent în altă zonă, însă, din nou, brusca sa dispariție ar fi apărut în documente. După aceeași logică, dacă Bardiya ar fi fost într-adevăr omorât în secret ca apoi, trei ani mai târziu, să reapară brusc întruchipat în Gaumăta, tot ar fi existat izvoare istorice care să ateste acest lucru. Bardiya a fost fiul lui Cirus și fratele lui Cambyses, deci era o personalitate recunoscută, ale cărei acțiuni ar fi fost urmărite.

Ce s-a întâmplat de fapt cu Bardiya? Răspunsul probabil este surprinzător de simplu. Nu a fost un Bardiya fals. Bardiya nu a fost ucis în 525 î.H., ci era în Persia, în calitate de domnitor regent cât timp fratele său purta bătălii în Egipt. Aflăm din documente babiloniene că, în 522 î.H., Bardiya aparent pornise o campanie împotriva fratelui său, fiind numit *„Rege al Babilonului, Rege al Pământurilor"* în primăvara acelui an, cu câteva luni înaintea de moartea lui Cambyses și de împuternicirea oficială. Cât despre motivele lui Darius cel Mare de a scorni povestea acestui fals Bardiya, e la fel de simplu – pentru a obține putere. La fel precum Cambyses, Bardiya nu avea moștenitori, deci, dacă ar fi murit, Imperiul Ahemenid ar fi rămas de izbeliște. Mai mult ca sigur Darius a profitat de această situație, ucigându-l pe Bardiya și creând mitul falsului Bardiya pentru a-și întări poziția de salvator al imperiului și a-și asigura domnia.

În ciuda posibilei rute duplicitare pe care a urmat-o în drumul spre putere, Darius cel Mare este cunoscut despre unul dintre cei mai importanți suverani ai Imperiului Ahemenid, conducându-l spre culmile sale teritoriale și culturale. Totuși, nu a durat prea mult. Xerxes, moștenitorul și succesorul lui Darius, nu a fost la fel de priceput în arta minciunii precum

tatăl său – o trăsătură care avea să ducă, finalmente, la căderea unui imperiu.

Temistocle și mesajul către Xerxes

În anul 486 î.H., Imperiul Ahemenid ajunsese la apogeu când Xerxes I i-a urmat la putere tatălui său, Darius cel Mare, după moartea acestuia. Totuși, actele de rebeliune erau frecvente într-un ținut atât de întins. De îndată ce a ajuns pe tron, Xerxes a și plecat spre Egipt să înăbușe o revoltă, urmată îndeaproape de alte două răscoale în Babilon, în 484 î.H. Succesele lui Xerxes în gestionarea acestor situații i-au oferit statutul cert nu numai de lider capabil – uneori chiar nemilos –, ci și de maestru militar. Prin urmare, nu e surprinzător că, la doar câțiva ani de la începutul domniei sale, Xerxes a decis să facă ceva la care tatăl său visase multă vreme, dar nu avusese succes: să cucerească Grecia.

Nu era o treabă ușoară să invadezi Grecia. Prima invazie organizată de Darius cel Mare, în 492 î.H., se soldase în numai doi ani cu o înfrângere zdrobitoare. Sperând să evite greșelile făcute de tatăl său, Xerxes a investit enorm atât în resursele sale militare, cât și în construirea unor poduri și căi navigabile care să faciliteze accesul soldaților și al navelor sale în Grecia. În anul 481 î.H., Xerxes era în sfârșit pregătit – a adunat trupe din întregul Imperiu Ahemenid pentru această invazie. Reacția statelor elene a fost să formeze front comun împotriva invadatorilor persani, alianță condusă de forțe din Atena și Sparta. Însă pregătirile lui Xerxes au dat roade și, până în 480 î.H., forțele conduse de el își făceau încet și sigur drum dincolo de coasta Greciei. Orașele capitulau unele după altele în fața celei mai

impresionante armate pe care Grecia o văzuse până atunci și, târziu în vară, cele două părți s-au întâlnit față-n față în prima bătălie semnificativă, la Termopile. Șapte mii de soldați din întreaga Grecie, dintre care 300 de spartani, au format o barieră de-a lungul unei trecători înguste – aceștia erau depășiți numeric cu mult, dar drumul pe care l-au blocat nu îi permitea lui Xerxes să-și dezlănțuie forța pe deplin. Două zile și-au nimicit puterile reciproc, fiecare batalion trimis în trecătoare de Xerxes se întorcea înfrânt. Într-un final, Xerxes și-a mutat trupele astfel încât să-i înconjoare pe greci. Pe măsură ce trupele înaintau, mulți greci au abandonat lupta, lăsându-i în urmă pe spartani și câteva sute de tespieni, care au rămas să întreprindă o misiune sinucigașă de încetinire a înaintării persanilor, cât mai mult posibil.

ASTA E SPARTA!

Bătălia de la Termopile a dat naştere legendei celor 300, în mare măsură datorită lui Herodot, care i-a prezentat pe liderul spartan Leonidas şi pe oamenii săi ca pe nişte războinici viteji care au luptat pentru glorie eternă. Această perspectivă a alimentat mitul popular conform căruia, în bătălii, trupele spartane fie câştigau, fie alegeau să lupte până la moarte.

După Termopile, Xerxes părea de neoprit. Trupele sale au cucerit rapid și mai mult teritoriu, incendiind orașele care se opuneau, ca un avertisment pentru celelalte. Orașul Atena a fost cucerit spre sfârșitul verii anului 480 î.H., iar Xerxes a ordonat

distrugerea imediată a acestuia. Regele perşilor era pe cale să cucerească o bună bucată din Grecia continentală, dar, pentru a-şi asigura victoria, trebuia să înfrângă forţa navală a Greciei – care era ancorată în largul coastei insulei Salamina, chiar vizavi de coasta Atenei, fiind separate doar de golful Saronic. Din nou, forţele elene erau depăşite numeric şi o altă victorie decisivă pentru Xerxes era iminentă. Totuşi, Grecia avea un as în mânecă, şi anume generalul şi omul politic atenian Temistocle.

În timp ce mulţi lideri greci făceau presiuni pentru a-şi abandona poziţia de la Salamina – la urma urmei, înfrângerea era inevitabilă –, Temistocle încerca să-i convingă să rămână acolo. Canalele din largul insulei Salamina erau înguste şi credea că navele greceşti ar fi putut profita de acest lucru, folosind vase mai mici pentru a prinde în capcană navele-mamut ale lui Xerxes. Era o strategie riscantă, deoarece o tactică similară fusese folosită la Termopile, conducând la înfrângere. Dar Temistocle mai ştia ceva. Xerxes avea ochi şi urechi în tabăra elenă şi probabil aflase deja că grecii se contraziceau despre ce ar trebui să facă la Salamina; astfel, Temistocle a întins o capcană.

Un emisar a fost trimis cu un mesaj pentru Xerxes – fiind trădaţi de ceilalţi comandanţi greci, Temistocle şi forţele sale ateniene doreau să se alieze cu Xerxes. Pentru a creşte credibilitatea acestei minciuni, Temistocle l-a sfătuit pe Xerxes să lovească exact în acel moment, în timp ce restul navelor greceşti se pregăteau să fugă, iar forţele ateniene erau pregătite să-l ajute în luptă. Xerxes a căzut în capcană.

Vasele persane au intrat în strâmtoarea Salaminei şi, la primă vedere, Temistocle părea să fi spus adevărul. Părea că mai multe nave greceşti încercau să fugă; în realitate era doar un complot pentru a-l atrage pe Xerxes cât mai adânc în strâmtoare. Grecii au înconjurat vasele persane şi au trecut la atac. A fost o înfrângere brutală şi s-a dovedit a fi un punct de cotitură în planurile măreţe pe care Xerxes le avea pentru invazie.

Deoarece majoritatea flotei sale fusese distrusă, regele persan a ales să se retragă şi s-a întors în imperiul său, lăsând în urmă doar un grup mic care să continue bătălia cu Grecia – care a fost înfrânt în anul 479 î.H.

Dacă nu era destul de umilitor pentru Xerxes să piardă în faţa unei armate net inferioare numeric, după victoria obţinută, Grecia a început să-şi recupereze teritoriile ocupate de ahemenizi. În jurul anului 466 î.H., Xerxes a mai încercat o dată să obţină un oarecare control asupra Greciei, dar a fost doar un alt eşec. Xerxes şi-a început domnia ca un lider puternic, susţinut de forţe militare, dar ultimii săi ani au fost marcaţi de greşelile care ilustrau slăbiciunile Imperiului Ahemenid, fiind astfel fatale. În anul 465 î.H., Xerxes a fost asasinat printr-un complot misterios – în mod ironic, foarte similar cu cel al lui Darius cel Mare –, care avea ca scop cucerirea tronului. Imperiul Ahemenid nu a mai fost niciodată la fel de puternic ca în zorii domniei lui Xerxes. În final, acest imperiu a fost cucerit de armata lui Alexandru cel Mare în anul 330 î.H.

Iulius Cezar şi inventarea *spin*[2]-ului

În secolele care au urmat căderii Imperiului Ahemenid, începea să se ridice o altă superputere globală – Republica Romană –, iar în anul 58 î.H., una dintre cele mai cunoscute

[2] Se referă la o tehnică de manipulare a informaţiilor şi comunicării, utilizată de către politicieni, partide politice sau alte grupuri de interese, pentru a prezenta evenimentele, acţiunile şi declaraţiile într-o lumină favorabilă propriei lor agende politice şi pentru a influenţa opinia publică în mod strategic; formă de propagandă. (*n. trad.*)

personalități din istorie se pregătea să ticluiască o inovație foarte modernă: *spin*-ul politic.

Înainte să ajungă cunoscut drept unul dintre cei mai importanți generali din Imperiul Roman și cu mult înainte de Idele lui Marte, Iulius Cezar era un bărbat care se zbătea într-o mare de datorii aparent interminabilă – numai în anul 61 î.H., acesta a contractat un împrumut fără precedent de la unul dintre cei mai bogați oameni ai Republicii, Crassus, însă, fiind deja îndatorat, nu avea cum să achite o sumă atât de mare. Să urci pe scara politică era un joc costisitor, fiecare treaptă costând o avere, iar dacă mitele care trebuiau date și creditorii nu erau plătiți, un politician nu doar că devenea falimentar, ci se confrunta și cu o interdicție oficială de a mai face politică. Aceasta era soarta care-l aștepta și pe Iulius Cezar. În anul 59 î.H., acesta tocmai își încheiase mandatul de consul, cel mai înalt rol de magistrat, și fusese recompensat cu funcția de proconsul pentru o perioadă de cinci ani, care includea administrarea a două zone din Galia aflate sub conducerea romanilor. Cu toate acestea, dacă nu-și rezolva problema datoriilor, și asta cât mai repede, ar fi pierdut totul.

Însă, Cezar credea că Galia era exact precum cartea „Ieși din închisoare" din jocul Monopoly. Galia era o fâșie uriașă din Europa de Vest, ce cuprindea Franța, Luxemburg, Belgia și părți din Germania, Elveția, Italia și Țările de Jos, așa cum le știm în zilele noastre. Mare parte din Galia era independentă, fiind administrată de națiuni și triburi; dar Cezar spera să schimbe acest lucru. Dacă ar fi putut porni un război cu o parte din Galia, ar fi putut scăpa de datorii. Galia era plină de bogătași care așteptau să fie jefuiți, iar înfloritorul trafic roman de sclavi căuta constant prizonieri de război pe care să-i înhațe. Cezar căuta doar un motiv pentru care să atace, iar helveții, o confederație de triburi galice, părea să îi ofere exact acest motiv.

Helveții ocupau o bună parte din platoul elvețian al Galiei și, în anul 58 î.H., i-au cerut lui Cezar permisiunea de a traversa teritoriile conduse de romani, astfel încât să poată migra spre vest. Cezar a refuzat, sperând că helveții vor da buzna prin pământurile lui, dându-i astfel undă verde pentru bătălie. Helveții, însă, au preferat să abordeze totul pașnic, căutând altă rută. Neavând de gând să scape plata unei taxe, Cezar și-a adunat legiunile și i-a urmărit pe helveți, prinzând în ambuscadă masa migratoare care încerca să traverseze râul Saône. Aproape întregul trib helvetic Tigurini a fost masacrat în lupta care a urmat. Au avut loc mai multe încăierări sângeroase până când helveții au fost învinși și s-au întors pe pământurile lor, funcționând ca teren-tampon între Roma și părțile mai ostile din Galia, mai ales cu periculoasele triburi germanice. Cezar, devenind substanțial mai bogat, a găsit astfel formula câștigătoare – mergi la război, scapă de datorii, câștigă putere. Așa au început Războaiele Galice.

Totuși, planul lui Cezar avea un mare defect. Pentru a continua să urce în ierarhia Republicii Romane, trebuia să-și mențină imaginea intactă și nu dădea prea bine că pornea războaie doar pentru a scăpa de datorii. Trebuia să prezinte Republicii o versiune diferită a adevărului, care să arate că acțiunile lui aduc beneficii nu numai pentru el, ci pentru toți romanii. Așadar, Cezar a decis să-și publice propria versiune a evenimentelor petrecute într-o serie de relatări continue: *Commentarii de Bello Gallico* („Comentarii asupra războiului cu galii"). În aceste relatări, Cezar a explicat cum s-a văzut obligat să-i urmărească pe helveți, deoarece aceștia plănuiau să migreze lângă o provincie romană și, ca atare, reprezentau un pericol pentru toți romanii (de fapt, helveții migrau la 320 km de această zonă). Cât despre masacrarea tribului Tigurini, Cezar a susținut că fusese o intervenție divină, pentru că Tigurini jucaseră un mic rol în moartea

unuia dintre strămoșii soției lui Cezar, cu 50 de ani mai devreme, în anul 107 î.H. Această relatare este poate cel mai timpuriu exemplu semnificativ de *spin* politic, de manipulare a adevărului pentru a justifica mijloacele.

STUDIU DE CAZ: GALIA

Războaiele Galice vor fi cruciale în ascensiunea lui Cezar spre rolul de dictator al Romei. După încheierea războiului în anul 50 î.H., Cezar cucerise toată Galia şi o parte din Britania, devenind mai bogat decât putuse vreodată să-şi imagineze şi începând perioada de aproape cinci secole de dominaţie romană asupra Galiei.

De-a lungul Războaielor Galice, Cezar a folosit această nouă mașinărie propagandistă pentru a transforma atrocitățile din luptă în acțiuni juste și justificate. În anul 57 î.H., 53.000 de membri ai poporului belgic Nervii au fost vânduți ca sclavi; nu a fost vorba de lăcomie, ci de conspirație a inamicilor și încălcarea jurămintelor de loialitate. Cezar a jefuit satele triburilor Eburones în anul 53 î.H., considerând necesar să ia această măsură pentru a captura o căpetenie a rebelilor. În anul 51 î.H., negăsindu-l pe rebel, *nu* exista altă opțiune decât să ardă din temelii toate căminele și holdele triburilor Eburones, forțându-i pe oameni să îndure foametea. Bineînțeles că a afirmat și că, atât timp cât erau în viață, triburile „nu i-ar mai fi permis să se întoarcă vreodată". Poate cel mai absurd *spin* este masacrul dezlănțuit de Cezar în anul 55 î.H. asupra civililor din popoarele

germanice Usipetes și Tencteri. Acesta a susținut că majoritatea civililor nu a fost ucisă de trupele sale, ci că a fost un act de sinucidere în masă deoarece considerau că nu mai aveau „nicio speranță de scăpare".

Interesant este că afirmațiile lui Cezar au fost considerate adevărate nu numai de Republica Romană și mai târziu de Imperiul Roman, ci și de istorie. Până la mijlocul secolului XX, *Commentarii de Bello Gallico* a fost aclamat și recunoscut drept una dintre cele mai importante relatări de război din toate timpurile. Indiciul care i-a făcut pe istorici să descopere minciunile lui Cezar nu are legătură cu justificările lui dubioase, ci cu cifrele pe care le-a folosit. În *Commentarii*, Cezar pretinde că a cucerit armate uriașe; de exemplu, a declarat că Usipetes și Tencteri însumau 430.000 de oameni și, înfrângându-i, nu murise niciun soldat roman în luptă. Lăsând la o parte numărul improbabil de victime din rândul romanilor, dacă e să comparăm statisticile lui Cezar cu rezultatele studiilor moderne efectuate despre condițiile vremurilor respective, este imposibil ca triburile Usipetes și Tencteri să fi adunat o armată de acea dimensiune, Cezar amplificând magnitudinea puterii inamicului în încercarea calculată de a-și consolida reputația. Chestionarea numărului de soldați a deschis niște porți ferecate și, în curând, fiecare detaliu al afirmațiilor lui Cezar a fost pus sub investigație istorică.

Rețeaua de minciuni țesută atât de inteligent de Cezar a fost descâlcită după mai bine de 2.000 de ani, iar astăzi, *Commentarii de Bello Gallico* nu mai este considerată o relatare exactă a istoriei, ci unul dintre primele exemple de *spin* politic și pericolele care apar din el.

Filipicele lui Cicero

Pionieratul lui Cezar în arta *spin*-ului nu s-a oprit odată cu el. De fapt, Marcus Tullius Cicero, alt politician roman, a păşit pe calea deschisă de asasinarea lui Cezar şi i-a elevat metodele, a estompat linia dintre propagandă şi *spin* şi a dat naştere primelor ştiri false.

La 15 martie 44 î.H., Iulius Cezar a fost numit „dictator pe viaţă" şi se bucura de culmile ameţitoare atinse de domnia tiranică a Republicii Romane, când a fost înconjurat de un grup de senatori rivali. Fiecare senator ţinea în mână un cuţit şi – crezând cu tărie că un om nu ar trebui să deţină singur puterea absolută şi, dacă s-ar întâmpla astfel, cu siguranţă *nu* Cezar ar trebui să fie acel om – s-au năpustit cu toţii asupra lui cu o ploaie de lovituri mortale. Aceşti bărbaţi se considerau eliberatori, salvatori ai poporului din ghearele despotului. Totuşi, poporul nu era de aceeaşi părere. Cezar fusese incredibil de popular în rândurile claselor inferioare şi mijlocii, iar oamenii au interpretat moartea lui drept o încercare disperată a acelui 1% de a prelua

puterea. Au izbucnit conflicte interne, s-a instituit anarhia, iar în mijlocul evenimentelor se afla Marcus Tullius Cicero. Acesta nu fusese implicat în complotul pentru uciderea lui Cezar, dar a fost mai mult decât încântat să audă că dictatorul murise. Cicero spera să profite de oportunitate, să schimbe cursul situației și să readucă Republica la statutul politic pe care îl avea înainte de domnia lui Cezar. Însă, pentru a putea face acest lucru, trebuia să se dea bine pe lângă succesorul lui Cezar.

Erau doi bărbați care vânau acest rol: Marcus Antonius, mâna dreaptă a lui Cezar, și Octavianus Augustus, nepotul și fiul adoptiv al lui Cezar. În testamentul său, Cezar îl desemnase succesor direct pe Octavianus – însă băiatul avea doar 18 ani și era relativ lipsit de experiență. Prin comparație, după moartea lui Cezar, Marcus Antonius câștigase susținerea în masă și era considerat moștenitorul de facto și liderul facțiunii cezarine. Astfel, nici nu se punea problema ca Marcus Antonius să fie de acord cu planurile lui Cicero de a întoarce Republica la un stadiu din trecut și s-a hotărât să-l înfrângă pe Octavianus. Ceilalți conspiratori l-au avertizat oarecum pe Cicero de acest plan – da, poate că Octavianus era lipsit de experiență, dar se știa că avea o minte brici și era nemilos, putea să treacă de la amiciție la dușmănie dacă avea vreun beneficiu din asta. Totuși, Cicero a respins observațiile acestora; până la urmă, Octavianus era un băiețel, iar Cicero putea să-l păcălească ușor și să-l transforme în monarhul provizoriu maleabil de care avea nevoie. Cu ațele strânse în jurul păpușii, Cicero trebuia doar să-l lichideze pe Marcus Antonius.

Cicero a început să țină discursuri și pamflete numite *Philippicae* („Filipice"). Planul său era să se folosească de *Filipice* ca să-l ucidă pe Marcus Antonius, îndepărtând un om loial lui Iulius Cezar, și să manipuleze adevărul, astfel încât să-i însceneze lui Antonius reputația de tiran în ascensiune și să

aducă în lumina reflectoarelor agenda politică a lui Cicero. La 2 septembrie 44 î.H., Cicero a susținut în fața Senatului *Filipica I*; în incipit, s-a referit la Antonius ca la iubitul său prieten, ca apoi să se lanseze într-un proces subliminal pasiv-agresiv de dezintegrare a caracterului său. Marcus Antonius nu era potrivit să conducă; ar fi înlăturat toate legile „bune" ale lui Cezar și ar fi distrus Republica. Cicero a recitat dintr-un poem scris de Attius, *„Urască-mă, numai să aibă teamă de mine"*, pentru a evidenția presupusa teroare pe care o resimțea gândindu-se la tot răul pe care ar fi putut să-l facă Antonius în calitate de conducător. Cicero își dădea cuvântul că acel vers ar fi fost mottoul după care și-ar fi ghidat activitatea Antonius. Deloc surprinzător, Marcus Antonius nu a reacționat prea bine și la 19 septembrie a convocat Senatul din nou, răspunzând nervos discursului lui Cicero și acuzându-l pe nedrept că ar fi fost creierul din spatele uciderii lui Cezar. Cicero era furios, incapabil să-și controleze mânia. A dat uitării planul original de a folosi *Filipicele* pentru un *spin* subtil și a dat startul unei campanii calomnioase fără scrupule.

Filipica a II-a este, de departe, cel mai lung și mai exploziv discurs dintre cele 14 *Filipice* ținute de Cicero, o declamație fără egal: „O, nerușinare! O, destrăbălare! O, pofte josnice!" Atacurile jignitoare ale lui Cicero mergeau de la a-l acuza pe Antoniu că duhnea a vomă după chefuri de trei zile până la hoție, violență și că a fost plătit pentru servicii sexuale. Cicero nu fundamentează aceste povești și în mare parte nici nu sunt adevărate, dar s-au dovedit a fi incendiare pentru caracterul lui Antoniu. Două mii de ani mai târziu, încă este considerat un afemeiat nesăbuit.

Filipicele lui Cicero și-au continuat atacul violent în primăvara anului 43 î.H. În aprilie, Senatul și-a aliniat convingerile cu Cicero și cu afirmațiile lui false, declarându-l pe Antonius

inamic al statului. Octavianus a condus Senatul în lupta împotriva lui Antonius și l-a învins cu abilitate pe succesorul lui Cezar. Victorios, Cicero a ținut un discurs, jubilând în fața poporului Romei – planul său dăduse roade și Republica urma să fie restaurată. Cu toate acestea, uitase un amănunt: avertismentele conform cărora Octavianus nu era de încredere. Cât Cicero sărbătorea, Octavianus și Antonius formaseră o alianță.

MÂRȘĂVII MISTUITOARE

Textul *Filipice*-lor a schimbat modul în care istoria îl portretizează pe Marcus Antonius, dar nu a fost singura metodă de asasinare contemporană a caracterului său. Alianţa dintre Octavianus şi Antonius nu avea să dureze şi, când s-a destrămat, Octavianus a început o propagandă împotriva vechiului său aliat. Aceasta este sursa care ne oferă poveştile despre cum Marcus Antonius s-a lepădat de cultura romană şi a căzut pradă farmecelor Cleopatrei, faimoasa regină a Egiptului.

Octavianus și Antonius, împreună cu Marcus Aemilius Lepidus – care fusese un aliat de lungă durată al lui Cezar –, au format al Doilea Triumvirat, o dictatură militară susținută de toți trei. În procesul de recuperare a puterii, trioul a creat Proscriptio, o listă de proscriși care erau imediat condamnați la moarte. Bineînțeles, Marcus Antonius s-a asigurat că numele lui Cicero se afla pe listă. În luna decembrie a anului 43 î.H., Cicero a fost decapitat. Într-un impuls de răzbunare macabră, Antonius a ordonat expunerea în Forul Roman a capului lui

Cicero și a mâinii cu care scria – pana lui Cicero nu fusese mai puternică decât sabia lui Marcus Antonius.

Arminius și bătălia din Pădurea Teutoburgică

După căderea lui Cicero a urmat sfârșitul Republicii Romane. Al Doilea Triumvirat a rămas la putere pentru ceva mai mult de un deceniu, dar, până în anul 30 î.H., Octavianus a rămas singurul din trio după ce l-a exilat pe Lepidus și l-a înfrânt pe Marcus Antonius într-un război civil. Rămas singur la conducere, a început să taie de la rădăcină ideile democratice ale Republicii și să pregătească terenul pentru o autoritate imperială centralizată, cu el în prim-plan. În anul 27 î.H., Octavianus și-a schimbat numele în Augustus și a devenit primul Împărat Roman, din toate punctele de vedere. Republica a murit, trăiască Imperiul Roman!

Primul punct de pe agenda imperială a lui Augustus era să-și extindă noul imperiu. Trebuia să fie floare la ureche; până la urmă, moștenise ceva teritorii. După Războaiele Galice, majoritatea Galiei a rămas supusă Romei; totuși, Germania rămăsese un ghimpe în coaste pentru Augustus, la fel cum fusese și pentru unchiul său, Cezar. Triburile germanice, care ocupau părți din Germania, Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria și Austria zilelor noastre, păreau invincibile și ripostau continuu, indiferent de situație. Triburile Tencteri și Usipetes, care suferiseră pierderi catastrofale în anul 55 î.H., fiind atacate la ordinul lui Cezar, și-au reintrat în forma de luptă până în anii 17-16 î.H. și au înfrânt Legiunea a V-a în bătălia pe care au purtat-o. Această

înfrângere a fost atât de brutală și de rușinoasă pentru Imperiu încât a devenit recunoscută drept *clades Lolliana*[3]. Augustus a refuzat să accepte situația. Acesta voia să anexeze teritoriile ocupate de triburile germanice și avea să le obțină prin forță brută, astfel încât a pornit o serie de campanii împotriva germanilor în anul 12 î.H.

Născut în jurul anului 16 î.H., Arminius a fost o victimă timpurie a uneltirilor lui Augustus. Fiul căpeteniei tribului Cherusci din Germania de Nord-Vest, pe când era doar un copil, a fost folosit ca pion în tratativele de pace și luat prizonier de romani. Cu toate că a crescut ca prizonier al imperiului, i s-a acordat dreptul la educație, a învățat să vorbească limba latină, s-a înrolat în armata romană și i s-a oferit chiar și un titlu nobiliar. Între timp, în locul de baștină al lui Arminius, campaniile lui Augustus s-au dovedit a fi un succes răsunător. Triburile germanice nu au putut ține piept măreței armate romane și, până în anul 7 d.H., au ajuns la cheremul Romei. Pentru a se asigura că situația nu se va schimba, Augustus a pus unul dintre cei mai feroce lideri din imperiu la cârma noilor teritorii adăugate Romei. Generalul și politicianul Publius Quinctilius Varus era cunoscut pentru cruzimea și brutalitatea sa. În timpul mandatului său de guvernator al Siriei, a înăbușit mai multe crize printr-un amestec de forță mortală și frică, o tactică pe care plănuia să o folosească asupra poporului germanic. Cu toate acestea, nu era o sarcină pe care să o poată întreprinde fără ajutorul localnicilor, și cine era mai potrivit decât Arminius? Da, Arminius s-a născut în triburile pe care Varus încerca să le suprime, dar era văzut de romani ca fiind „unul de-ai lor". Prin urmare, cunoștințele sale din interior și loialitatea față de Roma erau esențiale pentru succesul lui Varus.

---

[3] *Înfrângerea lui Lollius*; după numele lui Marcus Lollius Paulinus, consul și conducător al legiunii. (*n. trad.*)

Însă, încrederea în Arminius s-a dovedit a fi catastrofală. Arminius nu fusese niciodată de partea romanilor, doar aştepta să îi vină vremea. Varus credea că Arminius călătorea de la un trib la altul adunând susţinători pentru Roma; în schimb, acesta le câştiga încrederea şi plănuia o revoltă. Arminius a jucat acest rol dublu timp de aproape 2 ani, dar până în luna septembrie a anului 9 d.H. unise mai multe triburi, inclusiv pe oamenii lui din Cherusci, şi era pregătit să lupte. Totuşi, forţele lui Varus erau bine antrenate, bine echipate şi puternice. Dacă Arminius avea vreo şansă la victorie, trebuia să-şi planifice atacul cu atenţie.

Acesta a ales să-şi joace cartea pe baza convingerii lui Varus că el şi armata romană erau invincibili. Varus credea că Arminius nu s-ar fi întors niciodată la cei pe care el îi considera nişte barbari inferiori, dar încrederea oarbă în oamenii şi în iscoada sa avea să-l distrugă. Arminius ştia că trupele romane trebuiau să mărşăluiască prin vecinătatea mlaştinilor înguste ale Pădurii Teutoburgice. De aceea, urma să le întindă o capcană, ademenindu-i pe Varus şi oamenii lui de pe drumul plănuit şi promiţându-le o rută ocolitoare. Odată ajunşi în adâncurile pădurii, triburile germanice puteau să prindă romanii într-o ambuscadă – romanii nu cunoşteau zona şi nu şi-ar fi putut folosi formaţiunile de luptă obişnuite. Era cea mai bună şansă de a-i doborî. Exact când planul putea fi pus în aplicare, un dezastru părea iminent. Arminius a fost trădat de un nobil cheruscian, Segestes, care îl avertizase pe Varus că Arminius complota împotriva lui. Chiar şi aşa, încrederea lui Varus în Arminius era atât de puternică, încât nu a luat în seamă avertismentul şi, când Arminius i-a prezentat opţiunea unei scurtături prin Pădurea Teutoburgică, a acceptat fără ezitare, trimiţându-şi oamenii şi pe el la moarte.

Bătălia a fost sângeroasă: triburile i-au înconjurat pe romani şi i-au blocat în adâncurile pădurii. Aceştia nu aveau spaţiu să

se aranjeze în formațiuni și nu erau obișnuiți cu mâlul dens care îi trăgea la fund. Dându-și seama că înfrângerea era inevitabilă, Varus s-a sinucis urmat îndeaproape de majoritatea comandanților, lăsând trupele panicate, fără conducători. Doar o mână de supraviețuitori au reușit să scape. Când vestea masacrului care abia avusese loc a ajuns la urechile Romei, toți au fost șocați – cu siguranță, o astfel de înfrângere era imposibilă. Romanii se supraestimaseră și îi subestimaseră extrem de tare pe cei pe care-i considerau niște barbari înapoiați.

FORȚA UNIFICATOARE

Arminius a devenit primul erou național al Germaniei. Povestea lui s-a uitat în timp, până când a fost redescoperită în arhive în anii 1400, devenind rapid un simbol al Germaniei unite și un fel de emblemă națională în timpul Războaielor Napoleoniene.

Dacă Augustus crezuse despre *clades Lolliana* că ieșise rău, nimic nu se compara cu reușita lui Arminius. Bătălia din Pădurea Teutoburgică a fost una dintre cele mai devastatoare pierderi suferite de Roma până în acel moment, anihilând aproximativ 10% din armata romană și împingând puterea imperială în afara teritoriului. Istoricii romani clasici, precum Suetonius, au afirmat că această pierdere a distrus aproape în totalitate încrederea în imperiul aflat în plină expansiune și l-a afectat emoțional pe Augustus, care, la auzul veștii, ar fi început

să se lovească cu capul de zidurile palatului său, strigând cu disperare după legiunile pierdute.

Istoria secretă

În secolul al III-lea d.H., Imperiul Roman a început să dea de belele serioase. Construit pe măreție militară și expansiune, mult din sistemul economic al imperiului era legat de acest succes continuu: bogății furate de pe ținuturile cucerite și mână de lucru gratuită grație prizonierilor de război și sclaviei forțate. Așadar, odată ce imperiul și-a oprit expansiunea și a început să sufere de pe urma pierderilor militare majore, nu numai poziția de superputere globală a fost zdruncinată, ci și situația financiară. Dacă punem la socoteală și corupția guvernării și ascensiunea creștinismului care eroda influența împăraților romani asupra poporului lor, Imperiul Roman era pe cale să se prăbușească. Cel puțin în Occident. În anul 330, împăratul Constantin cel Mare a mutat sediul imperiului în Bizanț, stabilind o nouă „Romă" în capitala numită după el: Constantinopol. Când Imperiul Roman Occidental a căzut în anul 476, omologul său estic – cunoscut drept Imperiul Bizantin – era în floare.

Chintesența acestei puteri emergente a fost Procopius din Cezareea, erudit și istoric al Antichității, născut în anul 500. Era de datoria lui Procopius să înregistreze o relatare continuă a domniei primului „mare" conducător al Bizanțului, numit convenabil Iustinian cel Mare. Ajuns la putere în anul 527, Iustinian a avut o domnie uneori dificilă, care poate e cel mai bine ilustrată prin Revoltele de la Nika, din anul 532. În aceste revolte împotriva lui Iustinian, chiar dacă au fost potolite repede, jumătate din Constantinopol a ajuns în ruine și zeci de mii de

răsculați au fost masacrați. Opresiv și ambițios, o bună parte din domnia lui Iustinian a fost marcată de extinderea imperiului și recucerirea pământurilor care ieșiseră de sub controlul imperial – Persia, Africa de Nord și Italia fuseseră zonele de interes. De-a dreapta lui Iustinian stătea soția lui, împărăteasa Teodora, care fusese remarcată inițial prin prisma condițiilor umile în care fusese adusă pe lume, dar care, mai târziu, a fost recunoscută pentru rolul activ pe care l-a avut ca unul dintre sfetnicii esențiali ai lui Iustinian. De pe margine, Procopius observa totul – o prezență constantă la curtea lui Iustinian, martor al Revoltelor de la Nika și companion al lui Belisarius, generalul favorit al lui Iustinian, în numeroasele campanii militare pe care le-a condus.

Tot ce văzuse Procopius a fost consemnat în 2 din cele 3 cărți ale sale: *Istoria războaielor* și *Edificiile*. Acestea vor deveni cele mai cunoscute relatări ale domniei lui Iustinian cel Mare și, întrucât au fost scrise sub ochiul său vigilent, nu este surprinzător că oferă o interpretare majoritar măgulitoare. Iustinian și Teodora sunt conducători evlavioși și drepți și, urmând exemplul *Comentariilor* lui Cezar, acțiunile lui Iustinian sunt, de cele mai multe ori justificate – chiar și atunci când au ca rezultat tragice vărsări de sânge. Procopius a clădit istoria lui Iustinian, iar scrierile sale au rămas un adevăr indiscutabil până la începutul anilor 1600, când un manuscris misterios a fost găsit în străfundurile analelor bibliotecii Vaticanului. În traducerea documentului din originalul grecesc în latină, anticarul Niccolò Alamanni a descoperit că nu era vorba de un artefact din arhivă rătăcit din greșeală – era o a treia carte a lui Procopius, necunoscută până atunci, *Anecdota* sau *Istoria secretă*.

Să spunem că nimeni nu a anticipat impactul exploziv al conținutului ca o incredibilă subestimare. *Istoria secretă* a dat peste cap tot ce credeau istoricii că știu despre domnia lui

Iustinian, Procopius începându-și cartea explicând că mult din ceea ce scrisese până în acel punct fusese o minciună: *„Am fost obligat să ascund cauzele reale ale multora dintre evenimentele amintite în cărțile mele anterioare. Acum va fi de datoria mea, în această bucată a istoriei mele, să spun ce a rămas până acum nespus și să ofer motivele și originea reală a acțiunilor pe care le-am amintit deja."* Adulter, avorturi, copii din flori, crime, corupție și înșelăciuni – toate au jucat roluri importante în relatările lui Procopius.

Este vizată în special Teodora, despre care Procopius a susținut că fusese prostituată. Acesta intră în detalii extrem de picante despre viața ei sexuală care se vehiculau pe atunci, încât varianta publicată în 1623 a *Istoriei secrete* a exclus acele porțiuni cu totul. În cuplu, Iustinian și Teodora sunt comparați cu niște demoni: *„...flageluri ale omenirii, care și-au pus mințile laolaltă să ticluiască feluri în care pot distruge rasa umană și lucrările omului cât mai iute și mai ușor cu putință"*. Procopius chiar sugerează că este posibil ca cei doi să fi fost într-adevăr demoni, spunând că zeii încercau să lupte împotriva domniei lor nelegiuite dezlănțuind molime și dezastre naturale asupra imperiului. Cât despre campaniile de recucerire ale lui Iustinian, Procopius este, cum era de așteptat, lipsit de rețineri. Acesta afirmă că, din câte a văzut, împăratul fusese responsabil de moartea a milioane de suflete, 5 milioane de oameni fiind *„exterminați"* doar în Mauritania.

Cercetările efectuate pe conținutul cărții relevă că Procopius este, aproape sigur, autorul; însă e încă discutabil cât adevăr există în scrierile lui. Bineînțeles, Iustinian și Teodora nu erau demoni deghizați în oameni, complotând să distrugă lumea; totuși, dincolo de aceste afirmații absurde, există mult adevăr – dincolo de prejudecățile lui Procopius. De exemplu, a fost, oare, Teodora o prostituată? Dovezile ar sugera că da. Încă din

copilărie, Teodora a lucrat în teatru, unde multe actrițe participau la activități sexuale, iar traficul forțat al fetelor tinere precum Teodora era răspândit. Procopius folosește această informație ca motiv-cheie pentru firea diavolească și desfrâul sexual al Teodorei. Cu toate acestea, putem vedea de la contemporanii săi că Procopius omite în mod deliberat detalii esențiale care ar submina oarecum portretizarea pe care i-a făcut-o Teodorei – în primul rând, faptul că, odată ajunsă la putere, Teodora și-a asumat rolul de a îmbunătăți drepturile femeilor, inclusiv de a contribui la prevenirea traficului forțat de fete pentru sclavie sexuală. Cât despre afirmațiile conform cărora campaniile lui Iustinian au fost mult mai sângeroase decât cele descrise inițial, aproape sigur sunt adevărate. Totuși, numărul uriaș de victime pe care îl enunță Procopius nu este probabil nimic mai mult decât o ipoteză.

Istoria secretă este versiunea lui Procopius despre adevăr și, la fel cum fiecare dintre noi își amintește propria istorie, aceasta e într-o anumită măsură fictivă, amestecând zvonul cu evenimente la care am fost martori și prejudecăți personale cu fapte reale. Poate că cel mai bine ar fi să gândim *Istoria războaielor*, *Edificiile* și *Istoria secretă* ca o trilogie – primele două volume drept un tribut comandat pentru stăpânul lui Procopius, iar al treilea volum drept o eliberare violentă a adevăratelor sentimente pentru acel stăpân. Fiecare volum este părtinitor în felul său, oferind doar o versiune a evenimentelor și, în anumite momente, amestecând realitatea cu ficțiunea pentru a obține rezultatul scontat. Poate nu ne oferă o perspectivă sigură asupra istoriei, ci modul în care este spusă istoria – varianta oficială *versus* varianta personală.

Partea a II-a

Evul Mediu

Crimele împărătesei Wu

Dinastia Tang din China este deseori numită Epoca de Aur a Chinei Antice, iar unul dintre cele mai importante puncte de cotitură a fost cârmuirea lui Wu Zetian, singura femeie din istoria dinastică a Chinei care nu a domnit în calitate de văduvă sau de consoartă, ci ca împărătească cu drepturi depline. În timpul domniei sale, între anii 690 și 705, Wu și-a extins imperiul, a redeschis Drumul Mătăsii și a concentrat fonduri guvernamentale în măsuri de îngrijire pentru cei săraci și bolnavi. Înainte de moartea ei în anul 705, împărăteasa Wu a ales să nu aibă niciun epitaf pe piatra de mormânt, dorindu-și ca istoria să fie judecătorul suprem al domniei ei. *Poate* nu a fost o idee prea bună. Wu nu e amintită în istorie ca un conducător puternic și eficient, ci ca un ucigaș crud, ulterior fiind descrisă astfel: *„Și-a omorât sora, și-a măcelărit frații, și-a ucis împăratul și și-a otrăvit mama. Și zeii, și oamenii o urăsc."*

Crimele puse în cârca împărătesei Wu sunt printre cele mai odioase din câte s-au scris în cărțile de istorie. Wu și-a început cariera fiind concubină, mai întâi pentru împăratul Taizong,

apoi pentru împăratul Gaozong. În anul 654, a născut un copil pentru Gaozong și se spune că ar fi ucis pruncul, înscenând crima și aducând acuzații de vrăjitorie soției împăratului, împărăteasa Wang, și fostei consoarte favorite, Xiao. Astfel, cele două au suferit o moarte groaznică, iar Wu a devenit împărăteasă consoartă. Apoi, în anul 675, fiul ei cel mai mare, Li Hong, a murit subit găsindu-și sfârșitul *exact* după o ceartă cu mama sa. Când împăratul Gaozong a murit în anul 683, Wu a fost din nou luată în colimator pentru moartea acestuia, pe lângă un șir considerabil de decese sângeroase ale membrilor din propria-i familie – veri, nepoate și nepoți care reprezentau o amenințare și care muriseră în condiții misterioase sau fuseseră acuzați de trădare. Crimele în serie s-au stins încet în familia ei odată ce Wu a devenit împărătească văduvă; totuși, încă nu câștiga premii pentru „cea mai bună mamă a anului". Wu și-a folosit copiii rămași în viață ca pe niște marionete în jocul domniei; când unul scăpa de sub control, pur și simplu îl detrona și îl exila, înlocuindu-l cu un frate mai docil. S-a tot întâmplat acest lucru până când împăratul Ruizong, cel mai mic dintre frați, a abdicat în anul 690 și, astfel, împărăteasa Wu a ajuns să fie singură la cârma țării.

Dar cât din toate acestea este adevărat? Se spune că istoria este scrisă de cei victorioși; totuși, istoria e scrisă și de cei care vor să pară victorioși și aproape sigur asta s-a întâmplat și în cazul de față. După dinastia Tang, China a intrat într-o perioadă turbulentă de 50 de ani cunoscută drept perioada celor Cinci Dinastii și Zece Regate. Au fost timpuri cel puțin haotice, fără o autoritate centrală și, când domnia dinastiei Song a început în anul 960, s-a dus o bătălie grea pentru a readuce China la starea în care se afla în timpul dinastiilor Tang și Han. S-a făcut un efort pentru a promova identitatea chineză și pentru a readuce la viață confucianismul, nu numai în viața de zi cu zi,

ci și în modul în care era povestită istoria Chinei. Conform explicațiilor eruditului Zhu Xi, contemporan dinastiei Song, problema era că domnia împărătesei Wu nu se potrivea în acest fir narativ: „*Dinastia Tang se trăgea din Barbari. Din acest motiv, nu era ceva neobișnuit să se încalce standardul confucianist care ar fi trebuit să guverneze comportamentul adecvat al unei femei.*"

AMANTA

Pe când avea doar 14 ani, Wu Zetian a intrat în Haremul Imperial al împăratului Taizong. Cu toate că avea statut de concubină, nu se număra printre preferatele lui. Cu toate acestea, de-a lungul bolii care avea să-i fie fatală lui Taizong, ea a construit o relaţie cu cel care avea să devină curând împăratul Gaozong. Se pare că soţia lui Gaozong, împărăteasa Wang, a încurajat perechea în încercarea de a-l îndepărta pe bărbat de concubina lui favorită, consoarta Xiao.

Reușitele și domnia îndelungată a împărătesei Wu însemnau că nu putea fi dosită în colțurile prăfuite ale istoriei, însă nu era genul de femeie pe care istoricii dinastiei Song doreau să-l celebreze. Era mult mai simplu să aleagă cu atenție din trecutul lui Wu doar acele părți pe care doreau să le includă și să se concentreze pe poveștile celor care se opuseseră domniei ei. Chiar și în zilele noastre, „*Și zeii, și oamenii o urăsc*" este unul dintre citatele cel mai des folosite în descrierile despre împărăteasa Wu. Scrisă de poetul Luo Binwang în încercarea de a susține o

revoltă împotriva lui Wu, este una dintre cele mai părtinitoare afirmații contemporane făcute la adresa acesteia. La fel ca în cazul *Filipicelor* lui Cicero, aceste atacuri necruțătoare nu sunt mereu cele mai credibile surse istorice. Însă au fost cam singurele relatări folosite în timpul dinastiei Song pentru a descrie viața împărătesei Wu – așadar, mult din ce se presupune a fi adevăr este, de fapt, zvon și speculație.

Și-a ucis, oare, aceasta bebelușul, fiul și soțul? Puțin probabil. Multe surse din timpul ei atestă că Li Hong suferea încă din copilărie de ceva ce pare a fi tuberculoză și că această boală fusese cauza morții sale. După un scenariu similar, împăratul Gaozong suferise un atac cerebral în anul 660, lăsându-l într-o stare precară pentru tot restul vieții sale. Cât despre bebelușul împărătesei Wu, nu există destule dovezi concrete din timpul vieții ei care să susțină acuzațiile de crimă. Cu fiecare relatare a acestui eveniment făcută de istoricii dinastiei Song, nivelul de brutalitate cu care a fost comisă presupusa crimă crește exponențial.

Asta nu înseamnă că Wu a fost inocentă din cale-afară și demonizată pe nedrept de istorie. Chiar dacă nu și-a ucis pruncul, s-a folosit de moartea propriului copil pentru a înscena totul unor femei inocente, ca apoi să le supervizeze sentința și executarea acesteia. La fel, aproape sigur a jucat un rol în decesele și acuzațiile aduse acelor membri din familia extinsă care prezentau o potențială amenințare. Să o zicem pe șleau, împărăteasa Wu a fost la fel de necruțătoare în drumul ei spre putere precum a fost de eficientă de-a lungul domniei ei. Totuși, chiar dacă ulterior a ajuns să fie considerată unul dintre cei mai mari conducători din timpul dinastiei Tang, reușitele ei au fost, în mare parte, uitate. Este, poate, un exemplu de situație când istoria a ales calea cea mai ușoară. Este mult mai simplu să ne uităm la istoria spusă de dinastiile Song și să o vedem pe Wu ca

pe un personaj negativ însetat de sânge, în loc să căutăm mai profund pentru a descoperi conducătorul extrem de polivalent, așa cum era în realitate.

Magie și Monmouth

În jurul anului 1135, clericul și scriitorul Geoffrey de Monmouth a publicat o carte care a dat peste cap orice noțiune concepută și cunoscută despre istoria britanică. *Historia Regum Brittaniae/De gestis Britonum* (pe care astăzi o știm sub numele simplu de „Istoria regilor Britaniei") va deveni un bestseller medieval. Era citită prin Europa și Imperiul Bizantin și a fost carte de căpătâi pentru învățații englezi până în secolul al XVI-lea. De ce era așa de importantă această carte? Monmouth adusese la lumină un capitol din istorie nemaivăzut în vreo altă lucrare de mare anvergură: istoria regelui Arthur și a lui Merlin. Pe lângă această istorie arthuriană, mai erau relatări despre giganți antici care hălăduiseră pe coasta britanică și povești despre viețile regelui Lear și a lui Cymbeline. Desigur, nu era aproape nimic adevărat în descoperirile uimitoare ale lui Monmouth, dar – în afară de el – puțini știau acest lucru.

Din moment ce avea o poveste incredibil de captivantă care să-i susțină descoperirea, este lesne de înțeles de ce lumea îl credea pe Monmouth. Conform spuselor sale, de-a lungul preocupărilor scolastice și-a dat seama că exista o mare lacună în istoria britanică înregistrată atât înainte, cât și după *„Întruparea lui Hristos"*. Cât el căuta aceste capitole uitate în timp, prietenul său, Arhidiaconul de Oxford, îi spusese despre o *„carte străveche"* care, în mod convenabil, conținea toate acele piese lipsă – *„de la Brutus, primul rege al britonilor, până la Cadwallader, fiu*

al lui Cadwallo", precum și o serie de profeții făcute de Merlin în care prevestea viitorul Britaniei. *Istoria* a fost traducerea directă făcută de Monmouth în latină (limba cultă a vremii), iar introducerea pentru manuscris este plină de mențiuni ale mai-marilor și binefăcătorilor Angliei, pe care îi socotește drept patronii muncii lui. Acest amalgam de factori învăluie opera lui Monmouth într-o iluzie de adevăr. Nu părea să fie o făcătură apărută din neant, era scrisă de un cărturar, în latină, având susținerea multor indivizi – normal că oamenii au luat-o de bună.

Academicienii au început să încorporeze rapid *Istoria* în propriile lucrări, însă erau și câțiva cinici – până la urmă, doar Monmouth văzuse tomul mitic pe care-și bazase lucrarea, ceea ce era destul de suspect. Unul dintre cei care se îndoiau de poveste era William de Newburgh, a cărui lucrare *Historia rerum Anglicarum* („Despre Anglia: o istorie") era un fel de rival contemporan al *Istoriei*. În prefața cărții sale, Newburgh îl face cu ou și cu oțet pe Monmouth: *„falsifică cu nerușinare fiecare detaliu"*, evidențiind cum puține surse din cele pe care le citează Monmouth sunt, de fapt, reale. E cu siguranță adevărat, lucrările lui Newburgh conțin mult mai multe informații fidele realității; totuși, se dedă și el fanteziei, incluzând povești despre fantome și morți-vii. Astfel, argumentele sale împotriva fantasticei lumi arthuriene create de Monmouth sunt mai greu de acceptat. Un alt individ care critica vehement *Istoria* în acele vremuri a fost Gerald de Wales, cleric și istoric laic. Într-una dintre trântele acuzatoare, în cel mai medieval sens, Gerald a scris o poveste în care diavoli mici se iveau peste tot pe pielea unui om care era pus în fața unor minciuni – simptomul cel mai groaznic pe care îl resimțise când i se pusese cartea lui Monmouth în poală.

Odată cu trecerea timpului, s-a pus din ce în ce mai mult accent pe profețiile lui Merlin care fuseseră incluse în *Istorie*.

Monmouth a scris sute de astfel de profeții pe care i le-a atribuit lui Merlin, variind de la unele destul de concrete până la unele vagi, aproape de limita absurdului. De exemplu: *„Ariciul își va ascunde merele în Winchester și va construi pasaje secrete sub pământ."* În Evul Mediu și în perioada modernă timpurie se făcea mare caz de aceste profeții, iar limbajul adeseori încurcat în care erau formulate însemna că puteau fi atribuite cu ușurință unui eveniment oarecare. De exemplu, doi regi englezi – Henric al II-lea (1154-1189) și Eduard al III-lea (1327-1377) – au pretins că sunt întruchipările mistreților care urmau să salveze poporul englez, așa cum profețise Merlin. Putem găsi astfel de legături firave similare chiar și în 1603, când Iacob I i-a urmat reginei Elisabeta I și a afirmat că îndeplinea astfel una dintre profețiile lui Merlin.

MAGIA LUI MERLIN

Istoria regilor Britaniei a pus bazele pe care vor construi ulterior viitorii scriitori arthurieni precum Marie de France şi Sir Thomas Malory. Monmouth a definit atât personalitatea şi istoria familiei regelui Arthur, cât şi legăturile sale puternice cu Merlin.

Nu spunem că fiecare aspect din *Istorie* este o minciună sfruntată. Istoricul și arheologul Miles Russell susține în reevaluarea pe care a făcut-o lucrării că, dincolo de basmele cu magicieni și giganți, Monmouth s-a folosit de o varietate de surse credibile din sud-estul Angliei, care datează încă din secolul I î.H. Potrivit spuselor lui Russell, aceste surse oferă o nouă

înțelegere a modului în care trăiau și gândeau britonii străvechi. Ele au contribuit la crearea unor noi perspective asupra evenimentelor istorice precum cel din anul 60 d.H., când triburile britanice i-au ajutat pe romani să înăbușe revolta lui Boadiceea sau când romanii au intervenit (fără a avea permisiune) asupra monumentului de la Stonehenge și poate i-au făcut unele adăugiri.

Cu toate acestea, *Istoria* cădea din ce în ce mai mult în disgrație pe măsură ce învățații își dădeau seama că era nevoie de un salt logic uriaș pentru a putea citi cartea ca atare. William de Newburgh și Gerald de Wales au început să fie luați în serios, dar din păcate cu multe secole mai târziu. În 1718, un anume Aaron Thompson a publicat prima traducere în engleză a *Istoriei* și era așa de îngrijorat că, prin retipărirea lucrării lui Monmouth, ar fi putut deschide o cutie a Pandorei plină-ochi cu informații greșite încât a inclus o introducere substanțială, încercând cu disperare să îi reamintească cititorului că *Istoria* este: *„barbară și în multe locuri obscură"*.

Probabîl că nu vom afla niciodată de ce a ales Geoffrey de Monmouth să includă atât de multe fantasmagorii în versiunea lui despre istoria Britaniei. Totuși, este una dintre cele mai impresionante minciuni din istorie, iar impactul ei încă se simte. Încă se dezbate abitir dacă regele Arthur a trăit sau nu, existând puține dovezi concrete că ar fi fost real. Totuși, este interesant că avem relatări despre un războinic din secolul al IX-lea și un lider galez din secolul al X-lea care au avut acest nume; probabil de la ei și-a luat Monmouth inspirația pentru varianta lui fictivă. Lăsând la o parte argumentele istorice ușor redundante, moștenirea culturală a *Istoriei* este aproape la fel de incredibilă ca materialul său sursă: două piese de teatru scrise de Shakespeare, precum și nenumărate cărți, filme și emisiuni TV care s-au bazat pe legenda arthuriană. Poate mulți încă îl

consideră pe Geoffrey de Monmouth un pseudo-istoric, dar minciunile sale îl clasifică (probabil) printre cei mai mari scriitori de ficțiune din toate timpurile.

Căderea dinastiei Comnenilor

Când împăratul bizantin Alexie I Comnenul a murit în anul 1118, i s-a dus vestea drept cel care a reuşit imposibilul, salvând imperiul de la iminenta prăbuşire în abisul uitării. Doar cu un secol înainte, în timpul domniei lui Vasile al II-lea, Bizanțul era o forță de netăgăduit, puterea dominantă în regiunea Baltică şi în Orientul Mijlociu, însă moartea lui Vasile în anul 1025 a stârnit o bătălie pentru succesiune. Toți conducătorii rezistau doar câțiva ani, până când luptele interne, loviturile de stat şi revoltele provocau o nouă schimbare în forțele aflate la cârmă. Până la venirea lui Alexie I la tron, în 1081, multe dintre granițele imperiului fuseseră încălcate. Nomazii turci se stabileau în Anatolia, iar normanzii jefuiau fericiți pământurile italiene. În mod miraculos, în deceniile care au urmat, Alexie I a reuşit să schimbe situația şi a pus Bizanțul pe picioare. La moartea lui, imperiul era mai mic din punct de vedere teritorial, însă starea economică şi militară era îmbunătățită semnificativ. El a consolidat şi locul Comnenilor, dinastia sa ereditară. Războaiele pentru succesiune nu aveau să mai devieze imperiul de la traiectorie – din nou o mare putere avea să crească din ce în ce mai mult sub mâna de fier a Comnenilor. Cel puțin, acesta era planul.

Pentru început, lucrurile au mers extrem de bine pentru nou-înființata dinastie şi tendința de creştere inițiată de Alexie a continuat şi sub domniile lui Ioan al II-lea Comnenul şi, apoi,

a lui Manuel I Comnenul. Totuși, domnia lui Manuel a fost oarecum marcată de natura lui prea ambițioasă. La venirea lui pe tron, imperiul era cea mai mare putere din Regiunea Mediteranei, dar se ținea de un fir de păr. Dacă Manuel voia să cimenteze poziția Comnenilor, avea nevoie de aliați. De aceea, s-a orientat către puterile aflate sub umbrela Sfântului Împărat Roman, bucurându-se de alianțe cu Conrad al III-lea al Germaniei și Béla al III-lea al Ungariei. Însă relațiile de fidelitate s-au schimbat la moartea lui Conrad în 1152. Manuel și Conrad puseseră la cale o campanie care avea să împartă Italia între Bizanț și Germania, aducând Sicilia înapoi sub oblăduirea Imperiului Bizantin. Totuși, Frederic I (denumit și Barbarossa), noul rege al Germaniei, și-a retras repede susținerea, o situație care avea să se înrăutățească și mai mult în anul 1155, când Frederic a fost încoronat drept Sfântul Împărat Roman. Frederic voia Italia, Manuel voia Italia și Sicilia, iar regele Wilhelm al II-lea al Siciliei voia ca toată lumea să se care de pe pământurile lui.

În timp ce se desfășura acest dezastru, Manuel se confrunta cu o criză familială provocată de vărul său, Andronic Comnenul. Cei doi crescuseră împreună, dar în anul 1153 Manuel a aflat că Andronic fusese implicat într-un complot menit să-l detroneze. Andronic a fost întemnițat, însă a evadat în anul 1165 și a fugit ulterior în statul cruciat Antiohia. După ani de luptă, Bizanțul și Antiohia au negociat o alianță datorită căsătoriei dintre Manuel și Maria de Antiohia. Însă pacea și așa fragilă a fost tulburată când Andronic s-a culcat și a luat-o ca amantă pe Philippa, cea mai mică dintre fiicele Prințului de Antiohia. Temându-se de mânia vărului său, Andronic a fugit în Ierusalim unde, în anul 1167, a început o altă aventură. De această dată fusese vorba de Theodora Comnena, fosta regină a Ierusalimului, proaspăt văduvă, care se întâmpla să fie nepoata lui Manuel.

Amanții au fugit, stabilindu-se într-un final aproape de granița bizantină, unde și-au construit propriul imperiu de hoți și l-au împins pe Andronic să fure coroana. Reacția lui Manuel a fost să răpească copiii cuplului și pe Theodora. În anul 1180, l-a forțat pe Andronic să jure loialitate coroanei în schimbul familiei sale. Andronic a bătut în retragere și a fost exilat – o amenințare care nu avea să mai revină vreodată.

O PORECLĂ ORBITOARE

Istoricul bizantin din secolul al XII-lea, Nicetas Choniata, l-a poreclit pe Andronic I Comnenul drept „Cel care urăşte Soarele" pentru că adeseori îşi pedepsea duşmanii orbindu-i.

Linia dinastică era în siguranță, dar nu și imperiul. Pe lângă tensiunile dintre Bizanț, Sfântul Împărat Roman și Wilhelm al II-lea al Siciliei, Manuel a rupt alianța cu turcii selgiucizi în 1175, provocând un război de lungă durată. Cu toate că nu fusese un eșec complet, a scos la iveală cât de adânc înrădăcinați în Anatolia erau turcii. Când Manuel a murit în 1180, era clar că Bizanțul avea nevoie de un lider ferm care să-l conducă prin apele tulburi pe care le traversa, chiar dacă imperiul era încă puternic. Din păcate, acest lider era un băiețel de 11 ani: Alexie al II-lea era fiul lui Manuel și al Mariei de Antiohia. Din cauza vârstei sale fragede, era evident că nu putea prelua cârma țării. Așadar, cât el își petrecea timpul cu sporturi și vânătoarea, mama sa și noul ei iubit, Alexie Comnenul (cunoscut și drept Alexie Protosebastos), conduceau ca regenți de facto. Alexie

Comnenul nu era făcut pentru asta – el era mai preocupat să-şi umple buzunarele decât să conducă imperiul. În schimb, cuplul a început să favorizeze cetăţenii emigraţi din republicile Pisa şi Genova, care au devenit parte integrantă a unei aşa-numite minorităţi latine. Când corupţia a prins rădăcini şi au început să înflorească zvonuri despre uneltirile care aveau ca scop uciderea lui Alexie Protosebastos, Andronic Comnenul şi-a încercat norocul încă o dată. În 1182, Andronic şi-a format o armată şi a pornit spre Constantinopol. Odată ajuns acolo, oraşul s-a dat repede de partea lui – Alexie Protosebastos a fost orbit şi forţat să se călugărească, iar Maria de Antiohia a fost obligată să devină măicuţă. Andronic a permis masacrarea populaţiei din cartierul latin al Constantinopolului ca măsură de fidelizare a mafiei urbane care venise în ajutorul său. Au murit mii de oameni, nu au fost cruţaţi nici copiii, femeile sau bolnavii; până şi preoţii ortodocşi aduceau victime mafiei. În consecinţă, multe dintre aliaţele şi căile de comunicare dintre Bizanţ şi Europa de Vest s-au destrămat, iar ţări întregi erau incapabile să priceapă vărsarea de sânge pe care a condus-o Andronic.

În centrul tuturor se afla Alexie al II-lea, care, teoretic, încă se afla la conducere. Andronic a ales să nu se descotorosească de el şi l-a încoronat din nou în mai 1182, jurându-i loialitate şi protecţie. Având-l pe tânărul împărat sub controlul său, Andronic a început să îi elimine pe cei care ar fi putut să-i ameninţe nou-dobândita poziţie. Datorită unei false conspiraţii puse la cale pentru a o doborî pe Maria de Antiohia, Andronic l-a forţat pe Alexie al II-lea să semneze condamnarea la moarte a propriei sale mame. Imediat după uciderea Mariei, Andronic a început o domnie a terorii împotriva nobililor, inventând adesea acuzaţii şi înscenând crime pentru a-i orbi, exila sau ucide. În septembrie 1183, Andronic a anunţat încă o încoronare – urma să devină co-împărat. După ce i-a jurat încă o dată

loialitate pe viață lui Alexie al II-lea, Andronic a început să comploteze să îl ucidă pe băiat. În aceeași lună, noul co-împărat s-a declarat singurul conducător adevărat, punându-și prietenii să-l stranguleze pe tânărul Alexie. Domnia unică a lui Andronic I începuse în mod oficial.

Andronic avea să conducă cu mână de fier, domnia lui fiind marcată de legiuni de spioni, dispariții ale inamicilor în miezul nopții și unele dintre cele mai brutale execuții publice pe care le-a dat istoria. Concentrat pe domnia tiranică de acasă, Andronic a eșuat în prevenirea amenințărilor iminente care se apropiau de granițele sale. În anul 1185, Wilhelm al II-lea al Siciliei s-a îmbarcat într-o aventură de invadare a Bizanțului. Între timp, Andronic era ocupat să planifice exterminarea nobilimii. În august, când forțele lui Wilhelm au jefuit orașul Thessaloniki și au masacrat mii de oameni, Andronic a încercat să ia situația în derâdere – era în regulă, au mai fost orașe în ruină, nu era mare lucru. Deloc surprinzător, această abordare superficială nu a avut rezultate pozitive, iar cum oamenii s-au întors împotriva sa, Andronic a ordonat executarea tuturor celor pe care-i considera trădători. Printre aceștia se număra Isaac Angelus, un nobil care fusese implicat anterior în revoltele împotriva Coroanei și care era cunoscut pentru inabilitatea sa de a conduce. La începutul lunii septembrie 1185, autoritățile au fost trimise la casa din Constantinopol a lui Isaac pentru a-l aresta; cu toate acestea, după o luptă corp la corp, Isaac a scăpat și s-a refugiat într-un sanctuar din apropiere. Până în dimineața următoare, vestea despre ultimele arestări planificate de Andronic se răspândise prin oraș. Sătui până peste cap de domnia acestuia, oamenii s-au strâns rapid într-un grup care cerea ca Isaac să preia tronul. Isaac era contrariat de idee – nu voia să fie împărat, dar mulțimea a cerut-o și astfel a avut loc un fel de încoronare semi-forțată.

În timp ce Isaac era încoronat Isaac al II-lea Angelus, ultimul din neamul Comnenilor a fugit, sperând să găsească un adăpost sigur în Rusia. Totuși, Andronic a fost capturat repede și condamnat la o execuție barbară: a fost mai întâi bătut de nobilii care supraviețuiseră, apoi târât prin Constantinopol și atârnat de picioare la Hipodrom, unde o gloată turbată s-a dezlănțuit asupra lui. Dinastia Comnenilor, cândva ridicați la rangul de salvatori ai imperiului, era moartă. În multe feluri, Andronic însuși a distrus atât dinastia, cât și orice șansă pe care ar fi avut-o o dinastie stabilă în prevenirea distrugerii Imperiului Bizantin. Sub descendența efemeră a lui Isaac – dinastia Angelus –, Bizanțul avea să îndure unele dintre cele mai puternice lovituri, inclusiv divizarea imperiului în 1204. În același an, Comnenii aveau să domnească, teoretic, din nou: Alexie și David, nepoții lui Andronic, au fondat statul succesor, Imperiul Trapezuntului. Cu toate acestea, nu se vor mai întoarce niciodată la zilele de glorie – niciun alt membru al dinastiei Comnenilor nu va mai domni vreodată peste Constantinopol. Imperiul nu își va mai reveni niciodată pe deplin, în mare parte din cauza minciunilor și corupției care au alimentat domnia lui Andronic.

Trădarea Cavalerilor Templieri

Cunoscuți astăzi drept un ordin militar catolic, Ordinul Cavalerilor Templieri a fost înființat pentru a oferi un fel de protecție rutieră pelerinilor. Între anii 1096 și 1099, în timpul Primei Cruciade, forțele creștine din Europa de Vest au pornit un război împotriva Ierusalimului și a „Țării Sfinte", încercând să revendice teritoriul aflat sub dominație islamică. Aflându-se

sub autoritate creştină, pelerinii au migrat în masă în Ierusalim şi în locurile sfinte din jur. Totuşi, zona era foarte periculoasă. Prima Cruciadă fusese extrem de sângeroasă şi tacticile folosite de cruciaţi fuseseră mai mult decât brutale, transformând pelerinii într-o ţintă – curând, cadavrele lor se îngrămădeau unele peste altele pe drumurile care duceau spre Ierusalim.

În jurul anului 1118, cavalerul francez Hugues de Payens a venit cu o soluţie, adunând prieteni şi rude pentru a crea un mic ordin care să-i protejeze pe pelerini în călătoriile lor. Pentru a funcţiona, Ordinul se baza aproape în totalitate pe donaţii. Din fericire, scopurile acestuia au devenit rapid o activitate caritabilă şi religioasă preferată şi, în câţiva ani, grupul de cavaleri cândva insignifiant a fost copleşit nu doar de sume uriaşe de bani, ci şi de o avalanşă de noi recruţi nerăbdători. În anul 1139, Cavalerii Templieri au devenit o forţă de neoprit după ce au primit sprijin papal, care le-a permis scutirea de taxe, călătoria liberă între graniţe şi garanţia că nimeni nu avea putere asupra lor în afară de Papă.

De-a lungul anilor 1200, Cavalerii Templieri au fost o emblemă vie a cruciadelor creştine – o armată care îl avea pe Dumnezeu de partea ei şi care nu putea fi învinsă. Totuşi, nu

doar reputația lor era în ascensiune. Războiul s-a dovedit a fi o afacere profitabilă pentru acest ordin. Deși, teoretic, membrii săi trăiau vieți monahale în sărăcie, Ordinul a devenit șocant de bogat. Acele donații inițiale s-au tot adunat, iar cavalerii templieri aveau propriul imperiu – care cuprindea pământuri, proprietăți și avuții –, ba chiar organizaseră și un sistem economic care să permită mișcări financiare vaste între teritorii. În multe feluri, deveniseră un soi de bancă medievală; țări precum Franța împrumutau bani pentru a-și spori forțele în timpul cruciadelor. Deveniți una dintre puterile financiare ale Europei, Cavalerii Templieri se îndepărtaseră semnificativ de scopul lor inițial, dar nimic nu conta atât timp cât aveau succes în cruciade și îi mulțumeau atât pe donatori, cât și pe debitori – dar, desigur, această serie de victorii s-a încheiat.

Poate că cea mai mare lovitură a fost căderea orașului Acra în anul 1291, când sultanatul mameluc a asediat cu succes ultimul mare bastion cruciat din regatul Ierusalimului. Templierii nu au reușit să țină piept vastei forțe invadatoare, iar printre numeroasele victime s-a numărat și Marele Maestru al Cavalerilor Templieri, William de Beaujeu. Căderea orașului Acra a însemnat, de fapt, sfârșitul perioadei de glorie a templierilor și, în urma unei serii de înfrângeri ulterioare, au fost alungați din Țara Sfântă. Mistica superstițioasă care înconjurase cândva „armata lui Dumnezeu" a fost spulberată – templierii nu erau invincibili și, poate și mai rău, erau capabili de a avea slăbiciuni umane. Zvonurile despre fărădelegile templierilor circulau deja de câteva decenii, cronicarii William de Tyr și Matthew Paris au acuzat Ordinul de corupție și lăcomie. Paris a mers într-atât de departe încât a sugerat că templierii își sabotaseră uneori propriile misiuni pentru a prelungi durata cruciadelor și a câștiga mai mulți bani. Aflându-se într-o situație dificilă, templierii au început să plănuiască o nouă cruciadă pentru a recâștiga

simpatia oamenilor. În anul 1306, Marele Maestru Templier Jacques de Molay a fost chemat în Franța pentru a se întâlni cu papa Clement al V-lea și să discute despre cruciada propusă. Totuși, momentul nu era propice pentru această întâlnire. Regele Franței, Filip al IV-lea, devenea din ce în ce mai frustrat de cavalerii templieri. Pe de o parte, le era dator vândut; pe de altă parte, Molay se împotrivea dorinței lui Filip de a uni templierii cu vreun alt ordin pentru a crea o super-mașină care să lupte în cruciade sub controlul regelui. Ca să fie puse și mai multe paie pe foc, după ce Molay a ajuns în Franța la finele anului 1306, un templier alungat a acuzat Ordinul Templierilor de erezie. Era o acuzație serioasă și, pentru a fi și mai rău, discuțiile pentru cruciada planificată fuseseră amânate deoarece papa Clement al V-lea se îmbolnăvise. Până la sfârșitul lunii iunie 1307, acuzațiile de erezie luaseră atât de mult avânt, încât Molay a fost nevoit să se întâlnească cu Filip al IV-lea pentru a pleda pentru nevinovăția Ordinului. Dar Filip nici nu voia să audă. Fie că a crezut sau nu acuzațiile, fusese picătura care a umplut paharul. Templierii fuseseră un ghimpe în coasta lui pentru prea mult timp; nu mai lucrau pentru scopul inițial, nu voiau să se joace cu el și avea foarte multe datorii la ei – în concluzie, trebuiau să dispară.

La 13 octombrie 1307, Filip al IV-lea a ordonat arestarea fiecărui cavaler templier din Franța. Acuzațiile de erezie erau motorul din spatele acestei decizii, dar Filip avea nevoie de mai mult pentru a doborî întregul ordin, așa că a ticluit și inventat la repezeală alte declarații. De exemplu, se știa că membrii săi își dădeau reciproc „un sărut al păcii" pe buze. Această unică informație a fost manipulată pentru a acuza întregul ordin de sodomie ritualică. Pentru a obține mărturiile pe care Filip și le dorea, membrii ordinului nu erau doar interogați, ci de-a dreptul torturați și astfel ofereau confesiuni mincinoase – până și

Molay mărturisise că distrusese un crucifix și se lepădase de Hristos. Se estimează că 36 de templieri au murit torturați, refuzând să recunoască acuzațiile. Dintre cele 138 de declarații date de templieri, 134 fuseseră confesiuni.

În ciuda faptului că papa era în mod oficial singura autoritate deasupra templierilor, papa Clement al V-lea nu a părut capabil să-l oprească pe Filip al IV-lea și, uneori, i-a făcut jocul. În noiembrie 1307, Clement a emis o bulă papală, *Pastoralis praeeminentiae*, prin care ordona tuturor regatelor creștine să aresteze templierii și să desfășoare propriile investigații. Interesant este faptul că în țările care nu foloseau tortura în interogatoriile lor, cum ar fi Cipru și Anglia, mărturisirile erau incredibil de rare. Cu toate acestea, Filip și-a continuat campania și, în anul 1308, a publicat *Articolele de acuzații*, o listă nu numai a acuzațiilor admise de templieri, ci și a acuzațiilor care variau de la invadarea drepturilor religioase ale bisericilor și episcopilor până la tăinuirea acțiunilor lor de autoritatea papală. Aparent cu doi pași în urmă, Clement i-a scris lui Filip și l-a acuzat că distruge reputația templierilor – bineînțeles că da! Era exact ce voia Filip, *Articolele de acuzații* fiind citite în piețele orașelor și satelor în încercarea de a întoarce și mai mult oamenii împotriva acestui Ordin.

Până atunci, mulți dintre cavalerii templieri arestați în Franța își retrăseseră mărturisirile, iar papa Clement al V-lea făcea presiuni să îi aducă în fața unui judecător. Reacția lui Filip al IV-lea a fost să ordone execuția a 54 de templieri în mai 1310, arzându-i pe rug. Cât despre ceilalți cavaleri templieri, li se va permite să trăiască *dacă* își menținеau mărturisirile inițiale – o cale pe care mulți au urmat-o. Cavalerii templieri nu mai puteau fi salvați. Reputația lor era în ruină și nu mai era sustenabil pentru Biserica Catolică să îi țină prin preajmă ca o extensie a clerului. În 1312, papa Clement al V-lea a dizolvat oficial

Ordinul Templierilor. Doi ani mai târziu, în martie 1314, Jacques de Molay a fost ars pe rug după ce și-a retras mărturisirea. Astfel a luat naștere o legendă longevivă conform căreia, cu ultima sa suflare, Molay i-a blestemat pe cei care cumpăraseră Ordinul de la el – în decurs de un an, atât papa Clement al V-lea, cât și regele Filip al IV-lea erau morți.

GHINIONUL UNORA...

Cavalerii Templieri au stat la baza multor mituri istorice, printre care se numără şi superstiţia că ziua de vineri 13 este cu ghinion, care a apărut după arestarea lor în 1307. Nu e adevărat; originile acestei superstiţii sunt mult mai vechi, există referinţe biblice la Cina cea de Taină, unde Iuda a fost cel de-al treisprezecelea invitat, şi la mitologia nordică, în care un alt al treisprezecelea invitat, Loki, a distrus petrecerea aruncând lumea în întuneric.

Dar acesta nu a fost sfârșitul poveștii. Aproape 700 de ani mai târziu, în 2001, un document pierdut a fost descoperit în Arhivele Vaticanului. La fel ca în cazul *Istoriei secrete* a lui Procopius, documentul a schimbat datele problemei. Paleograful Barbara Frale a găsit Pergamentul de la Chinon, document a cărui existență fusese vehiculată mult timp, dar pierdut în negura istoriei, pentru că un arhivar uitat de vreme îl catalogase greșit. Pergamentul arată că, în anul 1308, în urma unei anchete papale, Clement al V-lea i-a achitat pe Cavalerii Templieri de orice acuzație de erezie. I-a considerat nevinovați și a declarat că aveau nevoie de reforme. Regele Filip al IV-lea

a ignorat decizia și a continuat să construiască o rețea de minciuni, ucigând cu bună știință oameni nevinovați pentru propriul său câștig.

Jeanne și Flota Neagră

În anii care au urmat imediat după moartea lui Filip al IV-lea, Franța a trecut printr-o perioadă dificilă. Carol al IV-lea al Franței, fiul lui Filip, preluase tronul; când el a murit, în anul 1328, nu a lăsat niciun moștenitor de sex masculin și coroana era cumva pe principiul „primul venit, primul servit". Candidații principali la poziția de rege erau vărul lui Carol, Filip, și nepotul lui Carol, Eduard – care se întâmpla să fie regele Eduard al III-lea al Angliei. Pentru că era o rudă mai directă de sânge, Eduard putea să pretindă fără echivoc tronul. Însă, din fericire pentru Filip, Eduard nu era chiar capabil să dea din coate pentru succesiune atunci când a murit Carol al IV-lea. După doar un an de domnie, regele de 16 ani era în conflict cu amantul mamei sale, Roger Mortimer, care se folosea de vârsta lui Eduard ca scuză pentru a prelua puterea. Practic, cu Eduard scos din peisaj, Filip a fost încoronat rege al Franței.

Dar nici vorbă ca bătălia pentru coroană să fie gata; secole de-a rândul, Anglia și Franța s-au războit pe drepturile de proprietate ale pământurilor. Totul a început în anul 1066, când Ducii de Normandia – conduși de Wilhelm Cuceritorul – au cucerit Anglia, iar pe măsură ce această dinastie anglo-franceză progresa, mânca din ce în ce mai mult din Franța. Până la domnia lui Henric al II-lea (1154-1189), Anglia pretindea aproape jumătate dîn teritoriul francez. Din păcate pentru Eduard, până când a reușit el să ajungă pe tron, Franța își luase totul înapoi,

cu excepția Gasconiei din sud-vest. În anul 1337, Filip a decis că vrea și el Gasconia. Însă Eduard nu mai era băiețelul-rege aflat sub controlul tuturor – în 1330, l-a prins în ambuscadă și l-a executat pe Mortimer, construindu-și reputația de conducător militar puternic. Așadar, când Filip a făcut o ofertă pentru Gasconia, Eduard a respins-o cu vehemență – era de ajuns, nu mai voia să fie călcat în picioare. Poate nu se urcase pe tronul Franței cu un deceniu în urmă, dar încă era un pretendent valid; așa că Eduard nu voia să păstreze doar Gasconia, voia să cucerească Franța. Astfel a început ce astăzi cunoaștem sub numele de Războiul de 100 de ani.

Una dintre primele bătălii s-a dat pentru controlul Ducatului Francez al Bretaniei. Francezii îl susțineau pe Charles de Blois, în timp ce Anglia îl avea pe John de Montfort. Alături de Blois lupta nobilul francez Olivier de Clisson, care deținea o mulțime de pământuri în Bretania. În 1342, Clisson a fost capturat de englezi și ținut prizonier pentru a primi o răscumpărare. Dorind probabil să obțină pentru el însuși pământurile lui Clisson, Charles de Blois a urzit un plan – a plătit răscumpărarea lui Clisson, dar apoi l-a acuzat pe acesta de trădare, invocând faptul că englezii au oferit o răscumpărare suspect de mică. Nobilimea franceză a fost șocată de afirmațiile despre Clisson; până la urmă, era unul dintre cei mai loiali soldați ai lui Charles și nu exista nicio dovadă concretă împotriva lui. În ciuda acestui lucru, în august 1343, Olivier de Clisson a fost decapitat pe motiv de trădare, iar o bună parte din pământurile și averea lui au intrat în posesia lui Charles de Blois și Filip al VI-lea. Lui Clisson i se înscenase totul, dar nu era ceva nou să inventezi acuzații pentru a obține putere și bani, iar Charles și Filip nu se așteptau să existe consecințe. Din nefericire, nu au luat în considerare un lucru – Olivier de Clisson lăsase în urmă

o văduvă. Iată cum Franța tocmai și-a creat propriul personaj super-negativ.

RĂZBOIUL CEL LUNG

Războiul de 100 de ani a avut loc între 1337 şi 1453, ceea ce înseamnă că, în ciuda numelui, cel mai lung război din istoria Europei a durat, de fapt, 112 ani. Pe lângă Jeanne, războiul a cuprins multe figuri şi evenimente celebre, inclusiv Bătălia de la Agincourt şi ascensiunea şi sfârşitul Ioanei d'Arc.

Înainte de moartea soțului ei, Jeanne de Clisson trăise o viață relativ tipică pentru o femeie care făcea parte din nobilimea franceză. S-a născut în anul 1300, a fost dată spre măritiș la 12 ani și a îndurat două căsnicii lipsite de iubire înainte să se căsătorească cu Olivier în 1330. Mariajul lor era ceva rarisim la vremea respectivă: erau realmente îndrăgostiți, trăind fericiți împreună cu fiii și fiicele lor la granița Bretaniei. Când Olivier a fost executat, Jeanne nu a făcut ce era de așteptat: în loc să folosească puținii bani care îi mai rămăseseră pentru a se muta în altă parte și a trăi în liniște, ea a jurat să se răzbune pe Charles de Blois și pe Filip al VI-lea. Jeanne a vândut tot ce nu era bătut în cuie și a folosit banii pentru a-și forma o mică armată. Prima ei țintă a fost castelul aflat în administrația lui Galois de la Heuse, un prieten de-al lui Charles de Blois. Aparent în miezul nopții, Jeanne a apărut la porțile castelului înconjurată de copiii ei, implorând să fie lăsată înăuntru. Bineînțeles, porțile s-au

deschis pentru biata femeie aflată la ananghie, moment în care armata lui Jeanne a tăbărât înăuntru. Cei ce locuiau în castel au fost măcelăriți, li s-au furat bunurile și – simbol al metodei lui Jeanne – un supraviețuitor a rămas să transmită mai departe povestea.

În timp ce Jeanne continua să facă ravagii în Bretania, s-a aliat cu dușmanul lui Charles, John de Montfort. Jeanne a devenit o amenințare și mai mare având un englez de partea ei și au fost trimise forțe franceze să o izgonească. Tensiunea se intensifica în Franța, așa că Jeanne s-a grăbit să traverseze Canalul Mânecii. Eduard al III-lea auzise de Jeanne și de strădaniile ei sângeroase de răzbunare și își dorea să o ajute în toate felurile posibile; până la urmă, orice inamic de-al lui Filip al VI-lea era un prieten de-al său. Chiar și așa, dacă Jeanne s-ar fi întors în Franța, soarta ei nu ar fi fost diferită de a soțului său. S-a născocit un plan alternativ: Jeanne urma să își mute turneul răzbunător în altă parte, pe mare. Au fost cumpărate 3 nave de război, au fost vopsite în negru, iar pânzele au fost vopsite în roșu sângeriu. Jeanne și soldații ei au pornit cu avânt în nou-numita Flotă Neagră. În cea mai mare parte a timpului, vasele lui Jeanne stăteau în Canalul Mânecii și pândeau vasele comerciale

franceze. Odată apărute la orizont, Jeanne ataca rapid și măcelărea echipajele, însă cruța câteva suflete care se întorceau în Franța și răspândeau vestea celor întâmplate. Atacând navele cu marfă pentru negoț și pentru aprovizionare, Jeanne se angrena într-o formă timpurie de raid comercial, o tactică navală menită să îngenuncheze dușmanii prin blocarea comerțului, a proceselor logistice și a ajutorului. Jeanne și Flota ei Neagră au făcut asta timp de aproape 13 ani.

Chiar dacă Filip al VI-lea murise în 1350, Jeanne nu s-a oprit. Însă, la fel cum a acaparat o bună parte din Războiul de 100 de ani, pandemia de ciumă bubonică din Europa părea să subțieze rândurile oamenilor din campania ei desfășurată între anii 1348 și 1351. În mod ironic, se pare că teroarea instituită de Jeanne a luat sfârșit datorită iubirii. În 1356, Jeanne s-a căsătorit din nou, de această dată cu un cavaler englez pe nume Walter Bentley. Jeanne a ales să se întoarcă la viața de soție, lăsând la o parte navele și, surprinzător, întorcându-se în Bretania. Cuplul s-a stabilit în orașul Hennebont, aflat pe coastă, unde au și murit în 1359, la câteva săptămâni distanță unul de celălalt. Un sfârșit liniștit pentru o femeie odată cunoscută drept Leoaica Bretaniei.

Călătoriile lui Sir John Mandeville

Dacă ai pune astăzi mâna pe o copie din ghidul de călătorie medieval *Călătoriile lui Sir John Mandeville*, ai rămâne perplex. Și e de înțeles. Publicat pe la jumătatea secolului al XIV-lea, presupusul ghid autobiografic al acestui cavaler englez care bătuse

lumea-n lung și-n lat oferea cititorilor atât o privire asupra unor ținuturi îndepărtate precum Asia și Africa, cât și relatări despre părți ale lumii necunoscute – tărâmuri fantastice unde zburau grifoni, cutreierau ciclopi și oamenii aveau copite în loc de picioare și capete în loc de trunchi. Evident, nimic din toate acestea nu era real. Cartea era practic o înșelătorie; nici măcar presupusul ei autor, Sir John Mandeville, nu a existat. Dar la publicare a fost considerată reală și, la fel ca opera lui Geoffrey de Monmouth, a devenit un bestseller internațional. De fapt, Cristofor Columb se pare că l-ar fi folosit pe Mandeville ca punct de referință înainte să navigheze spre Lumea Nouă. Totuși, confuzia lui Columb de a nu găsi grifoni în călătoriile sale nu este cea care face cartea lui Mandeville atât de fascinantă – ci felul în care a modelat părerea oamenilor despre alte culturi.

Călătoriile lui Sir John Mandeville este un întreg format din două jumătăți distincte. Majoritatea primei părți este un tur făcut cu autostopul prin Europa, în drum spre Ierusalim și Țara Sfântă. În această parte nu găsim prea multe mituri magice, probabil datorită faptului că Mandeville a preluat destule informații din alte ghiduri medievale pentru pelerini. Așadar, deși Mandeville nu a pus niciodată piciorul în aceste țări, autorii ale căror lucrări le-a folosit au făcut-o; înseamnă că, în mare parte, conținutul este faptic (deși Mandeville fiind Mandeville, a inclus niște mențiuni ciudate, cum ar fi că Arca lui Noe era un fel de destinație turistică medievală). În mod previzibil, această secțiune despre pelerinaj este ca o scrisoare de dragoste adresată creștinismului vestic, plină de referințe și metafore biblice. Mandeville prezintă noțiunea de „alteritate" prin această perspectivă religioasă. Oameni care sunt albi și vestici, ca el, dar cumva incredibil de diferiți de ideea lui personală de corectitudine. Este o observație evidentă mai ales în „călătoriile" lui în

Grecia, unde întâlnește greci ortodocși despre care spune: *„oamenii Greciei sunt creștini, dar se deosebesc de credința noastră”*. Fascinat de această discrepanță, Mandeville introduce o lungă secțiune în care disecă modurile în care versiunea lor asupra creștinismului diferă de a lui – și evidențiază certitudinea pe care o are că ei sunt cei care greșesc: *„Dumnezeu să o îndrepte din mila Sa!”*

Aceste diferențe religioase sunt cele mai pregnante repere culturale din prima jumătate a cărții. Mandeville îi analizează pe toți cei pe care-i întâlnește conform idealului propriu de creștinism occidental al omului alb. Totuși, oricât de „bizare” i se par viețile acestor oameni, a interpretat religia ca pe o punte care să-i unească în diferențele lor culturale. Din păcate, nu a intenționat să fie o punte atotcuprinzătoare. Poate că Mandeville consideră greșite anumite ramuri ale creștinismului, cum ar fi ortodoxia greacă, dar religia lor îl are în centru pe Isus Cristos. Are o logică similară pentru musulmanii pe care îi întâlnește, pentru că Isus este considerat un profet în religia islamică. Mandeville percepe acest aspect ca pe un semn că pot fi „salvați”, convertiți la versiunea lui de creștinism și, astfel, *„ciudățenia”* culturilor lor poate fi preschimbată în cultura creștină occidentală. Mandeville își îndeamnă cititorul să tolereze aceste culturi cu care nu este familiarizat, deoarece, într-o zi (cu ajutorul unei cruciade ușurele), se vor fi schimbat în cultura „corectă”.

Totuși, această intoleranță tolerantă nu este recomandată tuturor. Mandeville scrie că nu se va găsi vreodată un teren comun cu cei care practică iudaismul. Demonizarea poporului evreu este prezentă din primul paragraf al cărții și până la sfârșitul ei. Această retorică antisemită nu era nouă – ascensiunea creștinismului era în contradicție cu iudaismul și, pe măsură ce o religie creștea în popularitate, cealaltă devenea o țintă a

persecuției. În 1215, a fost emis un edict papal prin care evreii erau obligați să poarte însemne distinctive. În 1290, Eduard I a ordonat expulzarea evreilor din Anglia, iar în timpul Ciumei Negre din Europa au avut loc masacre pe tot continentul, după ce evreii au fost învinuiți pentru pandemie. Mandeville atingea niște coarde deja sensibile, dar a ales să meargă și mai departe; aparent, aflase pe parcursul călătoriilor lui că iudaismul era amenințarea supremă: *„se vor ivi în vremea Antihristului și vor pricinui un mare masacru printre creștini”*.

MINCIUNI ILUSTRATE

În prezent, cartea *Călătoriile lui Sir John Mandeville* este recunoscută pentru uimitoarele ilustrații ale oamenilor şi creaturilor de natură fantastică pe care Mandeville pretinde că le-ar fi întâlnit. Aceste ilustrații nu însoțeau manuscrisul original, ele au fost adăugate în secolul al XV-lea, predominant în publicațiile din Franța şi Germania, iar ediţiile englezeşti le-au copiat.

Această condamnare finală a iudaismului apare în cea de-a doua jumătate a cărții, care se concentrează pe lumea de dincolo de Ierusalim și de traseele pelerinilor. Secțiunea cuprinde minciuni ridicole, tărâmuri inventate în care trăiesc giganți și oameni cu ochi pe umeri. Mulți dintre cititori nu călcaseră în afara țării lor, așa că lui Mandeville i-a fost foarte ușor să mintă și să scape basma curată. Scrisese că partea inferioară a corpului celor din Etiopia este doar un picior mare cu care aleargă de

colo-colo, iar copiii se nasc cu pielea galbenă și se înnegrește pe măsură ce cresc. Este ridicol, dar nu neapărat pentru cititorul medieval obișnuit – nu fusese niciodată în Etiopia, cu siguranță nu știa pe nimeni din Etiopia. Așadar, de ce nu ar fi fost adevărat? Totuși, în ciuda absurdului acestei descrieri, Mandeville îi încadrează pe etiopieni în grupul celor care pot fi „salvați", deoarece Biblia spune că unul dintre cei Trei Magi care au asistat la nașterea lui Isus era din Etiopia.

Această idee condescendentă de incluziune este abandonată odată ce Mandeville părăsește Etiopia și pretinde că dăduse peste o serie de insule unde locuitorii, exact ca evreii, erau mult prea diferiți pentru a fi tolerați – de această dată, nu este vorba de diferențe religioase, ci pur și simplu pentru că sunt extratereștri, *„monstruoși"*. Acestea sunt ținuturile ciclopilor și ale oamenilor cu copite. Evident, toate sunt inventate și aproape comice în stupiditatea lor. Însă, în spatele acestor povești se ascunde ceva mult mai perfid. Trecând de aceste insule ciudate și adesea barbare, Mandeville găsește siguranța unui regat bogat, unde oamenii *„sunt albi"*. Din acest punct, Mandeville se întoarce la tema din prima jumătate a cărții – întâlnește oameni care sunt diferiți, dar care au habar de creștinism și astfel pot fi salvați.

Călătoriile lui Sir John Mandeville prezintă un ideal de omogenitate culturală. Există patru tipologii umane. Prima este formată din Mandeville și cititorii săi, bunii creștini vestici. A doua, cei care sunt „bizari" și diferiți, dar pot fi transformați în adepți ai culturii celor din prima categorie. A treia este formată din evrei, care sunt o amenințare din cauza faptului că sunt diferiți și astfel trebuie eliminați. Și a patra tipologie îi cuprinde pe cei care sunt atât de diferiți încât sunt considerați sub-oameni și care formează o limită monstruoasă inferioară celorlalți. Este un concept cultural care astăzi poate fi considerat un incipit de roman distopic, dar a fost popular în acele vremuri. Pe măsură ce avansăm cu lectura romanului, vom simți costul real al transformării lumii lui Mandeville în realitate.

Partea a III-a

Epoca modernă timpurie

Simon din Trento și cultul sângelui

În secolul care a urmat publicării cărții *Călătoriile lui Sir John Mandeville*, lucrurile nu s-au îmbunătățit pentru evreii din Europa medievală. Frica și persecuția s-au tot intensificat și, cu toate acestea, avea să fie încă și mai rău. Cum? La fel cum încep o sumedenie de lucruri teribile – cu o teorie a conspirației. De la jumătatea secolului al XII-lea până în secolul al XIII-lea, mitul defăimător despre sângele folosit de evrei s-a răspândit în Europa. Se credea că evreii răpeau și ucideau creștini, în special copii creștini, ca apoi să le folosească sângele în ceremonii religioase evreiești. Nu era nevoie de dovezi sau de martori; dacă în casă era vreun trup neînsuflețit sau dacă lipsea vreun copil, era de ajuns. În anul 1235, 34 de evrei au fost uciși în orașul german Fulda după ce 5 copii muriseră într-un incendiu. Similar, în anul 1243, întreaga populație evreiască din Belitz, lângă Berlin, a fost ucisă. Nu au fost câteva incidente izolate –

mii de evrei au fost executați în toată Europa pe baza unor minciuni sfruntate și de frică. În anul 1246, papa Inocențiu al IV-lea a adăugat un amendament la bula papală *Sicut Judaeis* („Ca evreii"), în care le interzicea creștinilor să facă afirmații despre omorul ritualic pentru sânge. Acest amendament a liniștit lucrurile pentru o perioadă, dar nu a durat prea mult până când conspirația a revenit în forță, mai vehementă și mai brutală decât fusese vreodată.

În duminica Paștelui din 1475, trupul unui băiețel de doi ani pe nume Simon a fost descoperit în orașul Trento, care se află în nordul Italiei de azi. Simon lipsea de câteva zile și, în Vinerea Mare, prințul-episcop al orașului, Johannes Hinderbach, a supravegheat o misiune de căutare în masă a micuțului. Forțele de interogare se concentrau, bineînțeles, pe deloc numeroasa populație evreiască a orașului. Duminică, un cămătar evreu pe nume Samuel a găsit trupul copilului sub casa sa. Fusese o tragedie: aparent, băiețelul se rătăcise și se înecase. Samuel și familia lui au alertat imediat autoritățile și grupurile care porniseră în căutarea lui Simon, moment în care Hinderbach s-a implicat din nou în poveste. În 1475, Pesach-ul[4] a căzut foarte aproape de sărbătorile pascale creștine, astfel încât Hinderbach a concluzionat că Simon nu se înecase, ci fusese răpit și ucis pentru ca sângele lui să fie folosit în ceremoniile de Pesach. Astfel, toți evreii din Trento au fost arestați pentru crimă.

Ceea ce a urmat a fost mai puțin un proces și mai mult o evitare evidentă a dreptății. Evreii din Trento nu mărturiseau că ar fi comis crima, așadar Hinderbach a ordonat ca investigațiile să se desfășoare sub tortură. Cum se întâmpla deseori în cazul confesiunilor sub tortură, lucrurile nu aveau sens: metodele

[4] Pesach este sărbătoarea religioasă a poporului lui Israel care simbolizează eliberarea fiilor lui Israel din robia egipteană, sub conducerea lui Moise, și cei 40 de ani de umblat prin deșert. (*n. trad.*)

folosite pentru crimă variau, motivele acestora și persoanele implicate variau și ele, dar nimic din toate acestea nu conta pentru Hinderbach. Avea dovezile pe care și le dorea, false sau nu. În 1475, Samuel și alți câțiva bărbați au fost arși pe rug pentru crimă. Cât despre Simon, Hinderbach a aranjat o procesiune prin care trupul băiatului să fie expus în Biserica Sfântului Petru. Conform afirmațiilor lui Hinderbach, Simon era un martir. Se spunea că trupul era pătruns de Duhul Sfânt și, astfel, putea săvârși miracole. Simon a devenit rapid o atracție turistică profitabilă.

Până în august 1475, Papa Sixt încercase să intervină, ordonându-i lui Hinderbach să înceteze orice făcea până când reprezentanții papali soseau să investigheze. Aceștia au ajuns în septembrie și Hinderbach le-a trezit numaidecât suspiciunile, încercând disperat să îi oprească de la a-i chestiona pe prizonierii evrei rămași în viață, din a citi documentele de la proces și de la a examina cu atenție trupul lui Simon. E incredibil de sumbru ce au descoperit. Pe lângă tortură, Hinderbach falsificase documentele de proces pentru a grăbi verdictele de vinovăție și execuțiile. Cât despre Simon, erau semne pe corpul lui că modul în care fusese păstrat trupul și cauza morții fuseseră și ele falsificate. La fel, miracolele de pe urma cărora profita Hinderbach nu erau decât niște minciuni crase. Deloc surprinzător, Hinderbach a ripostat: susținea că acei reprezentanți papali fuseseră plătiți de o cabală evreiască pentru a mușamaliza crima. El s-a afundat și mai mult, cerând ca Simon să fie sanctificat.

Acest schimb de acțiuni a continuat mai mulți ani, până în 1478. Papa Sixt a reușit să elibereze majoritatea prizonierilor evrei din Trento care mai trăiau, oferindu-le iertare și libertate în schimbul convertirii lor la creștinism. Era o propunere deconcertantă, însă, după ani de zile în închisoare de unde

urmăriseră cum familiile şi prietenii lor erau ucişi, fusese acceptată fără prea multă ezitare. Cât despre Hinderbach, a fost emisă o bulă papală prin care se afirma că procesele din Trento nu fuseseră ilegale, dar Biserica nu era de acord cu modul în care au fost trase concluziile; mai mult, cererea de canonizare a lui Simon a fost refuzată. Ar fi trebuit să fie finalul poveştii, dar Hinderbach nu putea renunţa la cloşca lui cu ouă de aur. Sute de miracole i-au fost atribuite lui Simon în cei trei ani care au urmat după moarte. Poeme, scrisori şi sculpturi ale băieţelului se răspândeau dincolo de Trento, până în Austria şi Italia. Hinderbach a îmbrăţişat această mişcare, a comandat multe lucrări literare şi de artă, construind un aşa-zis cult în jurul presupusului Sfânt Simon din Trento.

Impactul pe care l-a avut acest cult în promovarea cauzei lor a fost eminamente catastrofal. În 1493, martiriul lui Simon a fost inclus în bestsellerul internaţional *Cronicile de la Nürnberg*, cu o ilustraţie care îl reprezenta pe Simon ucis de un grup de evrei vizual stereotipizaţi. Imaginea s-a răspândit ca un foc de paie prin Europa, apărând peste tot în gravuri şi pamflete. În scurt timp, presupusele cazuri de omor ritualic au apărut din nou în toată Europa, răspândindu-se acerb în ţările din Europa de Est, cum ar fi Polonia şi Lituania. Aceste cazuri au apărut în valuri, cu perioade culminante atât în secolele al XV-lea şi al XVI-lea, cât şi la începutul secolului XX. Totuşi, cultul lui Simon şi conspiraţia care îl învăluie nu au dispărut cu adevărat. Poate una dintre cele mai cunoscute conspiraţii este cea din 1934, când în tabloidul german *Der Stürmer* a fost tipărită ilustraţia din 1493 a morţii lui Simon, ca parte a propagandei naziste antisemite. Când s-a dovedit a fi un succes pentru că instiga la frică şi ură, imaginea a devenit un element frecvent în numeroase publicaţii şi cărţi naziste şi fasciste. Cel mai perfid dintre toţi, Hellmut Schramm a folosit imaginea în *Mortea*

ritualică evreiască: o examinare istorică, lucrare care justifica Soluția Finală nazistă.

CULTUL LUI SIMON

Astăzi, cultul lui Simon continuă şi se regăseşte în grupurile neonaziste şi cele care susţin supremaţia rasei albe. În 2019, un bărbat înarmat a intrat într-o sinagogă din San Diego în ultima zi de Pesach şi a deschis focul. Motivul crimei rasiale: răzbunare pentru Simon din Trento.

Inchiziția Spaniolă: corupție și confuzie

Este puțin cam greșit să spui că nimeni nu se aștepta la Inchiziția Spaniolă. Așa cum am văzut, acest ideal de omogenitate religioasă și culturală era din ce în ce mai popular, la fel cum era populară persecuția în masă a celor care practicau iudaismul – o mișcare condusă de autorități care să răspândească teroarea era inevitabilă, iar în 1478 doi monarhi spanioli au făcut un pas în față. Tribunalul Ecleziastic al Inchiziției a fost instituit de Ferdinand al II-lea de Aragon și Isabela I de Castilia. În 1469, căsătoria celor doi a unit efectiv două dominioane separate ale Spaniei, o reușită în sine conform standardelor oricărui conducător, însă Ferdinand și Isabela voiau mai mult. Cuplul s-a îndreptat către Papa Sixt al IV-lea pentru o bulă

papală care să le permită să inițieze o inchiziție care să elimine erezia. O astfel de instituție nu era o noutate, fusese creată sub autoritate papală încă din 1184, dar niciuna nu atinsese nivelul la care avea să ajungă Inchiziția Spaniolă.

În 1391, antisemitismul a atins cote alarmante în Spania când au izbucnit mai multe pogromuri violente în locuri precum Aragon, Sevilla și Valencia, unde populația evreiască a fost ucisă în masă. Mulți dintre evreii din Spania s-au convertit public la catolicism întrucât erau absolut înspăimântați pentru viețile lor. Ajunși la putere, Ferdinand și Isabela au văzut asta ca pe o problemă. În încercările lor de a uni părțile disparate din Spania, își doreau să aducă pe toată lumea sub o singură umbrelă religioasă: catolicismul. Însă, când era vorba de cei nou-convertiți – *conversos* –, era greu de zis cine trecuse cu adevărat la noua religie și cine spunea că a făcut-o, dar practica iudaismul în secret. Inchiziția era hotărâtă să descopere adevărul, să îi pedepsească pe cei care mințiseră despre religia lor și să asigure o convertire religioasă ca la carte.

Care erau pedepsele? Ei bine, contrar așteptărilor, execuțiile nu se aflau printre metodele preferate de pedepsire și exista un motiv bun pentru asta. Metoda principală era confiscarea averilor și a proprietăților. Fără îndoială, era mai bine decât arderea pe rug; totuși, această metodă avea două capcane majore. Prima era că, pierzând toți banii și toate bunurile, mulți oameni rămâneau fără adăpost, aducând cu sine amenințarea morții, prin expunerea extrem de probabilă la foamete și boli. A doua era că, această confiscare era incredibil de vulnerabilă la corupție și acest lucru a devenit evident *foarte* repede.

La începutul lui 1482, papa Sixt al IV-lea le-a scris episcopilor din Spania după ce primise o sumedenie de plângeri că tribunalele aduceau acuzații false cu scopul de a obține câștiguri frumușele: *„De ceva timp, Inchiziția se mișcă în Aragon,*

Valencia, Mallorca și Catalonia nu din zelul pentru credință și salvarea sufletelor, ci pentru pofta de avere. Mulți creștini adevărați și credincioși, pe baza mărturiei dușmanilor, rivalilor, sclavilor și a altor persoane inferioare și chiar mai puțin potrivite, au fost băgați fără nicio dovadă legitimă în închisori laice, torturați și condamnați ca eretici recidiviști, privați de bunurile și proprietățile lor și predați autorităților profane pentru a fi executați, pierzându-și sufletele, dând un exemplu pernicios și provocând dezgustul multora." Sixt voia să oprească această mișcare încercând să îi determine pe episcopi să joace un rol esențial în Inchiziție, însă Ferdinand al II-lea nu prea voia asta. În schimb, în 1483, l-a numit Mare Inchizitor pe Tomás de Torquemada, poziție care îi permitea să supervizeze crearea unui sistem inchizitorial bine pus la punct, prevenind corupția și oferind rezultate mai bune.

I SE ZICEA DIAVOLUL

Tomás de Torquemada s-a născut în 1420 şi provenea dintr-o familie religioasă. Se spune că mama lui se convertise de la iudaism la catolicism înainte să-l nască pe Tomás. A devenit călugăr dominican şi a intrat în graţiile Isabelei de Castilia, care pe atunci era încă Prinţesă. A reuşit să pătrundă în familia regală prin intermediul acestei relaţii de prietenie, oferind sfaturi pentru bunul mers al Inchiziţiei înainte să fie ales pentru a o conduce.

Din păcate, Torquemada nu a făcut sistemul mai puțin corupt, ba chiar opusul. Sub supravegherea lui Torquemada,

Inchiziția mărșăluia în orașe și oferea un Edict de Grație, o perioadă de 30 de zile pentru oricine voia să își mărturisească păcatele, fără amenințarea pedepsei. Tot în această perioadă, se oferea oportunitatea de a acuza pe altcineva, iar acuzația era luată în serios. Bineînțeles, a fost un iureș de confesiuni, atât adevărate, cât și false. Până la urmă, era mult mai bine să-ți păzești spatele, să mărturisești ceva ce nu ai făcut și să te pocăiești decât să nu mărturisești, să fii acuzat pe nedrept și să înduri o pedeapsă mult mai severă. Pentru cei care nu se confesaseră însă fuseseră acuzați (sau făcuseră mărturisiri, dar nu mărturisiri adevărate), Torquemada recomanda tortura în timpul interogatoriilor. Astfel, se ajungea la și mai multe confesiuni mincinoase. Mai multe confesiuni, mai multe confiscări, mai mulți bani. Dar unde se duceau toți banii? Într-un fel, Inchiziția funcționa ca un fel de schemă piramidală. Monarhia și Consiliul Inchizitorial se aflau în vârf, iar rețeaua de tribunale inchizitoriale locale direcționa averea în sus. Din păcate, nu au supraviețuit multe documente financiare ale Inchiziției timpurii; totuși, se vehiculează că Ferdinand și Isabela au încasat 10 milioane de ducați din confiscări.

Pe măsură ce Inchiziția a luat amploare, la fel a crescut și frica și neîncrederea față de cei care practicau fățiș iudaismul, dar și față de cei care se convertiseră, ceea ce a dus la o creștere a numărului de teorii ale conspirației. O teorie populară era că evreii profitau de situația celor îndurerați pentru a-i întoarce la iudaism, iar alta era, bineînțeles, cea a omorului ritualic. Un astfel de caz a fost cel al Sfântului Copil din La Guardia, care avea să fie un moment decisiv major. La sfârșitul anului 1491, 9 bărbați evrei și *conversos* au fost arși pe rug pentru răpirea și uciderea unui copil, ale cărui rămășițe ar fi fost folosite în ritualuri religioase. Dovezile erau subțiri, pentru că nu era niciun trup sau vreun semn că acest copil existase cu adevărat, dar

bărbații își recunoscuseră vina după ce au fost supuși torturii. Confesiunile lor au deschis calea pentru expulzarea evreilor din Spania. La începutul anului 1492, a fost emis Decretul de la Alhambra prin care toți evreii practicanți erau obligați să părăsească Spania sau să se convertească la catolicism. Încă se dezbate numărul exact de oameni exilați forțat, dar se estimează că au fost între 100.000 și 400.000. Din păcate, nu a fost singurul grup religios persecutat. Evreii ieșiseră din peisaj, așa că atenția s-a îndreptat asupra musulmanilor. După misiunea spaniolă de cucerire și capturare a Granadei în 1492, Ferdinand și Isabela au pus capăt regimului islamic și au inițiat un program de convertiri forțate. În consecință, au izbucnit mai multe revolte în 1499 și 1500, iar populația musulmană a fost nevoită, într-un final, să aleagă între a se converti la catolicism sau a fi expulzați din casele și de pe pământurile lor. Persecuția nu s-a oprit acolo. Între anii 1609 și 1614, Spania a supravegheat depopularea forțată treptată a moriscos (cei care se trăgeau din musulmani care se convertiseră), exilând aproape 300.000 de oameni; o sentință care se termina deseori cu moartea, ori prin înfometare, expunere la boli sau, pur și simplu, crimă.

Inchiziția Spaniolă avea să dureze, într-o formă sau alta, până în 1834. S-a dovedit că persecuția fusese plătită cu bani buni. Averea pe care o acumulaseră Ferdinand și Isabela prin confiscări era doar o picătură din ocean. Prin intermediul documentelor financiare ulterioare, s-a aflat că râurile de bani tot curgeau și curgeau, dar când au dat lovitura, au dat-o într-un mare stil. De exemplu, în 1678, în urma arestărilor în masă și a confiscărilor din Mallorca s-a strâns o sumă colosală – 2,5 milioane de ducați. Acesta este motivul parțial pentru care numărul de execuții formale întreprinse ca rezultat direct al Inchiziției era surprinzător de mic. Istoricii moderni estimează că la apogeul acestor execuții oficiate de stat, între anii 1480 și 1530, au

fost executate între 1.000 şi 2.000 de persoane, iar între anii 1530 şi 1826 au avut loc aproximativ 1.000 de execuţii. Corupţia şi lăcomia au oferit o opţiune mult mai bună.

Malleus Maleficarum sau cum s-a inventat vrăjitoria

A treia şi ultima adăugire la cărţile canonice care nu ar fi trebuit vreodată să vadă lumina zilei a avut poate cea mai grotescă influenţă dintre toate şi a dus la moartea a zeci de mii de oameni inocenţi. Ideea de magie şi farmece exista de mult în conştiinţa culturală globală; am văzut menţiunile din poveştile împărătesei Wu şi a Ordinului Templierilor. Farmecele, însă, nu erau legate neapărat de erezie şi diavol. Acest lucru a început să se schimbe în secolul al XIV-lea, când ideea de magie *„învăţată"* a pătruns în Europa Occidentală şi preoţimea a început să exploreze textele scrise de greci şi cele scrise de arabi, care includeau practici alchimice, astrologice şi spirituale. Biserica Catolică nu era fană a acestui nou interes pentru magie şi, în jurul anului 1324, a catalogat farmecele drept erezie. Interesant este că această idee a apărut într-un fel de manual de „Inchiziţie pentru începători" scris de inchizitorul papal Bernard Gui, care nu văzuse niciun magician şi, practic, a fost nevoit să inventeze profilul pe care inchizitorii ar fi trebuit să îl caute.

Odată cu anii 1430, frica şi fascinaţia au crescut. Dacă Gui fusese nevoit să scoată din burtă caracteristicile unui magician, în acea perioadă, erudiţi din toată Europa scriau volume întregi dedicate farmecelor şi pericolelor magiei. Cea mai importantă carte dintre toate fusese al cincilea volum din seria *Formicarius*,

scris de Johannes Nider. De fapt, Nider a fost cel care a renunțat la termenul „farmece" în favoarea „vrăjitoriei", legându-l direct de practicile demonice. Pentru a consolida descoperirile, cartea includea până și un interviu cu o presupusă vrăjitoare din Elveția. Bineînțeles, o astfel de picanterie s-a răspândit cu viteza luminii. Totuși, în ciuda intereselor și a zelului, încă nu exista un consens clar: ce sunt vrăjitoarele și cum pot fi oprite? Așadar, cu toate că la vremea respectivă aveau loc ceva procese pentru vrăjitorie, exista foarte multă varietate în perspectivele oamenilor asupra vrăjitoarelor și fenomenul nu era răspândit. Dar totul avea să se schimbe din cauza lui Heinrich Kramer.

L-am subestima pe Kramer dacă am spune că era doar un personaj dubios. Om al bisericii și inchizitor papal din Germania, Kramer avea reputația de mincinos și hoț, reputație care cuprindea o acuzație de furt din 1475 și o acuzație de delapidare a fondurilor de război din 1482, ambele fiind ascunse sub preș din bunăvoința papalității. Datoria principală a lui Kramer era să găsească eretici religioși, însă, în jurul anului 1480, a devenit obsedat de ideea de vrăjitorie și a luat-o oarecum pe câmpii. În toamna anului 1484, a călătorit spre Ravensburg, în sudul

Germaniei, unde a început să propovăduiască fervent despre pericolele vrăjitoriei demonice. În câteva zile, prezida procesele a 8 femei pe care le-a declarat vrăjitoare. Femeile ardeau pe rug, iar Kramer și-a dat seama că dăduse peste o mină de aur: găsirea vrăjitoarelor. Din nefericire pentru el, a existat un blocaj imediat: Kramer putea spune că uciderea celor 8 vrăjitoare acuzate fusese un lucru corect, dar nu exista niciun precedent legal în acest sens, iar oficialii locali din Ravensburg începuseră să facă scandal. În speranța că putea trece peste impediment, Kramer a ajuns la Roma în iarna anului 1484 și a cerut autorității papale să persecute vrăjitoarele. Papa Inocențiu al VIII-lea a acceptat rugămintea lui Kramer și a emis bula papală *Summis desiderantes affectibus*, în care se recunoștea oficial existența vrăjitoarelor și oferea inchizitorilor dreptul de a le persecuta așa cum credeau de cuviință.

În 1485, Kramer se pregătea pentru următorul mare proces de vrăjitorie, de data aceasta în orașul Innsbruck din Austria. Paisprezece oameni au fost acuzați de vrăjitorie, inclusiv o femeie pe nume Helena Scheuberin. Kramer și Scheuberin se întâlniseră deja – când Kramer ajunsese în Innsbruck, Helena a îndemnat comunitatea să nu participe la predicile lui, sugerând chiar că însuși Kramer era un vrăjitor; până la urmă, era obsedat de ele. Kramer a acuzat-o pe Scheuberin că folosea vrăjitoria pentru a ucide. I-a cercetat viața sexuală și a folosit imoralitatea sexuală drept dovadă care să-i susțină acuzația. Nu a dat bine la proces. Autoritățile din Innsbruck au fost indignate de comportamentul lui Kramer, că folosise istoricul intim al unei femei ca metodă de demonstrare a vrăjitoriei. Poate părea surprinzător pentru anul 1485, mai ales că drepturile femeii erau cel mult minime, iar pentru autorități nu era vorba despre egalitatea de gen, ci despre ce se putea considera erezie. Kramer putea susține că istoricul activității sexuale a Helenei Scheuberin dovedea erezia, dar era doar cuvântul lui. Kramer se afla acolo

să găsească vrăjitoare, nu să pedepsească femeile după ceea ce clasifica el drept comportament feminin necorespunzător. Prin urmare, Scheuberin a fost achitată. Extrem de furios, Kramer nu avea de gând să lase lucrurile așa. În schimb, a umblat prin Innsbruck, adunând (uneori, inventând) dovezi proprii, acostând martori și încercând (și eșuând) să aresteze suspecți, până când a fost alungat din oraș în 1486. Cu toate acestea, Kramer nu a putut accepta înfrângerea și a plecat la Cologne, unde avea să-și scrie *magnum opus*-ul.

BELEA ȘI BUCLUC

Cu toate că probabil este cel mai cunoscut eveniment de acest gen din toate timpurile, procesele vrăjitoarelor din Salem au avut cea mai mică rată de execuţie: doar 19 oameni au fost găsiţi vinovaţi şi au fost spânzuraţi între anii 1692 şi 1693. În secolul al XVII-lea, Germania (din zilele noastre) a avut propriul val de procese în masă, printre care se numără Fulda, unde au murit aproximativ 250 de oameni; Würzburg, unde au fost confirmate 157 de execuţii şi au murit aproximativ 900 de oameni pe întreg teritoriul episcopiei princiare; Bamburg, unde 900 de oameni şi-au pierdut viaţa între anii 1626 şi 1632.

Publicată în 1487, *Malleus Maleficarum* este împărțită în trei secțiuni:

1. De ce vrăjitoarele sunt reale și se află în cârdășie cu diavolul.

2. Cum practică vrăjitoarele magia periculoasă.

3. Ce pot face inchizitorii ca să prindă o vrăjitoare, să obțină confesiunea și, elementul crucial, să o execute.

Kramer a împrumutat o mare parte din informațiile cărții din explozia de studii despre vrăjitoare din anii 1430, inclusiv bucăți întregi din seria *Formicarius* a lui Nider. Pe lângă acestea, Kramer și colegul său inchizitor Jacob Sprenger au cercetat lumea miturilor și a folclorului, au extras povești tradiționale și le-au manipulat să se potrivească cu ce clasificau ei drept vrăjitoare. Un exemplu în acest sens a fost *Bonae Res*, povești din secolul al XIII-lea despre femei care puteau zbura, treceau prin uși încuiate și adesea lăsau mâncare pe mese în semn de prietenie – vrăjitoarele lui Kramer puteau zbura și treceau prin uși încuiate (deși nu lăsau daruri, pentru că nu e excepțional de demonic). Relatările personale ale lui Kramer despre vrăjitorie susțineau aceste afirmații, dintre care cele mai multe au fost probabil inventate, deoarece există puține indicii că a fost implicat în procese de vrăjitorie înainte de 1484. Deloc surprinzător, având în vedere umilirea lui Kramer la Innsbruck, *Malleus Maleficarum* detalia și modul în care era mult mai probabil pentru o femeie decât pentru un bărbat să fie vrăjitoare, pentru că era sexul slab. Tiparul candidatei perfecte pentru poziția de vrăjitoare era reprezentat de o femeie deschisă, cu o reputație proastă, cu apetit sexual ridicat sau cu o viață sexuală activă în afara căsniciei. Nu era nevoie de dovezi concrete pentru a susține aceste acuzații; un zvon era suficient. Dacă nu existau mărturisiri, Kramer încuraja ca acuzatul să fie torturat sau mințit pentru a extrage informațiile dorite.

Cartea a avut un succes fulminant. Mai apăruseră tratate despre vrăjitoare și înainte, dar niciunul nu avea o bulă papală *(Summis desiderantes affectibus)* anexată în incipit. Kramer arăta clar că vrăjitoria era o amenințare mare, dacă nu cea mai

mare dintre toate, la adresa Bisericii, a religiei și a bunilor creștini. Această chemare la arme a fost preluată în întreaga Europă și, de la publicarea cărții și până la sfârșitul secolului al XVII-lea, s-a instaurat o frenezie a vânătorii de vrăjitoare. *Malleus Maleficarum* a fost biblia vânătorilor de vrăjitoare, dar clasificările lui Kramer s-au dezvoltat de-a lungul timpului, cu adăugiri precum semnele distinctive ale unei vrăjitoare. În total, se estimează că au fost ucise aproximativ 50.000 de persoane, în special femei. Și toată această isterie și moarte doar din cauza unui singur om și a refuzului său de a se lăsa înfrânt de un insucces.

Saga Papesei Ioana

S-a spus totul despre papesa Ioana care a domnit probabil în Evul Mediu: că ar fi fost „un caz mușamalizat de catolici" sau o martiră feministă uitată. Povestea scurtei ei domnii ca papesă, între anii 855 și 857, a fascinat publicul medieval și aproape a îngenuncheat Biserica Catolică în perioada de Reformare. Dar papesa Ioana a fost reală măcar?

Existența papesei Ioana și originile ei sunt dublate de ceva ce putem descrie cel mai bine prin semnale de alarmă istorice. Este menționată pentru prima dată în anul 1255, la secole după ce se presupune că ar fi trăit.

Călugărul dominican Jean de Mailly a scris despre un preot care s-a descoperit că era femeie când a intrat în durerile facerii pe stradă, iar mulțimea revoltată a omorât proaspăta mamă aruncând cu pietre. În următorii 20 de ani de la această mențiune, au mai apărut două relatări importante, diferite una de cealaltă. Prima a fost a călugărului dominican Étienne de

Bourbon, care afirmase că *„uimitoarea tușă de îndrăzneală sau mai degrabă de nebunie”* avusese loc în anul 1100. Totuși, între 1265 și 1277, călugărul dominican Martinus Polonus a mutat firul temporal al poveștii înapoi în jurul lui 855, în cronicile lui despre papi și împărați romani. Versiunea lui Polonus a ajuns cea mai populară și a fost dezvoltată ulterior – Joan, o englezoaică născută în Mainz, și iubitul ei au plecat la Atena, unde ea a trăit deghizată ca bărbat și și-a luat numele de John. Cunoscută pentru inteligența ei inegalabilă, Ioana a fost aleasă în unanimitate drept papesă și a rămas papesă timp de *„doi ani, șapte luni și patru zile”*. În timpul unei procesiuni, Ioana a intrat în travaliu și a născut *„într-un pasaj îngust dintre Colosseum și San Clemente”*, murind la scurt timp. Polonus explică lipsa documentelor papale care să ateste existența Ioanei *„din cauza deformării organului sexual feminin”*.

După cum am văzut deja, validitatea relatărilor istorice care apar de nicăieri la secole după ce se presupune că s-au întâmplat e deseori discutabilă. Suspiciunile cresc și mai mult când acele relatări se schimbă atât de drastic de la una la alta, încât lucrurile se bazează mai puțin pe fapte istorice și mai mult pe

experimente conduse de zvonurile învățaților. Cam așa s-a întâmplat și în cazul papesei Ioana. Dincolo de aceste relatări timpurii, nu există prea multe dovezi că ea a existat vreodată, iar dovezile oferite de Mailly, Bourbon și Polonus sunt, în cel mai bun caz, slabe. Totuși, în istorie, nu contează dacă o poveste este o minciună atât timp cât ea intrigă. Așadar, mitul papesei Ioana a devenit realitate faptică.

La fel ca în cazul legendei arthuriene a lui Geoffrey de Monmouth care s-a așezat la masa rotundă a istoriei, consecințele nu au făcut valuri prea mari la început. Se poate spune că, dincolo de faptul că a fost jenant pentru Biserica Catolică, singura lovitură semnificativă a fost un zvon medieval conform căruia, datorită înșelăciunii papesei Ioana, toți papii nou aleși trebuiau să se așeze pe un scaun special cu o gaură în formă de cheie pentru a li se putea verifica organele genitale. E amuzant că acest scaun chiar a existat, dar gaura era reprezentativă pentru o toaletă – noul papă ridicându-se de pe scaun era un fel de metaforă pentru începuturile umile, că până și papa era om. Cu toate acestea, pe măsură ce anii au trecut, legenda Ioanei a progresat dincolo de bârfele copilărești despre scaunele genitale și a devenit o amenințare foarte reală la adresa Bisericii Catolice.

Jan Hus, reformatorul religios din secolul al XIV-lea, a fost unul dintre primii care a folosit-o pe Ioana pentru a face lobby împotriva supremației papale. El a susținut că perioada în care Ioana a fost papesă a arătat fie că Dumnezeu nu a hirotonisit fiecare papă, fie că Biserica a funcționat cu bună știință fără un conducător numit de divinitate. Poziția lui Hus împotriva Bisericii s-a încheiat cu execuția sa în 1415; cu toate acestea, ideile sale despre papesa Ioana nu au murit odată cu el. La acea vreme, nimeni nu credea că o femeie putea conduce în mod legitim ca papă, cu atât mai puțin o femeie renumită că avea un amant, care năștea prunci în afara căsătoriei și se deghiza în

bărbat. Aşadar, dacă papesa Ioana a fost reală, ea a arătat că există erori masive în funcționarea Bisericii Catolice. Dacă nu era reală – ei bine, asta nu conta de fapt, deoarece Biserica nu spusese niciodată că nu era. Astfel, era biciul perfect cu care Biserica Catolică putea fi lovită.

ARTEFACTE FALSE PENTRU UN PAPĂ FALS

Odată cu popularizarea mitului, au început să apară multe artefacte false care pretindeau că dovedesc existența Ioanei, inclusiv monede, busturi şi alte relicve. Toate acestea au ţinut în viaţă legenda. Unii istorici şi arheologi încearcă în continuare să demonstreze că femeia-papă a fost reală. Din păcate, nu a reuşit niciunul până acum.

În secolul al XVI-lea, Biserica Catolică s-a confruntat cu critici majore din partea reformatorilor religioși care au pus la îndoială învățăturile Bisericii, precum și cu cazuri de corupție și abuzuri de putere. Papesa Ioana a devenit întruchiparea a tot ce reformatorii considerau greșit în Biserică, iar argumentele lui Jan Hus au fost punctul lor central. Cu toate acestea, la fel ca în cazul întregii istorii a papesei Ioana, oamenii nu s-au putut abține și i-au amplificat povestea. Mențiunile despre inteligența ei remarcabilă au fost eliminate și, în schimb, s-a făcut mare caz de presupusa lipsă de moralitate sexuală – și, mai mult, despre cea a Bisericii. Dramaturgul John Bale a susținut că Ioana născuse copilul capelanului, iar episcopul de Salisbury a susținut în 1560 că Ioana trebuia să primească un loc în istoria papală,

deoarece era la fel de depravată sexual ca alți semeni, precum Ioan al XIII-lea, care ar fi comis incest. În curând, lucrurile au mers și mai departe. Diverși reformatori precum Pier Paolo Vergerio pretindeau că Ioana era de fapt necromantă și vrăjitoare, iar diavolul însuși îi asigurase ascensiunea spre papalitate.

Țesute de zvonuri au scăpat de sub control, iar autorii romano-catolici au încercat să demonstreze că Ioana nu existase de fapt; dar nu a prins nimic. Într-un final, în anul 1601, papa Clement al VIII-lea a declarat că papesa Ioana nu fusese reală. Cu toate acestea, reformatorii au continuat să o folosească pe papesa Ioana în lupta lor împotriva Bisericii. Reforma Protestantă avea să învingă în cele din urmă și să provoace ruptura dintre ce este acum Biserica Romano-Catolică și Protestantism. Abia în secolul al XVII-lea s-a dovedit că papesa Ioana este un mit. În mod ironic, un istoric protestant, David Blondel, este cel care a făcut această dezvăluire.

Perkin Warbeck: pretendent sau prefăcut?

Între 1455 și 1485, Anglia a fost prinsă într-o serie de războaie civile sângeroase, cunoscute sub numele de Războiul celor Două Roze. Henric al VI-lea a fost un conducător incompetent care a pierdut pământuri și bogății, în timp ce la curtea sa viermuia corupția. În anul 1454, Henric a cedat unei psihoze bruște care l-a lăsat catatonic, abia capabil să funcționeze, darămite să conducă. Facțiuni rivale ale Casei regale Plantagenet și-au disputat puterea pentru rolul de Lord Protector printr-o adevărată cavalcadă de planuri și comploturi. În cele din urmă,

a izbucnit un război în toată puterea cuvântului, între Casele York (Trandafirul Alb) și Lancaster (Trandafirul Roșu).

O concluzie a acestei bătălii care dura de zeci de ani a luat contur în 1483, când a murit Eduard al IV-lea. Coroana i-a revenit fiului său, Eduard al V-lea, care, la doar 12 ani, era prea tânăr pentru a domni. Astfel, fratele lui Eduard al IV-lea, Richard, a devenit Lord Protector până când regele-băiat atingea vârsta majoratului. Cu toate acestea, Richard a încercat să obțină tronul pentru el însuși și a ordonat întemnițarea lui Eduard și a fratelui său de 8 ani, Richard de Shrewsbury, Duce de York, în Turnul Londrei. Infamul Richard al III-lea a fost încoronat în iulie 1483, iar micii prinți au dispărut în mod misterios – aproape sigur au fost uciși. Nu e de mirare că majoritatea nu a fost încântată de modul în care ajunsese Richard pe tron, iar dreptul său la succesiune nu era prea solid. Henric Tudor din Casa Lancaster a văzut acest lucru ca pe o oportunitate de a pretinde tronul. În august 1485, cei doi s-au reîntâlnit în Bătălia de la Bosworth. Richard al III-lea a fost învins și ucis, iar Henric Tudor a ajuns noul rege al Angliei. Totuși, peste un deceniu și puțin, domnia lui a fost pusă sub semnul întrebării de un pretendent pe nume Perkin Warbeck.

Nu se știu multe despre începuturile lui Perkin Warbeck. S-a născut în jurul anului 1474 într-o familie săracă din Flandra și, mai târziu, s-a mutat în Anvers să lucreze ca servitor și ucenic. Cam în 1491, a ajuns să muncească în Cork, Irlanda. Acolo, oamenii și-au dat seama că Perkin Warbeck avea ceva de Plantagenet în înfățișarea lui – dacă închideau ochii pe jumătate și se uitau cruciș. Motivul exact pentru care Warbeck a început să pretindă că este moștenitor al tronului englez este neclar; totuși, el a pretins mai întâi că este Eduard Plantagenet, al 17-lea Conte de Warwick, fiul lui George Plantagenet, fratele lui Eduard al IV-lea și al lui Richard al III-lea.

Din păcate, acest lucru ar fi fost foarte dificil, deoarece Warwick era la acel moment prizonier în Turnul Londrei, unde era încarcerat din 1485. Așadar, Warbeck și-a schimbat firul narativ, devenind cel mai tânăr prinț pierdut, Richard de York. El spunea că fratele său mai mare, Eduard, fusese într-adevăr ucis, dar că dânsul fusese cruțat datorită tinereții și inocenței. De atunci, trăise în secret în Europa, dar se întorsese și era pregătit să revendice tronul englez.

LAMBERT SIMNEL

Warbeck a fost cea de-a doua cea mai mare amenințare pentru tronul lui Henric al VII-lea. Prima a fost Lambert Simnel, un tânăr care fusese prezentat mai întâi ca Richard, Duce de York, apoi ca Eduard de Warwick. Simnel a fost motorul unei încercări yorkiste de a detrona noul rege în 1487. Încercarea a eşuat şi Simnel a ajuns să lucreze la bucătăria regelui.

Povestea lui Warbeck era cel puțin incredibil de stupidă. În afară de afirmațiile inițiale ale identității lui, pline de răsturnări de situație, încă învăța să vorbească engleza, ceea ce era puțin suspect având în vedere că părăsise Anglia pe când avea nouă ani. Asta dacă i se credea povestea. Cu toate acestea, Warbeck și povestea sa erau cel puțin utile pentru cei care căutau să-i doboare pe Tudori. În următorii câțiva ani, Warbeck a fost trimis pe la marile curți europene și a fost acceptat ca Richard de York de către Carol al VIII-lea al Franței și de către Sfântul Împărat Roman, Maximilian I. Chiar și Margareta de

Burgundia, sora lui Eduard al IV-lea, l-a recunoscut pe Warbeck ca nepot al ei, deşi acest lucru se datora mai puțin faptului că îl credea şi mai mult pentru că-şi dorea tronul familiei înapoi. Să nu mai pomenim de faptul că Henric Tudor îi ucisese soțul.

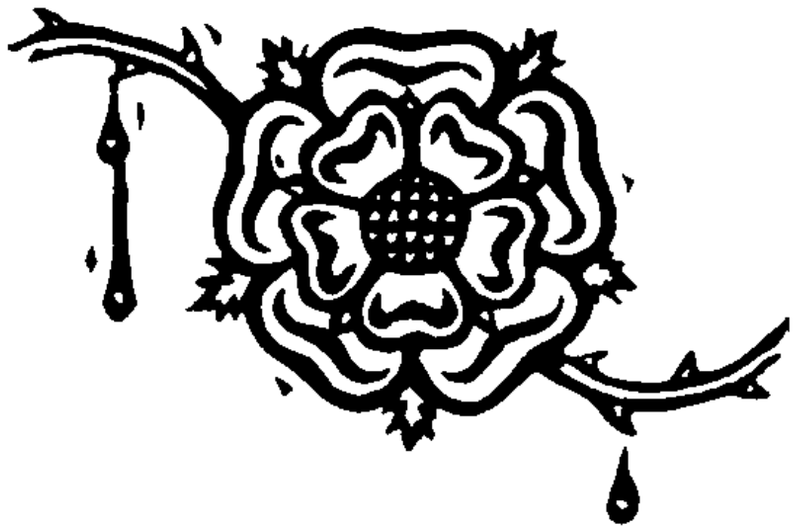

În iulie 1495, Warbeck a pornit să-şi câştige coroana cu ajutorul Margaretei de Burgundia. Cu toate acestea, când a debarcat în oraşul englez Deal, a întâmpinat o rezistență puternică din partea forțelor locale loiale regelui Tudor Henric al VII-lea. Warbeck a fugit rapid în Irlanda, unde forțele sale au încercat să invadeze Waterford şi au eşuat încă o dată. Cu coada între picioare, Warbeck a fugit în Scoția, unde regele Iacob al IV-lea i-a acordat refugiu. La fel ca regele Franței, probabil că Iacob al IV-lea nu a crezut balivernele lui Warbeck, dar era un pion excelent în tentativele de subminare a noii domnii a Tudorilor şi de câştigare a pământului englezesc. În septembrie 1496, a avut loc încă o invazie a Angliei cu sprijinul scoțienilor şi, din nou, a fost un eşec uriaş. Trupele scoțiene au considerat-o doar o invazie la frontieră, iar susținătorii yorkişti pe care se baza Warbeck nu au apărut niciodată. Cheia pentru o ultimă încercare de a lua coroana a apărut în 1497. În luna iunie a acelui an, Henric al VII-lea a crescut taxele, iar reacția a fost o rebeliune

în Cornwall. Aparent dornic să scape de eşecul cu numele de Perkin Warbeck, să devină problema altcuiva, Iacob al IV-lea l-a îndemnat pe Warbeck să se alăture revoltei din Cornwall şi să-şi formeze propria armată. În septembrie, acesta a ajuns pe coasta cetăţii Cornwall şi a reuşit să strângă o armată de câteva mii de oameni. Cu toate acestea, oamenii lui Warbeck nu purtau arme, aşa că totul s-a terminat când au dat piept cu armata regelui.

Henric al VII-lea a fost dur cu rebelii din Cornwall şi i-a executat pe liderii lor, dar a ales să-l cruţe pe Perkin Warbeck. Până atunci, Warbeck recunoscuse că nu era Richard de York, ci doar un ins din Flandra, aşa că Henric al VII-lea l-a păstrat la propria curte. Warbeck era prizonier, dar nu stătea într-o celulă şi nu-l păştea moartea; de fapt, avea o oarecare libertate la curte – comparativ cu închisorile, situaţia lui era foarte confortabilă. Cu toate acestea, în anul 1498, Warbeck a încercat să evadeze şi a fost trimis imediat în Turnul Londrei. Acolo l-a întâlnit pe Warwick, bărbatul care pretinsese că era iniţial. Această întâlnire nu a condus la lucruri bune pentru Warwick – ultimul moştenitor de sex masculin rămas în viaţă al Casei Plantagenet fusese prizonier în Turn de la vârsta de 10 ani, iar în cei 13 care trecuseră, a trăit liniştit, poate datorită faptului că, fiind întemniţat de la o vârstă atât de fragedă, se presupune că pierduse controlul asupra realităţii. Warbeck dovedise că orice moştenitor al Plantageneţilor, real sau fals, era o ameninţare care nu putea fi stăpânită. La începutul anului 1499, a apărut un alt pretendent Warwick şi, deşi au fost rapid reduşi la tăcere, Henric al VII-lea a decis că este suficient. Brusc, a ieşit la suprafaţă un complot probabil inventat, în care Warbeck şi Warwick ar fi scăpat din Turn. Având un motiv bine întemeiat, Henric Tudor a ordonat moartea ambilor bărbaţi, iar în noiembrie 1499 au

fost executați. Amenințarea Plantageneților dispăruse, iar domnia Tudorilor era solidă.

Donația lui Constantin

După cum am văzut, secolul al XV-lea a fost plin de momente care au declanșat mișcări ce s-au întins de-a lungul mai multor secole: Inchiziția Spaniolă, nebunia europeană cu vrăjitoarele și isteria omorului ritualic. Dar a mai fost un moment, o altă minciună. Chiar dacă a început mai liniștit, a fost o minciună la fel de incendiară ca celelalte.

Născut în 1406, savantul italian Lorenzo Valla nu seamănă deloc cu personajele pe care le-am întâlnit până acum. Valla a fost fascinat de ideea de adevăr și de rolul pe care îl joacă retorica în modul în care înțelegem realitatea și ficțiunea ca indivizi. În 1439 a scris *Dispute dialectice*, o carte în care susținea că adevărul nu provine neapărat din evenimente sau fapte, ci din ce ne este prezentat, un fel de adevăr propus pe care noi alegem să îl acceptăm sau nu. De exemplu, știm că *Malleus Maleficarum* nu este adevărat; este o combinație norocoasă de folclor, studii academice medievale și gânduri aleatorii ale lui Heinrich Kramer. Dar putem crede că este adevărat – că lumea din jurul nostru este adesea plină de necunoscute și că logica pe care o oferă Kramer umple aceste goluri. Și dacă percepem asta ca pe un adevăr, atunci este adevărat pentru noi. Era o idee incredibil de modernă, mai ales pentru secolul al XV-lea. În mod previzibil, Valla nu și-a făcut niciun prieten cu această idee – mai ales în cadrul Bisericii. De fapt, și-a câștigat reputația de eretic

profesionist, dar și de *troll*[5]. Lucrarea sa a fost incendiară, iar Biserica s-a trezit cu atâtea întrebări încât a fost sigură că Valla a făcut aceste declarații pentru a se bucura de atenție – unii academicieni vor doar să vadă lumea cum își iese din minți. Din cauza acestei perspective asupra lui Valla și a operei sale, cea mai importantă dintre descoperirile sale a fost dezmințită în mod fals.

În 1440, Valla lucra pentru Alfonso al V-lea de Aragon, regele din Napoli. Alfonso se afla într-o dispută aprinsă cu papa Eugen al IV-lea în legătură cu pretențiile statului papal asupra regatului său, în special asupra orașului Napoli. Eugen al IV-lea era ferm convins că papalitatea avea drepturi asupra pământurilor lui Alfonso revenite printr-un decret emis în secolul al XIV-lea: *Donatio Constantini* („Donația lui Constantin"). Potrivit papalității, împăratul Constantin I donase Bisericii întreaga parte vestică a Imperiului Roman drept mulțumire pentru că papa Silvestru I îl vindecase în mod miraculos de lepră. Interesant este că Biserica nu a dat curs presupusului dar făcut de Constantin timp de mai multe secole. Însă, odată ce a făcut-o, au mizat totul pe el. Decretul a fost extrem de util în consolidarea puterii, oferind siguranța că Biserica deținea controlul asupra elitei ecleziastice a mai multor țări și, bineînțeles, putea confisca și păstra pământurile. În mintea lui Alfonso, *Donația lui Constantin* era prea bună ca să fie adevărată, așa că l-a însărcinat pe Lorenzo Valla să investigheze temeiul suspiciunilor sale.

Nu a durat mult până când Valla a descoperit că decretul era un fals – un fals din secolul al VIII-lea. Valla a constatat că

[5] *Trollul* este un provocator fără cauză, cineva care lansează o discuție cu scopul de a recrea un conflict de idei. De asemenea, un *troll* poate fi definit drept o persoană care deformează anumite informații pe care le face credibile cu scopul de a fi amuzante. (*n. trad.*)

limbajul folosit în document nu se potrivea cu dialectul din secolul al IV-lea, observând că existau atât de multe inexactități încât papalitatea trebuia să știe că este un fals, probabil pentru că ei înșiși îl creaseră. Valla și-a adunat descoperirile în manuscrisul *De falso credita et ementita Constantini donatione declamatio* („Falsa donație a lui Constantin") și nu a fost deloc subtil în expunerea acuzațiilor sale: *„Pentru că în decurs de câteva secole fie nu au știut că Donația lui Constantin este contrafăcută, fie ei înșiși au falsificat-o, iar succesorii lor au mers pe aceeași cale a înșelăciunii pe care cei mai în vârstă au apărat-o ca fiind adevărată... făcându-se de rușine prin crime, dezastre și fărădelegi. Spun că orașul Roma este al lor, al lor este regatul Siciliei și de Napoli, întreaga Italie, galii, spaniolii, germanii, bretonii, ba chiar tot Vestul; pentru că toate fac obiectul Donației în sine."* Cu toate acestea, înainte ca lucrarea lui Valla să poată vedea lumina zilei, Biserica a dezmințit-o – la urma urmei, era vorba de Lorenzo Valla, sigur urmărea doar să atragă atenția, din nou.

Șaptezeci și șapte de ani mai târziu, în anul 1517, manuscrisul lui Valla a fost în sfârșit publicat, iar în anii care au urmat avea să fie citit de unele dintre cele mai importante personalități europene ale vremii. Cel mai influent cititor al lucrării a fost preotul și teologul german Martin Luther, care a descoperit lucrarea lui Valla în 1520. Cu trei ani mai devreme, Luther pusese în mișcare ce avea să devină Reforma Protestantă (sau Reforma Europeană), prin publicarea lucrării *Cele 95 de teze*. Era o listă lungă de probleme pe care acesta le vedea în sânul Bisericii Catolice, printre care posibilitatea oferită oamenilor de a scăpa de pedepsele ce îi așteptau în viața de apoi din cauza păcatelor, cumpărându-și cu bani iertarea din partea Bisericii. Când Martin Luther a citit lucrarea lui Valla, a văzut-o ca pe un alt semn că Biserica Catolică devenea prea coruptă pentru a funcționa, inventându-și propriile adevăruri pentru a încasa bani și

a păstra puterea. A scris: „Donația lui Constantin *este un fals. Doamne sfinte! Câtă răutate și viclenie sălășluiește la Roma! Te minunezi de judecata lui Dumnezeu căci astfel de minciuni neautentice, grosolane și obraznice nu numai că au supraviețuit, dar au și triumfat timp de atâtea secole!*" În anul 1521, Biserica l-a excomunicat pe Luther și l-a declarat eretic, dar, spre deosebire de Valla, vocea sa nu a putut fi suprimată cu ușurință. Grație invenției tiparului, lucrările lui Luther în care denunța Biserica pentru corupție și înșelăciune au putut fi citite la o scară nemaivăzută până atunci. Pamfletele și cărțile sale puteau fi găsite în orașele și localitățile din întreaga Europă, deschizând astfel porțile pentru noi idei despre religie și pentru criticile aduse Bisericii Catolice, odinioară atotputernică. Începuse Reforma Europeană.

TATĂL REFORMEI

Una dintre cele mai influente personalităţi ale secolului al XVI-lea a fost Martin Luther, care a devenit călugăr în 1505, după ce aproape fusese lovit de fulger. Criticile pe care le-a adus Bisericii au făcut posibilă promovarea Reformei şi dezvoltarea Protestantismului. Totuşi, în ultimii ani ai vieţii sale, a scris mai multe lucrări împotriva evreilor, care vor alimenta ideologia antisemită. Unele dintre aceste idei pot fi regăsite pe ordinea de zi a celui de-Al Treilea Reich.

Cucerirea aztecilor

În secolul al XVI-lea, odată cu Reforma, Spania a devenit un simbol al cruzimii, atrocității și opresiunii. Erau răufăcătorii Europei și ai lumii în general. Ideea că erau fanatici religioși, care își dovediseră brutalitatea în timpul Inchiziției, a fost popularizată puternic de cartea *Sanctae Inquisitionis Hispanicae Artes* („Expunerea artelor Sfintei Inchiziții Spaniole"), apărută în 1567. Cartea conținea o ilustrație care înfățișa modul în care mii și mii de oameni fuseseră torturați și executați în timpul Inchiziției. Era o eroare – după cum știm, deși mulți oameni au fost executați în acele timpuri, cifrele reale erau mult mai mici decât cele care urmau să fie popularizate. La aceasta s-a adăugat faptul că, în isteria din jurul arderilor pe rug (care oricum fuseseră exacerbate) s-au pierdut informații despre expulzarea evreilor și a musulmanilor din Spania. La urma urmei, poveștile despre execuțiile sângeroase ale unor nevinovați sunt mult mai sinistre decât opresiunea și expulzarea sistematică a unor grupuri religioase. Acesta a devenit firul narativ oficial al Inchiziției Spaniole, unul care nu era chiar adevărat, dar care îl oripila mai ușor pe cititor prin natura sa viscerală, fără să aprofundeze complexitatea corupției, a lăcomiei și a rasismului.

Astfel s-a născut fenomenul cunoscut în secolul XX sub numele de Legenda Neagră – o versiune falsificată a aspectelor sumbre ale istoriei spaniole. În curând, această manipulare a faptelor istorice va depăși Inchiziția și Reforma și va include atrocitățile coloniale, în special cele legate de cucerirea Imperiului Aztec de către Spania. Cea mai populară variantă a misiunii de cucerire este aceasta (și o puteți găsi în multe manuale de istorie): în 1519, câteva sute de conchistadori spanioli conduși de Hernán Cortés au ajuns în capitala aztecă

Tenochtitlán. În noiembrie, Cortés s-a întâlnit cu împăratul Montezuma care, crezând că acești conchistadori sunt zei, practic și-a predat imperiul și a fost rapid plasat în arest la domiciliu. Deși aztecii s-au revoltat, au fost iute reduși la tăcere de puternicii europeni, care le-au confiscat bogățiile și pământurile, ucigându-i atât cu tăișul armelor, cât și prin războiul bacteriologic neintenționat – variola. La 13 august 1521, Tenochtitlán a căzut în mâinile spaniolilor – cucerirea a fost un adevărat succes.

TENOCHTITLÁN

Oraşul Tenochtitlán a fost capitala Imperiului Aztec, fiind construit în jurul anului 1325. Împărţit simetric în patru cadrane dispuse în jurul unui centru, a fost unul dintre oraşele magnifice ale lumii. Până şi conchistadorii s-au chinuit să găsească cuvintele potrivite care să exprime grandoarea arhitecturii şi a minunilor culturale pe care le găsiseră acolo. Se estimează că în oraş locuiau între 200.000 şi 400.000 de oameni.

După cum au argumentat istoricii Matthew Restall și Camilla Townsend, această populară relatare se bazează mult mai mult pe mituri decât pe fapte. Ea a fost parțial deformată de fixația oamenilor din secolele al XV-lea și al XVI-lea pentru Legenda Neagră și de faptul că Spania pregătea mereu ceva îngrozitor. De asemenea, a fost pătată de opiniile europene despre cultura și societățile din afara cercului lor de influență, care eliminaseră acele informații despre azteci considerate prea diferite

pentru a fi înțelese. La fel ca în cazul Inchiziției, a fost creată o poveste mai simplă. Răufăcătorii – Spania – au masacrat un întreg imperiu, iar victimele – aztecii – erau mult prea indigeni și prea slab echipați pentru a riposta în fața unei asemenea puteri europene. Această versiune a provocat daune substanțiale cunoștințelor noastre istorice comune.

Înainte de a intra în istoria adevărată, ar fi bine să ne facem o idee despre cât de adânc este acest abis al dezinformării. Un exemplu excelent este ideea populară în legătură cu sacrificiile umane pe care le săvârșeau aztecii, idee care s-a bifurcat în sensuri diferite, dar la fel de incorecte. Primele mențiuni despre sacrificiile făcute de azteci au venit din Spania, după cucerire. Astfel, mulți istorici le-au considerat doar niște exagerări menite să justifice acțiunile Spaniei. Din cealaltă perspectivă, mențiunile au fost considerate fapte, dar a fost ignorată o mare parte din simbolismul cultural aztec prezent în religia lor și în obiceiul ofrandelor. În schimb, a fost creată o versiune exacerbată și falsă despre un procedeu sângeros, de o barbarie fără margini. Din fericire, recentele săpături arheologice ale rămășițelor de la Tenochtitlán de sub Ciudad de Mexico schimbă această poveste. În 1521, conchistadorul Andrés de Tapia a descris un turn format din cranii de sacrificiu care se afla lângă unul dintre templele principale ale orașului, Templo Mayor, al cărui rol era de a provoca frică dușmanilor. A fost trecut cu vederea și considerat propagandă spaniolă; cu toate acestea, în 2017 turnul a fost dezgropat și s-a descoperit că era format din aproximativ 650 de cranii. Alte lucrări arheologice de la Tenochtitlán au dezvăluit multiple alte dovezi ale sacrificiilor, uimitoare pentru că au găsit nu doar rămășițe de bărbați sacrificați și războinici capturați, ci și de femei și copii – un lucru care a surprins echipa de arheologi, deoarece, din punct de vedere istoric, se credea că aceștia nu făceau parte din sacrificiile făcute din

motive militare. Aşadar, spaniolii nu minţeau şi încă nu ştim totul despre modul în care funcţiona Imperiul Aztec – între mitul şi adevărul despre cucerirea aztecă mai sunt încă atât de multe de descoperit, dar există anumiţi factori de care suntem siguri şi care contrazic aproape toate relatările populare.

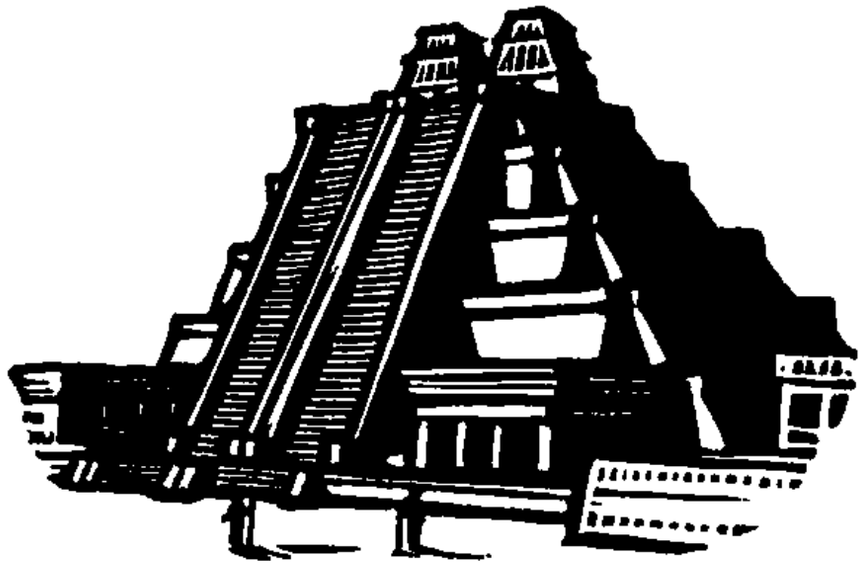

Când Cortés şi Montezuma s-au întâlnit la începutul lunii noiembrie 1519, împăratul nu şi-a predat imperiul. În schimb, a mai guvernat cel puţin câteva săptămâni, dacă nu luni. Montezuma auzise despre Cortés şi conchistadorii săi – îi supraveghea de când debarcaseră în Mexic. Înainte de a ajunge la Tenochtitlán, Cortés şi oamenii săi îşi petrecuseră ultimele câteva luni atacând oameni, încercând să formeze alianţe, forţând convertiri, înrobind şi masacrând. Grupurile pe care spaniolii le-au întâlnit nu i-au confundat cu divinitatea – erau maniaci, probabil, dar nu zei. În septembrie 1519, Cortés a format o alianţă cu statul Nahua Tlaxcala, care de zeci de ani era angrenat într-un război intermitent cu Imperiul Aztec – Războaiele Florilor. Într-adevăr, alături de tlaxcalteci, Cortés l-a întâlnit pe Montezuma în noiembrie. Până în acel moment, Montezuma petrecuse luni întregi încercând să găsească cea mai bună cale de acţiune. Nu dorea un război, aşa că i-a primit pe spanioli cu

brațele deschise în încercarea de a obține mai multe informații despre ei. Relațiile au rămas tensionate până în aprilie 1520, când Montezuma a fost informat că o flotă de nave spaniole se îndrepta spre Tenochtitlán. Dar navele nu erau acolo pentru a invada; erau acolo pentru Cortés.

În 1518, guvernatorul spaniol al Cubei, Diego Velázquez, i-a acordat lui Cortés permisiunea de a efectua o expediție în Mexic. Totuși, permisiunea a fost retrasă rapid. Astfel, când Cortés a debarcat în Mexic în 1519, a făcut-o fără permisiunea spaniolă. În aprilie 1520, Velázquez a trimis o flotă – sub comanda lui Pánfilo de Narváez – să-l găsească și să-l oprească pe pungașul Cortés. Auzind de flotă, Montezuma le-a spus oamenilor săi să se pregătească de război, dar Cortés – conștient de coliziunea iminentă dintre două grupuri rivale de spanioli – l-a luat imediat ostatic pe Montezuma, ținându-l prizonier. Spera că astfel îi putea arăta lui Narváez că deținea controlul asupra Imperiului Aztec și astfel s-ar fi putut alia. În luna mai, Cortés a părăsit Tenochtitlán pentru a se deplasa spre Cempoala, unde se aflau Narváez și oamenii săi. Acolo l-a învins rapid pe Narváez – rivalii fie s-au alăturat lui Cortés, fie au fost luați prizonieri. Totuși, în absența sa, secundul lui Cortés, Pedro de Alvarado, a provocat o revoltă în Tenochtitlán. În timpul sărbătorilor pentru festivalul Tōxcatl, spaniolii au masacrat nobilii și războinicii din interiorul Marelui Templu al orașului. Dându-și seama că întregul oraș se întorsese împotriva lor, spaniolii și tlaxcaltecii rămași s-au retras în fortăreața lor, în timp ce populația Mexica îi asediau din exterior.

Chiar dacă era prizonier, Montezuma știa că vor veni mai multe forțe străine, prea multe pentru ca poporul său să reziste fără pierderi majore de vieți omenești. Treaba oricărui lider Nahua, fie el șef sau împărat, era să pună viețile oamenilor săi pe primul loc, astfel încât aceștia să poată avea urmași. Și astfel,

Montezuma le-a declarat luptătorilor Mexica: *„nu suntem pe măsura lor”*. Aceasta a fost afirmația care avea să fie ulterior scoasă din context și mutată în alt loc din cronologie, pentru a-l arăta pe Montezuma ca fiind cel care a renunțat la imperiu. Totuși, luptele au continuat, Montezuma a fost ucis, iar spaniolii au fugit într-un final. Părea că Tenochtitlán fusese salvat, dar, de fapt, Cortés se afla în Tlaxcala, unde își făcea un nou plan. La fel cum încercase cu tlaxcaltecii, Cortés a vrut să construiască alianțe cu cei din zonele aflate sub dominația tribului Mexica, atât cu promisiuni de recompense, cât și cu amenințarea că, dacă nu se aliau cu tabăra spaniolă, le-ar fi prădat pământurile și i-ar fi ucis. Cât Cortés căuta coaliții, variola a cuprins Valea Mexicului și Tenochtitlán, probabil fiind adusă în țară de unii dintre oamenii lui Narváez. Oamenii din tribul Mexica nu avuseseră niciodată această boală și nu aveau cum să o combată – în curând, variola a răpus mulți oameni.

În mai 1521, Cortés era gata să lupte din nou. Tribul Mexica fusese decimat de variolă și pierduse aproximativ 30-50% din populație. Cu toate acestea, forțele spaniole crescuseră substanțial datorită alianțelor. Matthew Restall susține că trupele lui Cortés erau atât de mixate încât, în timpul asediului asupra orașului Tenochtitlán, se prea poate ca mai puțin de 1% din forța invadatoare să fi fost spaniolă. Asediul propriu-zis a durat din mai până în august și a fost un carusel de victorii și pierderi. Având în vedere că tribul Mexica era încă în convalescență după variolă, orașul nu mai avea căi de aprovizionare și se confrunta și cu o epidemie de dizenterie, se poate spune că a rezistat uluitor de mult timp. Totuși, la data de 13 august, nu mai aveau putere să lupte și s-au predat. Tenochtitlán era acum în mâinile lui Cortés.

În anii care au urmat, Cortés a fost cel care a creat mitul despre cum i-a învins pe azteci, cum aceștia îl vedeau ca pe un zeu

și nu se puteau compara cu puterea sa. Nu putea fi mai departe de adevăr. Există puține lucruri impresionante în cucerirea pe care a făcut-o Cortés și o mare parte din succesul său s-a datorat norocului. Cu toate acestea, minciunile sale, amestecate cu mitologia Legendei Negre, au schimbat iremediabil narațiunea istorică într-una de nerecunoscut față de evenimentele reale.

Henric al VIII-lea sau cum să transformi o minciună în lege

Odată cu răspândirea ideilor lui Luther despre întemeierea unei biserici reformate, lucrurile au început să se încingă în Europa. În 1524, au izbucnit mai multe revolte în țările europene vorbitoare de limbă germană. Acestea vor fi cunoscute sub numele de Războiul Țărănesc German *(Deutscher Bauernkrieg)*. Când violențele au atins apogeul în 1525, liderii revoltelor și-au făcut publică lista de cereri, care includea multiple idealuri de Reformare, cum ar fi posibilitatea de a alege predicatorii, de a li se ține predicile într-un mod ușor de înțeles și de a se pune limite pentru a împiedica deturnarea fondurilor inutile de la comunitate către Biserica Catolică. Au existat, desigur, și alte cereri – eliberarea din iobăgie, reducerea programului de muncă obligatorie și returnarea terenurilor confiscate de nobilime –, însă cele care au stârnit teamă și furie au fost cele care condamnau acțiunile Bisericii Catolice. Amenințarea Reformei scăpase atât de mult de sub control încât acum *chiar și* țăranii (pătura cea mai de jos a societății) militau pentru ea. Martin Luther a trecut repede în cealaltă tabără, publicând *„Împotriva hoardelor criminale, hoțești de țărani"*, în care îi compara pe rebeli cu *„progeniturile diavolului"* și îndemna la pedepse rapide

și sângeroase. Pedeapsa a fost aplicată cu abilitate, revoltele țăranilor au fost înăbușite, drepturile luate și, până la sfârșitul revoltelor, au murit aproximativ 100.000 de oameni. Cu toate acestea, nu doar țăranii au avut de pierdut; motorul Reformei încetinise aproape până la oprire. Cei din afara nobilimii au rămas cu un gust amar după ce Luther i-a împins pe rebelii germani în gura lupilor. Cât despre elita Europei, s-a încăpățânat să nu facă nimic, temându-se de alte manifestări violente. Se părea că Reforma nu mai sufla sau cel puțin avea nevoie de o lungă perioadă de reabilitare. Asta până când Anglia a preluat ștafeta.

În mod ironic, regele Angliei, Henric al VIII-lea, a fost un catolic fermecător și, în 1522, a primit chiar titlul de „Apărător al credinței" din partea papalității, după ce s-a pronunțat împotriva lui Martin Luther. Totul s-a schimbat atunci când Henric a decis că voia să divorțeze de soția sa, Caterina de Aragon. Aceasta nu-i dăduse niciun moștenitor de sex masculin și, mai presus de toate, Henric dorea să înceapă o relație cu Anne Boleyn, doamna de onoare a reginei Caterina, care îi spusese clar că va fi doar soția lui, în niciun caz amanta. În 1527, Henric i-a scris papei Clement al VII-lea cerându-i să îi acorde dreptul la divorț. Solicitarea a fost refuzată și schimbul de replici a continuat până când, în cele din urmă, papa i-a spus lui Henric în termeni foarte clari că divorțul nu avea să aibă loc și că urma să fie excomunicat dacă decidea să se recăsătorească. Din fericire, mâna dreaptă a lui Henric, Thomas Cromwell, a avut un plan se rezervă. Cromwell nu era în totalitate de acord cu ideologia lui Martin Luther, dar înclina spre Reformă după ce citise cărți precum cele ale lui Lorenzo Valla și credea că pentru buna funcționare a creștinismului era nevoie de reforme, pe care Biserica Catolică nu putea și nu voia să le ofere. Așa că a sugerat ca Anglia să se rupă de Biserică. Astfel, Henric și-ar fi obținut mult doritul divorț și Anglia ar fi fost cu un pas mai

aproape de reformă. Planul a funcționat – căsătoria cu Caterina de Aragon a fost declarată invalidă, Henric și Anne Boleyn s-au căsătorit, iar în 1534 a fost adoptat Actul de Supremație, care l-a numit pe Henric al VIII-lea capul suprem al Bisericii Angliei.

Tăierea cordonului ombilical dintre Anglia și Biserica Catolică a necesitat o mulțime de hârtii. Pe de o parte, Anglia a trebuit să stabilească noi reguli și legi pentru a le înlocui pe cele care trecuseră de aprobarea papalității și să consolideze puterea prin mutarea infracțiunilor care fuseseră judecate anterior în tribunalele ecleziastice în tribunalele civile și de stat. Una dintre aceste infracțiuni era sodomia, în acest context însemnând actul sexual anal cu bărbați, femei și animale. În 1533, a fost adoptată *Buggery Act* (Legea Sodomiei), care o declara infracțiune pedepsită cu moartea, iar legea avea să fie în vigoare până la sfârșitul următorului mandat parlamentar, când urma să fie revizuită. Interesant este faptul că intenția lui Thomas Cromwell, inițiatorul legii, nu părea să vizeze homosexualitatea, folosind-o în schimb ca portiță legală prin care membrii clerului catolic, cum ar fi călugării și preoții, puteau fi executați. Legea Sodomiei nu era neapărat menită să fie aplicată, ci să slăbească puterea Bisericii Catolice și să reprezinte o amenințare

pentru clerul acesteia. Odată îndeplinită această sarcină, legea ar fi fost dată uitării, fără a fi folosită vreodată – cel puțin, acesta era planul.

Lăsând la o parte hârțogăraia plictisitoare, probabil că cea mai mare problemă care a rezultat din ruptura de Biserica Catolică a fost chiar Henric al VIII-lea. Henric își căpătase rapid reputația de persoană care făcea tot ce era necesar pentru a obține ce-și dorea, iar acest tiran primise și mai multă autonomie și șansa de a suporta foarte puține consecințe pentru acțiunile sale. Nu se putea sfârși altfel decât bine.

În 1536, Henric a semnat condamnarea la moarte pentru cea de-a doua soție, Anne Boleyn. Henric se săturase deja de femeia pentru care cândva era pregătit să rişte totul și era ca o molie atras de o nouă flacără (doamna de onoare a lui Anne, Jane Seymour). Dorind să o scoată din peisaj pe Anne, a inventat o serie de crime, inclusiv adulter, incest și vrăjitorie, care au dus la decapitarea ei. În 1540, Henry era deja la a patra soție, Anne de Cleves, și, printr-o întorsătură previzibilă de situație, a vrut să scape de ea pentru a se putea căsători cu doamna ei de onoare, Catherine Howard. Problema era că mariajul cu Anne de Cleves fusese pus la cale de Thomas Cromwell ca o mișcare politică strategică pentru a ajuta Reformarea Angliei. Prin căsătoria cu Casa de Cleves, de origine germanică, Henric a obținut un aliat protestant, care l-a ajutat să se opună puterilor catolice europene – Spania și Franța – și, în același timp, a reușit să calmeze tulburările provocate de schimbările religioase din Anglia. Cu toate acestea, Henric a determinat-o pe Anne să accepte anularea căsătoriei.

Lui Cromwell începuse să-i fugă pământul de sub picioare. Henric nu era fericit că fusese nevoit să se căsătorească cu Anne, iar mai multe revolte, cum ar fi Pelerinajul Harului din 1536, au scos la iveală că drumul lui Cromwell spre Reformă nu era prea ușor de parcurs de monarhul megaloman. Profitând de

situație, dușmanii lui Cromwell de la curte au lansat un zvon conform căruia Cromwell complota să-l trădeze pe rege, iar soarta i-a fost pecetluită – în iunie 1540, Cromwell a fost condamnat la moarte.

REBELI RELIGIOȘI

Pelerinajul Harului a fost o revoltă majoră care a amenințat puterea lui Henric al VIII-lea. Condus de Robert Aske, protestul se opunea ruperii de Biserica Catolică și Dizolvării Mănăstirilor. Pentru o vreme, părea că periclitează domnia Tudorilor. Totuși, pelerinilor li s-a promis un acord diplomatic pentru a pune capăt protestului. A fost doar o altă minciună – Aske și alte 200 de persoane au fost executate, iar Henric al VIII-lea și-a continuat procesul de îndepărtare de Roma.

Dar Henric al VIII-lea nu s-a mulțumit doar cu decapitarea fostului său favorit, ci a vrut să-i ponegrească numele cu desăvârșire. Astfel, regele a plănuit ca execuția lui Cromwell să fie simultană cu cea a celui mai josnic nobil posibil: Walter Hungerford. Se știa că Hungerford își întemnițase și torturase prin înfometare soția, Elisabeta; ba chiar încercase să o omoare. De fapt, Cromwell ignorase cererile de divorț ale Elisabetei. Și la fel precum Cromwell, Henric și consiliul său au trecut cu vederea situația dificilă a Elisabetei atunci când a fost vorba de construirea acuzațiilor împotriva lui Hungerford, acuzându-l în schimb de trădare pentru că angajase un susținător al Pelerinajului Harului. Cu acuzația-cheie de trădare în vigoare,

Henric a fost liber să fabrice două acuzații suplimentare. Prima a fost pentru folosirea de magie, iar a doua pentru sodomie. Henric avea să folosească împotriva lui Cromwell propria lui lege, eliminând scopul inițial al acesteia doar pentru a-l umili.

La 28 iulie 1540, Walter Hungerford a devenit prima persoană condamnată și executată în temeiul Legii Sodomiei. Pentru a asigura finalitatea execuției, a fost adoptat un amendament care a făcut ca legea din 1533 să fie *„respectată și păstrată pentru totdeauna"*. Interesant este că „pentru totdeauna" s-a dovedit a fi ceva incert, iar legea a fost pentru scurt timp abrogată în 1553. Cu toate acestea, a fost readusă rapid în vigoare în 1562, cu formularea clară și răspicată adăugată de Henric al VIII-lea în 1540; de data aceasta, „pentru totdeauna" va fi *pentru totdeauna*.

Și așa a fost. În Anglia, mii de oameni au fost acuzați în temeiul acestei legi și sute au fost executați înainte să fie înlocuită în cele din urmă, în 1828, cu *Legea privind infracțiunile împotriva persoanei*. Cu toate acestea, *Buggery Act* a continuat să trăiască. Ca parte a colonizării britanice, actul a fost întrețesut în legile mai multor țări, unde, în unele locuri, a rămas până în prezent. Astfel, Legea Sodomiei rămâne poate unul dintre cele mai oribile exemple istorice ale efectului de propagare.

Multele (multele) minciuni ale lui Nostradamus

Este rar ca o carte veche de peste 450 de ani să ajungă astăzi pe prima pagină a ziarelor, dar acest lucru are legătură doar cu magia și misticismul lui Nostradamus. În 2020, în ziarele din întreaga lume s-a scris pe larg că *Les Prophéties*, cartea lui

Michel de Nostredame din 1555, a prezis pandemia globală de Covid-19. Acesta nu era un fenomen nou: în ultimii ani, s-a spus că Nostredame (sau Nostradamus) ar fi prevăzut totul, de la evenimentele din 11 septembrie 2001 până la 2012 (alias sfârșitul lumii care nu a avut loc niciodată). Chiar și înainte de aceste evenimente, profețiile lui Nostradamus au fost legate de Marele incendiu din Londra (1666), de Tratatul de la Hamedan (1727) și de Revoluția Franceză. Acum ar fi foarte ușor să le respingem pe toate considerându-le doar o farsă seculară – profeția pandemiei de Covid-19 din 2020 a fost cu siguranță doar o farsă, dar nu a venit de la *Les Prophéties*, ci de la cineva care probabil se plictisea foarte tare pe internet. Și totuși, tocmai asta îl face pe Nostradamus atât de fascinant. Profețiile sale sunt atât de vagi încât ar putea însemna orice și pot fi imitate de oricine. Acesta este motivul pentru care au reușit să reziste atâtea secole, dar și care le face atât de periculoase.

Născut în 1503, Nostradamus și-a început cariera în domeniul profețiilor în jurul anului 1550. După ani de călătorii prin Franța, Nostradamus s-a stabilit la Salon-de-Provence, în sudul Franței, unde a lucrat în principal ca medic, fiind renumit în special pentru tratarea victimelor ciumei. Era o meserie profitabilă, dar foarte dependentă de valurile de boală, așa că, pentru a-și suplimenta veniturile, Nostradamus a început să se ocupe și de alte domenii. Mai întâi a scris o serie de rețete pentru pacienții săi, care includeau prafuri pentru albirea dinților, vopsele de păr și chiar poțiuni de dragoste. Pe fondul acestui succes, a trecut la astrologie, promițându-le clienților săi un tratament medical care depășea îngrijirea corpului – incluzând o perspectivă asupra minții și viitorului –, creând horoscoape individuale detaliate. Aceste horoscoape tindeau spre un viitor favorabil pentru clienții săi, deși, atunci când prezicea un drum

întunecat, adesea le amintea că o viață este trăită cum trebuie dacă are atât urcușuri, cât și coborâșuri.

JOCUL DE-A DOCTORUL CARE VINDECĂ CIUMA

În ciuda reputaţiei de mare vindecător al victimelor ciumei, tehnicile lui Nostradamus nu erau chiar atât de utile. De exemplu, în timpul Morţii Negre a folosit ca tratament sângerarea terapeutică, una dintre cele mai vechi practici medicale care data încă din vremea Egiptului şi Greciei Antice. Această practică terapeutică a rămas populară până în secolul al XIX-lea. Cu toate acestea, nu ajuta prea mult, mai ales dacă pacientul se lupta deja cu o boală, caz în care îi creşteau şansele de infecţie şi anemie şi, bineînţeles, de drenare accidentală a unei cantităţi prea mari de sânge.

În 1550, Nostradamus a profitat de o idee nouă, publicistica. Comerțul cu cărți era înfloritor, iar editorii erau deosebit de interesați să tipărească almanahuri, lucrări anuale care puteau fi despre orice, de la indicațiile unui medic care recomanda cele mai bune perioade ale anului pentru a face sângerări terapeutice până la manuale despre recolta culturilor. Nostradamus a profitat de acest lucru, extinzându-și expertiza de la horoscoapele individuale la previziuni anuale ample ale viitorului. Pe lângă tot ce a fost, Nostradamus se credea și poet, alegând să-și scrie majoritatea prezicerilor în poeme de patru rânduri, cunoscute sub numele de catrene. Astfel a dat profețiilor sale un

aer aproape mistic, dar a oferit și un sentiment de vag – puteau însemna orice pentru oricine, așa că era la latitudinea cititorului să le interpreteze. Aceste almanahuri anuale au luat aproape imediat amploare și, în curând, numărul adepților lui Nostradamus a început să crească. În 1555, a adăugat-o pe regina Franței, Caterina de Medici, la clientela sa aflată în creștere și, datorită patronajului ei, a început să furnizeze previziuni soțului ei, regele Henric al II-lea. În același an, Nostradamus a publicat un compendiu al prezicerilor sale: *Les Prophéties* („Profețiile"). Dar era nevoie de ceva mult mai important pentru a consolida reputația lui Nostradamus.

În anul 1559, Henric al II-lea a murit în timpul unui turnir, când lancea contelui Gabriel Montgomery s-a sfărâmat de coiful regelui iar așchiile i-au intrat în ochi, provocându-i leziuni cerebrale și, în cele din urmă, septicemie. Moartea lui a șocat Franța, deoarece nimeni nu ar fi putut prevedea că regele în vârstă de 40 de ani va muri într-un accident atât de ciudat. Apoi, oamenii și-au amintit de Almanahul din 1559 al lui Nostradamus, care spunea de *„cel mare care nu avea să mai fie"*. Popularitatea a crescut exponențial datorită unei alte preziceri: *„Leul tânăr va birui leul îmbătrânit, pe câmpul de luptă într-un duel cu trudă, își va pune ochii în cușca sa cu aur poleit, învingătorul lua-va totul, urma-v-apoi o moarte crudă."* – Henric purta un coif aurit când i-a fost străpuns ochiul, leul bătrân căzând în fața tânărului leu Montgomery. Nostradamus știuse de la bun început că acest lucru se va întâmpla. A început o fascinație febrilă, oamenii disecând *Les Prophéties* în căutarea avertismentelor și a semnelor care ar fi putut fi ratate. Toate au ignorat faptul că, în 1558, Nostradamus l-a declarat pe Henric al II-lea *„invincibil"*.

În 1566, Nostradamus a murit, însă profețiile sale au continuat să apară, datorită unei serii de falsuri și manipulări. Unele

au fost destul de evidente: astrologi care au pus numele „Nostradamus" pe lucrările lor pentru a crește vânzările sau editori care au tipărit ediții contrafăcute ale revistei *Les Prophéties* cu presupuse noi profeții pentru a atrage cititorii. Au început să apară rude false, inclusiv un bărbat care pretindea că este fiul lui Nostradamus și care chiar a reușit să ajungă la o înțelegere cu editorul lui Nostradamus. Cea mai extravagantă poveste a fost cea spusă de medicul francez și comerciantul de făină Vincent Seve în 1605. Seve a fost un personaj oarecum ciudat, afirmând că trăia ascuns într-o pivniță dintr-o carieră abandonată pentru a putea studia mai bine istoria și astrologia. Seve susținea că unul dintre nepoții lui Nostradamus, pe nume Henri, îl chemase pe patul de moarte pentru a-i lăsa moștenire o serie de profeții inedite făcute de Nostradamus, pe care le considera de cea mai mare importanță. În același an, ediții complet noi ale revistei *Les Prophéties* conțineau aceste noi predicții, denumite Sextine. Interesant este faptul că toate acestea erau net diferite de celelalte scrieri ale lui Nostradamus, formând versuri de șase rânduri, cu un limbaj mult mai clar și cu un accent deosebit pe elogierea regelui de atunci al Franței, Henric al IV-lea. După cum probabil ai ghicit, Seve falsificase profețiile și nu există nicio înregistrare istorică a vreunui nepot pe nume Henri.

Interesul pentru Nostradamus a început să scadă spre sfârșitul secolului al XVII-lea. Acesta era, la urma urmei, Secolul Luminilor (Iluminismul), al rațiunii și al științei, așa că nu prea era loc pentru divinație. Totuși, a dat naștere unui Nostradamus care apare în momente de mare criză pentru a crea atât sens, cât și teamă, indiferent dacă acestea sunt reale sau nu. Primul exemplu important al acestui tipar a apărut în timpul Revoluției Franceze, când o anumită profeție a fost popularizată atât prin presă, cât și prin pamflete: *„Nu va trece mult timp și toate lucrurile vor fi rânduite, simțim că o epocă sinistră este pe cale să*

sosească, starea semnelor și a sigiliilor va fi schimbată peste poate, puțini vor fi cei care se vor mulțumi cu posturile lor."

Datorită limbajului său neclar, a fost inițial preluat de ambele părți ale clivajului revoluționar. Putea însemna că *„revoluția va fi grea, dar revoluționarii vor învinge"* sau *„revoluționarii vor avea succes la început, dar nu va dura mult timp"*. Noile ediții ale revistei *Les Prophéties* erau dornice să profite; au creat noi profeții conform cărora călugărițele și preoții aveau să fie ținta revoluției. Versurile falsificate au fost prezentate la nivel internațional ca fiind reale în anul 1790. Curând au apărut minciunile individuale. În 1792, presa franceză a relatat că un bărbat a pătruns în mormântul lui Nostradamus și a găsit și mai multe profeții pentru anul următor – deși era mort de mult timp, se pare că scheletul clarvăzătorului încă putea să prezică viitorul. Situația a luat și mai multă amploare în 1794, când voluntari ai Gărzii Naționale ar fi pătruns și ei în mormânt, găsind un bilet scris de mână de Nostradamus, care prezicea emanciparea Franței.

În istoria mai recentă, interesul a atins alt vârf în perioada premergătoare celui de-Al Doilea Război Mondial, numeroase retipăriri și „noi" profeții ale lui Nostradamus fiind publicate la nivel internațional. În timpul războiului, vânzările revistei *Les Prophéties* au explodat, iar Joseph Goebbels a început să inventeze profeții moderne ale lui Nostradamus ca formă de propagandă nazistă împotriva Aliaților. Din păcate, numele său – folosit în vremuri de criză atât ca sprijin, cât și ca armă – a devenit singura moștenire pe care a lăsat-o. Indiferent care ar fi adevărul din spatele operei sale originale, acesta este compromis de secolele de invenții și e din ce în ce mai greu de spus ce a pretins Michel de Nostredame că a văzut cu adevărat.

Războiul de la Imjin și cele mai groaznice tratative de pace din istorie

Toyotomi Hideyoshi s-a născut în 1536. Fiu al unui țăran japonez, acesta a făcut tot posibilul să-și depășească condiția, urcând din poziția de infanterist la cea de samurai și lider militar. De-a lungul anilor 1580, a condus o campanie de unificare a Japoniei după mai mult de un secol de fragmentare politică, iar în 1591 era liderul de facto al țării, primind numele de „*Marele Unificator*". Cu toate acestea, Hideyoshi își dorea și mai mult și poate cel mai mare vis al său era să cucerească China condusă de dinastia Ming. Astfel ar fi doborât centrul de putere al Asiei și ar fi demonstrat forța acestei noi Japonii. Cel mai bun mod de a ataca era să trimită trupe prin Coreea condusă de dinastia Joseon, care să treacă granița cu China.

Hideyoshi a trimis emisari care să ceară permisiunea Coreei de a-i traversa teritoriul. Cu toate acestea, Coreea nu avea de gând să accepte; la urma urmei, era un stat tributar Chinei conduse de dinastia Ming. Totuși, Seonjo, al paisprezecelea rege al dinastiei Joseon, a numit delegați care să cerceteze planurile lui Hideyoshi, dar informațiile lor nu erau tocmai solide. Unele rapoarte spuneau că Hideyoshi avea o armată numeroasă, care ar fi atacat dacă nu i s-ar fi permis să treacă, în timp ce altele afirmau că Japonia nu făcea nimic altceva decât să dea din gură și că nu ar fi atacat niciodată Coreea. Seonjo a decis să creadă ultima variantă și și-a văzut de viață – a fost o mare greșeală. În aprilie 1592, trupele japoneze au debarcat la Busan și au asediat orașul. În doar câteva săptămâni, Hideyoshi a capturat capitala Hanseong (cunoscută în prezent drept Seul). Pe măsură ce

invazia a avansat, China s-a pregătit să intervină, iar până la mijlocul anului 1593, forțele coreene și chineze au reușit să mute înapoi liniile de luptă ale Japoniei. Astfel au început negocierile de pace sau, mai bine zis, o farsă absolută.

AMIRALUL NEMURITOR

Amiralul Yi Sun-sin este considerat una dintre cele mai mari personalități din istoria navală, iar inovațiile sale, precum nava-țestoasă, au revoluționat războiul naval în Asia. Între anii 1592 și 1598, flota sa coreeană a luptat în douăzeci și trei de bătălii împotriva Japoniei, fără să sufere nicio pierdere.

Opiniile diferite ale fiecărei țări constituiau obstacolul evident. China și Coreea doreau doar ca forțele lui Hideyoshi să iasă din Coreea și să se îndepărteze de granița chineză – negocierea era o opțiune mult mai bună decât vărsarea inutilă de sânge și un război costisitor. În ciuda acestui lucru, situația lui Hideyoshi era puțin diferită. La momentul respectiv, pur și simplu nu putea câștiga războiul, deoarece Coreea își revenise după atacul-surpriză și-și scosese asul din mânecă, pe amiralul Yi Sun-sin, ale cărui tactici navale inteligente învingeau în mod constant marina japoneză. În plus, milițiile de gherilă blocau liniile de aprovizionare japoneze. Izolat pe mare, lipsit de hrană și muniție, Hideyoshi era pe cale să piardă. Însă, el nu vedea lucrurile în aceeași lumină. Avea nevoie doar de timp ca să se regrupeze, iar negocierile de pace îi ofereau acest lucru. În mintea lui, existau două posibilități: China și Coreea își cereau scuze

față de Japonia, îi recunoșteau puterea și negocierile se încheiau sau războiul începea din nou, cu armatele lui Hideyoshi reîmprospătate cu forțe noi. Astfel, în deschiderea negocierilor, Hideyoshi a pregătit o listă de șapte cereri, printre care se număra un armistițiu între China și Japonia, precum și deschiderea unei căi comerciale. În plus, Coreea trebuia să jure supunere necondiționată Japoniei, să trimită un prinț și miniștri de stat ca ostatici și să permită forțelor japoneze să controleze mai multe provincii coreene. Într-o ultimă înfloritură, Hideyoshi a inclus o scrisoare care îi declama destinul de mare conducător al *„celor patru mări"*.

Cererile și scrisoarea lui Hideyoshi nu au ajuns niciodată în China. A ales să-și încredințeze negocierile câtorva delegați conduși de Konishi Yukinaga. Yukinaga ajutase la conducerea trupelor în timpul primei invazii din timpul Războiului de la Imjin și, prin urmare, nu-și făcea iluzii cu privire la cât de gravă era cu adevărat situația Japoniei. Știa că, dacă ar fi prezentat Chinei cererile lui Hideyoshi, acestea ar fi fost imediat respinse, iar Japonia ar fi fost în cele din urmă înfrântă în invazie. Așa că a ales să falsifice un set de cereri în numele lui Hideyoshi, care erau însoțite de o scrisoare falsă în care acesta se prosterna la mila Chinei. Cât despre minciună, lucrurile nu mergeau mult mai bine pentru China și Coreea. Negocierile lor fuseseră transmise prin intermediul unui bărbat pe nume Shen Weijing, care nu numai că era la curent cu falsurile lui Yukinaga, dar se pare că a ajutat la scrierea unora dintre ele. Interesant este că, deși nu era conștientă de duplicitatea lui Weijing, Coreea a dat glas neîncrederii pe care o avea în el, considerându-l un *„pungaș"* ușor de convins să spioneze în favoarea japonezilor. Îndoielile au fost susținute de atacul japonez asupra orașului coreean Jinju de la începutul negocierilor de pace, care a dus la moartea

a aproximativ 60.000 de cetățeni. Cu toate acestea, cumva, negocierile de pace au continuat.

Rutina minciunilor aruncate dintr-o parte în alta a continuat până în anul 1595, când ambele părți au considerat că negocierile ajunseseră în punctul dorit de fiecare. Hideyoshi era convins că aproape toate cererile sale inițiale aveau să fie îndeplinite și că, în plus, urma să fie învestit într-o poziție care să-l marcheze ca egal în ochii Chinei dinastiei Ming. Poate că nu urma să cucerească China, conform planului inițial, dar Japonia ieșea din negocieri cu forțe proaspete, fiind recunoscută la nivel mondial ca unul dintre centrele de putere globale.

Bineînțeles, China nu era de aceeași părere. Scrisorile primite de la Hideyoshi scoteau la iveală un lider plin de remușcări care voia doar pace, iar învestirea propriu-zisă pe care o elaboraseră reflecta acest lucru: *„Acum, că ați realizat cu regret cât de gravă v-a fost eroarea."* Hideyoshi trebuia să-și retragă forțele din Coreea fără a ocupa teritorii sau a lua ostatici, iar în schimb, China îi acorda lui Hideyoshi titlul de rege al Japoniei, dar i se interzicea comerțul tributar, iar așteptările erau de supunere și respect total față de China.

În octombrie 1596, Hideyoshi i-a primit pe oficialii chinezi pentru ceremonia de învestitură. A purtat hainele reprezentative pentru dinastia Ming primite în dar și a marcat ocazia cu un ospăț. Motivul pentru bucuria lui Hideyoshi era că nu avea nicio idee despre ce spunea *de fapt* actul de învestitură chinezesc – până când a cerut să fie tradus și citit cu voce tare. După ce a auzit conținutul, s-a înfuriat și a amenințat că avea să-și ucidă negociatorii. Fusese luat de prost și răzbunarea lui a fost să reînceapă războiul. În august 1597, soldații și navele japoneze se îndreptau din nou spre Busan. Dar, de data aceasta, Coreea nu a mai fost luată prin surprindere, iar forțele sale s-au dovedit feroce. Cu toate acestea, în ciuda cruzimii fiecărei părți,

Războiul de la Imjin avea să se încheie banal. În septembrie 1598, Hideyoshi a murit și războiul nu prea mai avea rost dacă el nu mai era. Japonia a ordonat soldaților săi să se întoarcă acasă și asta a fost tot. Fiecare țară a rămas îndatorată și cu sute de mii de oameni morți – o soartă care ar fi putut fi evitată dacă nu ar fi fost acea înșelăciune, poate bine intenționată, dar prost executată.

Cei trei Dmitri

În timp ce Războiul de la Imjin ba se oprea, ba reîncepea, Rusia se confrunta cu propria serie de probleme apărute după moartea lui Ivan cel Groaznic în 1584. Unul dintre cei mai controversați conducători din istoria Rusiei, Ivan s-a născut într-o Rusie care, în anul 1530, nu era nici pe departe țara pe care o știm astăzi. Numită pe atunci Marele Cnezat al Moscovei sau Țara Muscălească, fusese fondată în 1263 ca stat vasal al Imperiului Mongol și era relativ mică. Situația a început să se schimbe sub conducerea bunicului și a tatălui lui Ivan – Ivan al III-lea (1462-1505) și Vasili al III-lea Ivanovici (1505-1533). În anul 1480, Ivan al III-lea a învins Hoarda De Aur, astfel a eradicat orice putere mongolă rămasă și a revendicat independența.

Victoria a dat startul *„adunării pământurilor Rusiei”*; în esență, anexarea pământurilor din apropiere cu scopul de a construi ceea ce avea să devină Rusia. Ivan al III-lea a visat ca Țara Muscălească să devină *„A treia Romă”*, un mare imperiu cu un singur conducător în frunte – aceasta a fost moștenirea primită de Ivan cel Groaznic atunci când, în 1547, la vârsta de doar 16 ani, a fost încoronat drept primul țar al Rusiei.

Domnia lui Ivan a fost un talmeș-balmeș. Începutul domniei sale ar putea fi numit un succes: Ivan a consolidat regimul autocratic, a extins teritoriul Rusiei și a adoptat un sistem mai riguros pentru autoritatea religioasă. Însă costul a fost pe măsură – sacrificarea libertății și a drepturilor individuale în interesul statului. Cu toate acestea, a fost un câștig cel puțin pentru Ivan și pentru procesele de consolidare a puterii Rusiei. Totuși, totul a început să se destrame în anul 1558, când Ivan și-a propus să obțină controlul asupra Mării Baltice și a dat startul Războiului livonian. Războiul avea să se întindă pe următorii 25 de ani, Ivan luptând împotriva națiunilor: Polonia–Lituania, Danemarca–Norvegia și Suedia. Ca și cum nu ar fi fost suficient de greu, în 1560, soția lui Ivan, Anastasia Romanovna, a murit într-un aparent asasinat. Ivan a dat vina pe aristocrația rusă (adică pe boierime) pentru moartea ei și, într-un acces de furie paranoică, a elaborat o răzbunare deosebit de sângeroasă. Rusia a fost împărțită în două – în 1565, Ivan a înființat un stat separat, cunoscut sub numele de Opricinina. Această regiune cuprindea majoritar cele mai bogate zone ale națiunii, unde locuiau mulți boieri. Dorind să mențină un regim de guvernare brutal, Ivan a pus bazele Opriciniki, poliția secretă care avea mână liberă să ucidă, să tortureze și să profaneze după bunul-plac. Deloc surprinzător, poate că metodele respective erau grozave pentru planul de răzbunare al lui Ivan, dar nu a fost bine deloc pentru Rusia. Copleșită de lipsuri din cauza Războiului livonian, Rusia a devenit din ce în ce mai vulnerabilă odată cu resursele care erau folosite pentru Opricinina. În 1571, tătarii din Crimeea au profitat din plin de această slăbiciune și au asaltat cu succes Moscova, incendiind mari porțiuni din oraș, luând ca robi mulți locuitori și ucigând mii de oameni.

Răzbunarea lui Ivan a doborât Rusia și, pentru a supraviețui, țara trebuia să fie din nou un întreg. Operațiunea Opricinina a fost anulată, iar resursele au fost redirecționate spre război,

dar era prea puțin și prea târziu. Războiul livonian s-a încheiat în anul 1583, iar Rusia a fost forțată să intre în negocieri de pace care, după 25 de ani de lupte, nu i-au adus niciun câștig net. Când Ivan a murit, un an mai târziu, Rusia abia mai rezista. Desigur, își extinsese teritoriul la început și rămăsese intact în cea mai mare parte, dar poporul, economia și moralul său erau ferfeniță. Rusia avea nevoie de un moștenitor puternic care să o conducă spre salvare. Problema era că acel moștenitor era mort. Fiul cel mare al lui Ivan cel Groaznic, Ivan Ivanovici, fusese crescut să preia frâiele Rusiei, dar Ivan l-a ucis într-un acces de furie, în 1581. Mai rămăseseră doar doi fii – Feodor, care probabil avea o dizabilitate intelectuală și nu era interesat de guvernare și Dmitri, care era un copil. Urma să înceapă perioada „Timpurilor tulburi".

LIDERUL GODUNOV

Chiar dacă, mai mult decât sigur, a aprobat uciderea unui copil, Boris Godunov nu a fost un conducător atât de rău, fiind înfrânt mai degrabă de ghinion şi de o legătură fragilă cu puterea decât de o guvernare ineficientă. De fapt, el a fost primul ţar care a iniţiat relaţii puternice cu restul Europei, declarând: *„Toate naţiunile sunt la fel de atrăgătoare pentru el, încât vrea să trăiască în prietenie cu toată lumea"* – cu excepţia cazului în care, desigur, acel cineva se numea Dmitri.

Feodor a devenit țar, însă nu era capabil să conducă. Așadar, cumnatul său și fostul consilier al lui Ivan cel Groaznic, Boris

Godunov, a fost numit regent de facto. Domnia lui Boris a fost chiar destul de eficientă, dar nu știa cum să controleze puterea pe care o avea. În anul 1591, Feodor încă nu avea copii, astfel tânărul Dmitri era singurul succesor adevărat la tron. Nu trebuie să fii un geniu să înțelegi că acest statut îl transforma pe băiețelul de 8 ani într-o amenințare. Poate de aceea primul gând a fost legat de un posibil asasinat atunci când, în mai 1591, Dmitri a fost găsit mort, cu gâtul tăiat. Cauza oficială invocată a fost că Dmitri fie își tăiase singur gâtul, fie căzuse cu gâtul în cuțit în timpul unei crize de epilepsie – dar nimeni nu a crezut cu adevărat acest lucru. Ultimul moștenitor era mort și ușa era deschisă pentru Boris – când Feodor a murit în 1598, țarul Boris a urcat pe tron.

Boris n-a fost popular. În anul 1601, Rusia a fost lovită de o foamete care a ucis aproximativ 2 milioane de oameni în decurs de trei ani, iar vina a fost aruncată direct asupra lui Boris. Ca și cum noul țar nu avea deja destule probleme, în 1604 s-a întâmplat ceva foarte ciudat – Dmitri s-a întors. Cel puțin cineva care pretindea că este Dmitri. Cunoscut acum sub numele de Falsul Dmitri I, tânărul pretindea că a scăpat de tentativa de asasinat fugind și lăsând în urmă o sosie care i-a luat locul. Dar se întorsese și își dorea înapoi tronul. Și nu era doar o amenințare de fațadă, deoarece Falsul Dmitri I avea în spate o putere reală, sub forma Uniunii Polono–Lituaniene. Uniunea știa că era un impostor, dar era dornică să îl răstoarne pe Boris și să ia o bucată din puterea rusă. În martie 1605, Falsul Dmitri I a mărșăluit spre Rusia, pregătindu-se să lupte pentru coroană, dar n-a mai fost necesar. La sfârșitul lunii aprilie, Boris a murit probabil în urma unui atac cerebral și fiul său adolescent, Feodor al II-lea, a devenit noul țar. Feodor a fost aproape imediat asasinat, iar în iunie, țarul Dmitri se urcase pe tron.

Falsul Dmitri şi-a început domnia chiar bine. Avea sprijinul poporului şi al boierilor care garantau pentru credibilitatea sa, deşi iniţial îl consideraseră un impostor. Dmitri a făcut planuri să îmbunătăţească viaţa ţăranilor ruşi şi să continue tradiţia de a aduna pământurile Rusiei prin alianţe şi printr-un război cu Imperiul Otoman. Totuşi, planurile i-au fost zădărnicite incredibil de rapid. La 8 mai 1606, Dmitri s-a căsătorit cu poloneza Marina Mniszeck, care era catolică şi specificase clar că nu intenţiona să se convertească la creştinismul ortodox. Puternica Biserică Rusă s-a înfuriat şi i-a determinat pe boieri să se întoarcă împotriva lui Dmitri – declarându-l (încă o dată) un impostor. După mai puţin de zece zile, pe 17 mai, Dmitri a fost asasinat, iar pe 19 mai, conducătorul boierilor, Vasili Şuiski, era noul ţar.

Succesiunea Dmitrilor nu era gata. În anul 1607, a mai apărut unul (Falsul Dmitri al II-lea). Cumva, supravieţuise uciderii sale şi, în ciuda faptului că nu semăna deloc cu primul fals Dmitri, Marina Mniszeck l-a recunoscut oficial ca fiind soţul ei. Încă o dată, Uniunea Polono-Lituaniană şi-a oferit sprijinul, iar până în 1608, Dmitri al II-lea avea trupe formate din zeci de mii de oameni, care includeau ţărani şi câţiva boieri ce dezertaseră din armatele lui Vasili. Din nefericire pentru impostor, nu avea să ajungă ţar. Polonia a decis că vremurile erau destul de tulburi şi putea declara război direct, iar în anul 1609, regele Sigismund al III-lea a făcut exact acest lucru. Forţele poloneze ale lui Dmitri au fost direcţionate în altă parte şi, deşi a încercat cu disperare să se agaţe de visul de a fi ţar, a fost ucis în timpul unei bătăi alimentate de alcool, în anul 1610.

Războiul a continuat. În 1610, forţele poloneze ajungeau la Moscova, iar ţarul Vasili a fost înlăturat. Un alt Dmitri (Falsul Dmitri al III-lea) a apărut în 1611, dar nimeni nu a mai crezut în mitul miraculoasei supravieţuiri (a treia la număr) şi, deşi a

obținut ceva sprijin din partea rebelilor, a fost rapid trădat și executat. Abia în 1612, odată cu Bătălia din Moscova, Rusia și-a recăpătat din nou puterea și a ales un nou țar: Mihail Romanov. Încoronarea lui Mihail a marcat sfârșitul vremurilor de restriște și începutul domniei Romanovilor în Rusia. În ciuda acestui lucru, saga lui Dmitri tot nu se încheiase. Marina Mniszeck scăpase de soarta Falsului Dmitri al II-lea și susținea că fiul ei în vârstă de patru ani, Ivan Dmitrievici, era adevăratul țar al Rusiei. Era o mișcare bizară, slab susținută, însă Mihail știa că falșii Dmitri puteau fi o amenințare mortală. Marina și fiul ei au fost capturați; Marina a murit în închisoare. Mihail a ordonat ca Ivan să fie executat în public, punând astfel capăt – rapid și sângeros – acestui neam de impostori.

Scandalul otrăvurilor

La sfârșitul anilor 1670, o isterie foarte ciudată a zguduit Franța, cu zvonuri despre cercuri secrete de otrăvire, ritualuri demonice și chiar despre faptul că puterea putea fi cumpărată cu poțiuni de dragoste. Pe măsură ce frica s-a răspândit, a fost declanșată o vânătoare de vrăjitoare la cele mai înalte niveluri ierarhice: curtea regelui Ludovic al XIV-lea. Elementul cu adevărat ciudat al acestei frenezii este că, spre deosebire de altele, această vânătoare de vrăjitoare nu s-a bazat pe religie sau pe vreo criză socială, ci avea rădăcini într-o obsesie aparent foarte modernă – *true crime*[6]. În anul 1673, s-a descoperit că delicata

[6] Literatură de non-ficțiune, podcast sau gen de film în care autorul/naratorul analizează o crimă și detaliază acțiunile persoanelor asociate, implicate sau afectate de evenimentele reale care stau la bază. Literalmente, crimă adevărată. (*n. trad.*)

aristocrată marchiza de Brinvilliers și-a ucis în mod sistematic familia pe parcursul unui deceniu, administrând otravă pe furiș tatălui și celor doi frați ai ei timp de mai multe luni, până când fiecare dintre ei a murit din cauza unei boli îndelungate, dar misterioase. Cel puțin așa se crezuse inițial. Motivul principal al crimelor a fost lăcomia, pentru că marchiza spera să încaseze moștenirea, dar și să poată continua să se vadă cu iubitul ei cu care familia nu era de acord. Primele dovezi ale crimelor comise au fost găsite abia la moartea iubitului ei în 1672, după ce datornicii îi goliseră casa. Marchiza fugise, dar a fost prinsă, judecată și executată în anul 1676.

Povestea crimelor săvârșite de marchiză a fost un scandal extrem mediatizat, dar mersese dincolo de o oarecare bârfă macabră. Dacă marchiza de Brinvilliers putea să comită o crimă atât de odioasă, atunci oricine putea să o facă – astfel a izbucnit o adevărată isterie. Frica îi cuprinsese pe toți, iar unii au văzut o oportunitate de a se îmbogăți rapid. Printre aceștia s-a numărat Magdelaine de La Grange, una dintre cele mai importante ghicitoare din Paris. Aceasta se folosea de divinație în special pentru a le spune clienților săi dacă fuseseră otrăviți (caz în care le putea furniza un antidot scump). În anul 1677, a fost arestată pentru că voise să falsifice un certificat de căsătorie – în care apărea că s-ar fi măritat cu bătrânul avocat Jean Fauyre – în încercarea de a câștiga o moștenire de pe urma acestuia, iar bărbatul a murit la scurt timp după aceea. A fost luată în considerare otrăvirea. Încercând să scape de închisoare, Magdelaine a mărturisit că avea cunoștință de potențiale crime de importanță națională, iar ministrul de război, marchizul de Louvois, a fost chemat pentru a-i verifica afirmațiile. Magdelaine a declarat că Fauyre fusese într-adevăr otrăvit, dar nu de către ea – un complot secret de asasinare a Regelui și a Delfinului[7] era în curs de

[7] În franceză, *Dauphin de France* – titlu acordat moștenitorului tronului

desfăşurare, iar Fauyre fusese doar una dintre victime. Deşi Magdelaine nu deţinea alte informaţii, a jurat că puterile sale de clarvăzătoare puteau afla mai multe dacă era eliberată din închisoare. Louvois nu a muşcat momeala, dar la sfârşitul anului 1677 au ieşit la iveală noi dovezi, când un alchimist şi servitorul său au fost arestaţi pentru fals în acte. Servitorul le-a spus temnicerilor că le putea oferi informaţii despre un complot care îl privea pe rege în schimbul graţierii. Cu propunerea servitorului şi oferta de eliberare dată de Magdelaine, Louvois a crezut că descoperise ceva extraordinar: o reţea pariziană de otrăvire.

Regele Ludovic al XIV-lea părea să fie ţinta acestui presupus complot, iar capturarea participanţilor la complot era imperioasă, însă dincolo de Magdelaine şi de asociaţii alchimistului, Louvois s-a lovit de-un zid. Totul s-a schimbat în ianuarie 1679, când două ghicitoare, Marie Bosse şi Marie Vigoreux, au fost arestate după ce ar fi fost auzite glumind despre otrăvirile lor încununate de succes. În urma unei percheziţii făcute în casa lui Bosse s-a găsit arsenic şi alte otrăvuri, un lucru nu aşa de neobişnuit dacă ţinem cont că erau des folosite în gospodărie şi pentru combaterea dăunătorilor. Dar era suficient pentru a stârni teamă, mai ales că Madame de Poulaillon, clientă a ambelor femei ce făcea parte din clasa superioară, fusese mutată recent într-o mănăstire. Existau bănuieli că încercase să îşi otrăvească soţul. Louvois părea să fi găsit reţeaua criminală şi a fost deschisă o anchetă bazată pe convingerea că ghicitoarele pariziene lucrau în cârdăşie cu femeile aristocrate pentru a le face vânt soţilor şi rivalilor lor.

Până în martie, cazurile se adunaseră într-un număr atât de mare încât Ludovic al XIV-lea a ordonat crearea unei comisii speciale care să se ocupe de ele. Între timp, ghicitoarele recent încarcerate începeau să înţeleagă că se aflau într-o poziţie

---

Franţei în perioada 1350-1791 şi 1824-1830. (*n. trad.*)

precară: Magdelaine de La Grange a fost executată în februarie 1679. Disperate să își dovedească nevinovăția, prizonierele au început să arate cu degetul spre oricine altcineva, iar vina cădea cel mai des pe cea mai cunoscută dintre ele, faimoasa Catherine Montvoisin (numită La Voisin), printre ai cărei clienți se numărau aristocrații de elită ai Franței. Acuzațiile de otrăvire trecuseră de la un simplu praf dizolvat în băuturi la buchete și haine otrăvite, ajungând curând la vrăjitorie, ceremonii oculte și puteri demonice. Prizonierii erau dispuși să spună orice pentru a-și câștiga libertatea, dar mulți nu au avut roade de cules în urma acestui joc de-a „Cine-i vinovatul?". Interogatoriile lor s-au transformat în tortură, în speranța că ar fi dezvăluit mai multe secrete – care au dus la mai multe mărturisiri și acuzații false.

MISTERIOASA MOARTE A HENRIETTEI A ANGLIEI

O parte din motivul pentru care curtea lui Ludovic al XIV-lea a devenit atât de obsedată de scandalul otrăvirii a fost moartea cumnatei regelui, Henrietta Anne, care a murit în 1670 după o boală scurtă, dar apărută brusc. Acum se ştie sigur, dar la vremea respectivă doar circulau nişte zvonuri că ar fi fost otrăvită; la urma urmei, dacă niciun loc nu era sigur, atunci sălile în care se învârteau puterea şi ambiţia erau cele mai periculoase dintre toate.

Poate că teama constantă a determinat-o pe La Voisin să aducă acuzații, numind clienți care aparent îi ceruseră otravă. Cel mai scandalos nume menționat a fost Françoise de Dreux,

curtea regelui fiind înțesată de membri ai familiei ei. La Voisin era de departe suspectul cu cele mai multe legături, așadar oamenii sperau ca ea să dețină cheia oricărui pericol în care se afla regele. Astfel, în mai 1679, când Bosse, Vigoreux și alți câțiva au fost executați sau au murit torturați, La Voisin a fost cruțată. Pe lângă La Voisin și niște suspecți noi, câțiva oameni de bază de la curtea regală au fost acuzați de diferite lucruri, de la crimă la invocarea diavolului. Cu toate acestea, La Voisin nu mai avea nume de dat, iar informațiile ei se reduceau la mărunțișuri banale, cum ar fi o speranță de a înmâna personal regelui o petiție. Întrucât nu mai era de niciun folos, La Voisin a fost executată în februarie 1680. Însă moartea ei nu a potolit isteria care creștea la curtea regală. Singura modalitate de a-i pune capăt era să fie găsită persoana despre care Magdelaine de La Grange afirmase cândva că îl amenințase pe rege.

Anchetatorii au pus ochii pe o persoană stranie: amanta regelui, marchiza de Montespan. Aceasta era în vizor de ceva vreme pentru că mai multe persoane din anturajul ei fuseseră menționate în anchetă; cu toate acestea, era extrem de riscant să o acuzi pe amanta regelui, mama copiilor săi, deci era nevoie de mai mult – aveau nevoie de noi acuzații, iar anchetatorii aveau de gând să le obțină prin orice mijloace. Însă, au găsit un martor neobișnuit: fiica lui La Voisin.

Marguerite Montvoisin fusese arestată cu puțin timp înainte de moartea mamei sale, pentru simplul motiv că era rudă cu La Voisin. Nu a dus-o prea bine în închisoare și a încercat să se sinucidă cel puțin o dată, iar în vara anului 1680, se știa că era instabilă mental și ușor influențabilă. Când a fost chemată la interogatoriu, Marguerite a fost papagalul perfect, oferind răspunsuri convenabile pentru întrebările anchetatorilor sau inventând minciuni care să le umple lacunele. Marguerite a susținut că petiția pe care mama ei o menționase fusese de fapt

otrăvită, ca parte a unui complot elaborat pentru a-l ucide pe rege – primul beneficiu de care s-a bucurat ancheta. După această bombă, a fost interogată din nou și din nou. Deși mărturiile ei erau variate și deseori contradictorii, anchetatorii le-au folosit ca bază pentru propria lor variantă – ani de zile, de Montespan obținuse de la La Voisin poțiuni de dragoste, făcuse vrăji și ceremonii oculte menite să întărească sentimentele de adorație pe care regele le nutrea pentru ea. Când regelui i-au căzut ochii pe ducesa de Fontanges, de Montespan a plănuit să îi ucidă pe amândoi: La Voisin urma să-i livreze regelui petiția otrăvită, iar Fontages avea să moară la scurt timp după aceea, din cauza unei batiste otrăvite.

Ludovic al XIV-lea a rămas în dubii după ce i-au fost prezentate rezultatele anchetei. În ciuda a tot ce aflase, încă mai avea sentimente pentru de Montespan și a ordonat să se facă o anchetă mai temeinică. Era totuși o problemă: cu cât erau mai multe interogatorii și tortură, cu atât acuzațiile prizonierilor deveneau mai scandaloase și mai absurde, iar sacrificiile umane au ajuns ceva la ordinea zilei. În plus, frenezia care cuprinsese cândva curtea regală s-a stins până la sfârșitul anului 1680. Cu excepția regelui și celor care se ocupau de anchetă, nimeni nu-și mai aducea aminte de acuzațiile aduse împotriva marchizei de Montespan și trecuseră luni de zile de la ultimul val de arestări – pentru curtea regală, totul fusese de mult rezolvat. Dacă Ludovic al XIV-lea ar fi acuzat-o pe de Montespan, ar fi reluat tot ciclul, plus că așa ar fi recunoscut că vrăjitoria demonică, sacrificiile și crimele fuseseră o normă la curtea sa, afirmații care, conform consilierilor săi, nu erau susținute de prea multe dovezi sau temeiuri dincolo de mărturisirile majoritar forțate și disperate. Isteria se terminase – de ce ar fi deschis iar cutia Pandorei?

Ludovic al XIV-lea a decis să amâne luarea unei decizii; asta până când ducesa de Fontanges a părăsit curtea franceză în martie 1681. De luni de zile suferea de o boală misterioasă și i se spusese că urma să moară. Bineînțeles, au început să vuiască zvonurile despre otrăvire. Cu acest eveniment în minte, Ludovic a hotărât ca ancheta comisiei să continue, dar fără vreo mențiune despre marchiza de Montespan. Procesele celor încă încarcerați au început în iulie, iar prizonierii au fost împărțiți între cei care puteau fi acuzați fără ca de Montespan să fie menționată și cei care nu puteau fi acuzați astfel. Cei mai mulți din prima categorie au fost executați sau exilați, punând în scenă un spectacol sângeros care dovedea că ultimii făptași fuseseră prinși. Între timp, cei din a doua categorie, inclusiv Marguerite Montvoisin, au fost închiși pe viață, astfel încât întreaga afacere a rămas în spatele ușilor închise. În anul 1682, Ludovic a ordonat încetarea activității comisiei și, odată cu aceasta, valul de minciuni fatale care odinioară fusese atotcuprinzător a fost consemnat în notele de subsol ale istoriei.

Mary Toft:
femeia care a născut iepuri

La 10 octombrie 1726, ziarele britanice au preluat o poveste extraordinară: o tânără pe nume Mary Toft tocmai dăduse naștere unui iepure. Desigur, nu era adevărat. Toată povestea a fost o farsă dubioasă și nici măcar nu fusese destul de bine gândită ca să supraviețuiască timp de câteva săptămâni unei cercetări atente – în decembrie, întreaga înșelătorie a fost demascată. Poate părea o farsă fantezistă efemeră, dar Mary și iepurii ei au

fost importanți, atât de importanți încât au determinat progrese notabile în medicină.

Născută în 1703, Mary s-a căsătorit cu Joshua Toft la vârsta de 17 ani. Cuplul trăia în micul oraș Godalming, adesea la limita sărăciei. Joshua comercializa lână, însă industria a fost lovită de o criză și cuplul a fost nevoit să supraviețuiască din veniturile lui mizere și din ce agonisea Mary lucrând cu ziua pe câmp. Nu știm exact de ce a trecut Mary de la zilier la născătoare de iepuri. La vremea respectivă, și în secolele care au urmat, s-a presupus că voia să facă bani rapid, în ciuda faptului că Mary nu a avut nimic de câștigat de pe urma farsei. Karen Harvey, istoric și profesor, a reexaminat cazul de curând și crede că farsa a avut mai puțin de-a face cu dorința lui Mary de a se bucura de ceva câștiguri ilicite și, mai mult, cu reacția ei la mediul în care trăia.

Iepurii au avut un rol important în viața lui Mary, cu mult înainte de toată această șaradă. Godalming era supravegheat pe mai multe niveluri de guvernare; fiecare sistem deținea controlul asupra vieții de zi cu zi, în special a celor săraci – chiria, pedepsele și chiar rata de reproducere a femeilor precum Mary

erau supravegheate. animalele precum iepurii, cerbii şi peştii erau simbolurile folosite frecvent de elita celor care deţineau pământuri, care, pe lângă toate celelalte, interziceau săracilor accesul la aceste surse abundente de hrană. Mai era o problemă – în special iepurii dădeau buzna pe câmpurile de care depindea subzistenţa săracilor, mâncând culturile şi hrana altor animale. Protestele legate de aceste situaţii erau frecvente şi, în vara anului 1726, Joshua a participat la unul dintre ele, alăturându-se unui grup care a pescuit într-un iaz interzis; protestul a fost tratat ca o infracţiune. În acelaşi timp, în mod tragic, Mary a avut un avort spontan. Mai născuse de două ori înainte şi doar unul dintre copiii ei a supravieţuit – lucru remarcat de elita din Godalming. Avortul avusese loc cu mai multe săptămâni în urmă, iar Mary nu avusese de ales, a trebuit să muncească pe câmp. Şi-a amintit mai târziu că, la un moment dat, văzuse un iepure alergând pe câmp şi fugise după el, disperată să îl prindă pentru a-l mânca. După această întâmplare, a susţinut ea, nu s-a mai putut gândi la nimic altceva decât la iepuri. În săptămânile de după avortul spontan, Mary părea încă însărcinată şi mai mulţi istorici sunt de părere că populaţia din Godalming a profitat de acest lucru: au transformat-o pe Mary în această născătoare de iepuri în semn de protest împotriva elitei latifundiarilor, nu numai pentru restricţiile privind braconajul, ci şi pentru controlul pe care îl exercitau asupra femeilor.

Indiferent de adevăratul motiv din spatele farsei, până în octombrie, vestea despre femeia care a născut iepuri s-a răspândit în toată ţara. În noiembrie, regele George I şi-a trimis doctorul anatomist personal, Nathaniel St André, să investigheze fenomenul. Din întâmplare, când St André a vizitat-o pe Mary, aceasta se afla în mijlocul „naşterii" celui de-al cincisprezecelea iepure. Anatomistul a fost absorbit de priveliştea incredibilă, dar a dat ordin imediat ca Mary să fie transportată la Londra pentru ca naşterile sale miraculoase să poată fi studiate de cele

mai mari minți științifice ale vremii. Se credea că Mary era întruchiparea perfectă a ideii de „impresie maternă", o teorie populară în medicină la acea vreme. Impresia maternă era ideea că experiențele trăite de mamă în timpul sarcinii aveau impact asupra copilului pe care urma să îl nască. În 1724, medicul scoțian John Maubray a detaliat această teorie în cartea sa, *The Female Physician*. Acesta susținea că imaginația unei femei este puternică: dacă o mamă poftea midii în timpul sarcinii, copilul ei putea semăna cu un crustaceu, în timp ce depresia sau trauma puteau duce la deformări; chiar și o cireașă căzută pe femeie în timpul sarcinii putea provoca apariția semnelor din naștere. Mary Toft nu se gândise la nimic altceva decât la iepuri și, prin urmare, născuse iepuri.

MAMĂ-MAMĂ, DAR NU CHIAR

Joseph Merrick sau Omul Elefant, aşa cum mai este cunoscut, s-a născut în 1862. Este unul dintre cele mai cunoscute cazuri medicale în care se presupune că impresia maternă ar fi fost legată de naştere. Mama sa a susţinut că fusese speriată de un elefant în timp ce era însărcinată, eveniment ce a dus la deformările lui fizice. Ştiinţa modernă a dezminţit această afirmaţie, însă afecţiunea lui Merrick rămâne necunoscută; unii emit ipoteza combinaţiei dintre sindromul Proteus şi neurofibromatoză.

Maubray a examinat-o pe Mary și s-a considerat îndreptățit pentru tot ce scrisese. Nathaniel St André a fost și el rapid, a profitat de situație și a publicat o lucrare despre nașterile lui

Mary la o lună după ce a cunoscut-o. Dar succesul lor nu avea să dureze mult timp. Un portar de la casa londoneză în care stătea Mary a raportat că aceasta aducea iepuri pe ascuns în camerele sale. Mary a negat afirmațiile, dar i s-a spus că singura modalitate de a lămuri situația era să se supună unei intervenții chirurgicale – a izbucnit în lacrimi și a recunoscut că totul fusese o farsă. Presa britanică s-a bucurat de o zi de pomină, făcându-i cu ou și cu oțet pe Mary și pe medicii care o crezuseră. Drept pedeapsă, Mary a fost pusă în detenție publică și oamenii puteau plăti o sumă modică pentru ca ea să defileze prin fața lor în timp ce o huiduiau. După ce a fost eliberată, Mary s-a întors acasă, unde a dat naștere unei fetițe sănătoase și a trăit liniștită restul vieții.

Comunitatea medicală a continuat să sufere, iar masele nu mai aveau încredere în doctorii care deveniseră o bătaie de joc din cauza faptului că fuseseră dispuși să creadă lucruri incredibile. În mod ironic însă, teoria impresiei materne a continuat. Câțiva medici au publicat lucrări folosind povestea lui Mary Toft pentru a infirma teoria, dar au făcut saga și mai atrăgătoare. În anii imediat următori, au fost raportate mai multe cazuri izbitor de asemănătoare, printre care o femeie a cărei poftă de tort în timpul sarcinii a dus la nașterea unui copil care arăta precum acest produs de patiserie (cu coacăze și toate cele), precum și o altă femeie al cărei copil era în parte broască. În anii 1890, *British Medical Journal* încă mai relata despre acest tip de nașteri „monstruoase". Poate că șiretlicul lui Mary Toft a fost demascat imediat, dar a durat câteva zeci de ani până când ciudata știință pe care a promovat-o accidental să primească același tratament.

Minciuna lui Mir Jafar

Circulă o anecdotă populară conform căreia India a fost colonizată de britanici din cauza unui singur om și a minciunilor sale. Cândva un general respectat, Mir Jafar Ali Khan și-a înșelat conducătorul și poporul cedând Companiei Indiilor de Est a Angliei controlul asupra Bengalului în timpul bătăliei de la Palasi[8] din 1757, declanșând astfel secole de colonizare opresivă. Nu e în totalitate adevărat; la urma urmei, istoria e incredibil de complicată. De fapt, chiar povestea lui Mir Jafar e o minciună, ascunzând adevărata natură a acestui joc dublu și a actorilor care au avut un rol de jucat. Pentru a ajunge la miezul adevărat al lucrurilor, trebuie mai întâi să analizăm modul în care Compania Indiilor de Est a trecut de la statutul de cârpaci în relațiile cu India la competitorul veritabil pentru poziția de superputere globală.

La 31 decembrie 1600, regina Elisabeta I a acordat o cartă regală nou-înființatei Companii a Indiilor de Est. Comerțul cu bunuri exotice precum mirodeniile, mătăsurile și bijuteriile era o afacere importantă, iar carta dădea dreptul companiei de a deține monopolul asupra comerțului englezesc, precum și dreptul de a confisca terenuri și de a forma armate în numele reginei și al țării. Inițial, ultimele drepturi menționate nu păreau utile pentru speranțele Companiei Indiilor de Est de a face comerț cu India.

La acel moment, o mare parte din subcontinentul indian, unde se afla una dintre cele mai profitabile piețe din lume, era condusă de bogata și puternica dinastie a mogulilor. Niciun alt comerciant european nu reușise să pătrundă cu adevărat în India, deoarece mogulii nu tolerau practicile obișnuite prin care

[8] Palasi sau Palashi, oraș în Bengalul de Vest. (*n. trad.*)

europenii jefuiau tot ce puteau și forțau localnicii să se convertească la creștinism. Cu forțe de aproximativ 4 milioane de oameni, mogulii puteau zdrobi comercianții care se purtau necorespunzător fără prea multă bătaie de cap. Astfel, Compania Indiilor de Est a început o campanie îndelungată de linguşire a împăratului mogul Jahangir. Întrucât era înconjurat de o mulțime de bijuterii și bogății, compania nu putea să-l copleşească pe Jahangir cu daruri impresionante pe care nu le avea deja, în schimb, a trimis mesageri regali care să-l încânte cu povești despre curiozități englezești, cum ar fi berea și ceața. Amuzat de spusele emisarilor, Jahangir a acordat drepturi comerciale companiei și odată ce a început să se extindă în Imperiul Mongol, averea ei a început să crească.

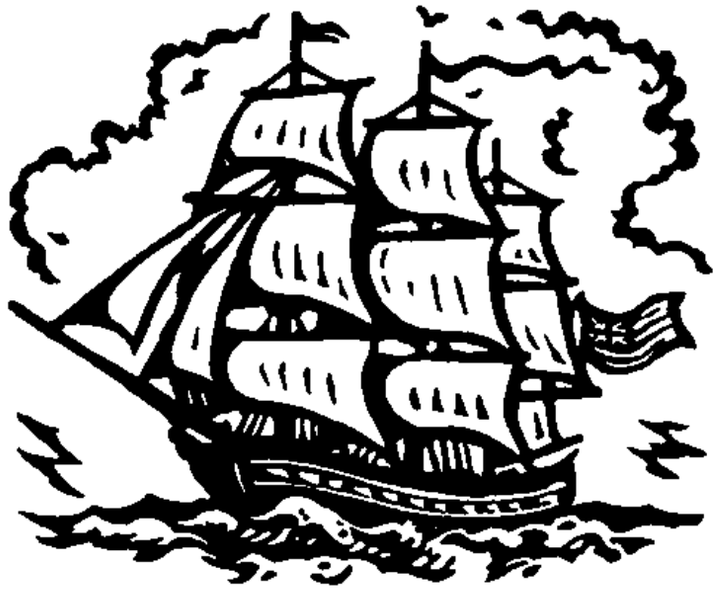

Cu toate acestea, deşi la suprafață relațiile păreau bune, Compania Indiilor de Est fierbea în secret la ideea că nu avansa mai mult. În anii 1680, Imperiul Mongol era atacat de Confederația Maratha și, simțind că forța conducătorului se diminua, Compania Indiilor de Est a încercat să preia controlul. Într-un acces de orgoliu incredibil de prost gândit, în anul 1686, 19 nave de război și 600 de soldați au fost trimişi pentru a ataca dinastia mongolă. Trupele au fost imediat înfrânte, iar

comerțul companiei a fost oprit. Evenimentul ar fi trebuit să fie doar un licăr pe radarul istoric; la urma urmei, a fost nevoie doar de patru ani de scuze disperate pentru ca mogulii să-i ierte pe tinerii comercianți parveniți. Cu toate acestea, după ce comerțul a fost sistat, Compania Indiilor de Est a achiziționat ceva pământ în timp ce își refăcea infrastructura, o mutare care avea să schimbe jocul – o porțiune de teren din Bengal, pe atunci în mare parte goală, numită Kolkata (cunoscută acum drept Calcutta).

La începutul anilor 1700, era clar că Imperiul Mongol, cândva puternic, se prăbușea. Domnia padișahului Aurangzeb epuizase puterile țării. Sancționarea hindușilor și intensificarea legii Sharia au creat o prăpastie religioasă între oameni. Aceste decizii, combinate cu eșecurile militare suferite, au slăbit imperiul și l-au lăsat fără apărare în fața atacurilor. După moartea lui Aurangzeb în 1707, țara s-a împărțit în mai multe teritorii, disparate și adesea dezorganizate. Toate erau vești bune pentru Compania Indiilor de Est, pentru că astfel avea undă verde să facă tot ce-și dorea. Compania a ieșit adesea învingătoare în războaiele purtate cu Franța și cu negustorii ei pentru pământuri. Între timp, Calcutta devenise un centru de afaceri înfloritor; până în 1750, aproape două treimi din exporturile asiatice ale companiei treceau prin orașul-port. Acest oraș contrasta puternic cu restul Bengalului, care în perioada 1741-1751 se luptase cu invaziile Imperiului Maratha. În timp ce refugiații se buluceau în Calcutta, Compania Indiilor de Est și-a văzut de treabă, refuzând să plătească taxe și luând în calcul posibilitatea de a atrage Bengalul în războiul cu Franța și comercianții săi. Acest lucru nu i-a plăcut lui Alivardi Khan, Nabab de Bengal, conducătorul Bengalului. Încercând să evite vărsarea de sânge, Alivardi a trimis emisari pentru negocierea unui acord diplomatic, însă compania a respins oferta. Alivardi a murit în

aprilie 1756, iar succesorul său, Siraj ud-Daulah, a zis „De ajuns!". La sfârșitul lunii mai, a condus mii de oameni într-un asediu asupra fabricii din Cossimbazar, deținută de Compania Indiilor de Est. Aceasta nu a dat înapoi, iar Siraj și armata sa de 70.000 de oameni au pornit în marș spre Calcutta.

În fruntea acestei campanii se afla Mir Jafar, comandantul trupelor la momentul sosirii lor în oraș, pe 16 iunie. În decurs de o zi, și-au croit drum prin Calcutta, iar până pe 19 iunie, Compania Indiilor de Est a pierdut controlul, guvernatorul a fugit și și-a lăsat oamenii în voia sorții. Pierderea Calcuttei a fost o lovitură uriașă pentru companie; stocurile au fost prădate, sute de oameni au murit și, mai important, prețul acțiunilor a scăzut dramatic. După multe ședințe furioase ale consiliului de administrație, compania trebuia să riposteze, nu numai să recupereze Calcutta, ci să ia tot Bengalul drept despăgubire pentru afacerile pierdute. S-a adunat o armată impresionantă, condusă de Robert Clive, reprezentatul companiei, o forță care depășea cu mult zecile de mii de oameni de care dispunea Siraj. Pe 2 ianuarie 1757 au recucerit Calcutta, dar cu pierderi uriașe de ambele părți. Însă Robert Clive fusese însărcinat să cucerească Bengalul. Așadar, pentru că era un angajat loial, i-a declarat război lui Siraj ud-Daulah. În ciuda forțelor slăbite ale companiei, Siraj a dat înapoi surprinzător de repede, fugind în timpul unui raid nocturn. În februarie, a fost semnat un tratat de pace care, în esență, îi dădea dreptul companiei să facă din nou tot ce voia. Dar abia se uscase cerneala de pe tratat, când a fost aruncată bomba – Franța și Anglia își declaraseră război. Orice teren câștigat era o victorie, așa că lui Clive i s-a ordonat să-și folosească trupele și-așa obosite și să înhațe terenurile comerciale franceze.

Între timp, cei din jurul lui Siraj ud-Daulah erau gata să dea o lovitură de stat. Mir Jafar și soldații săi erau dezgustați de rapiditatea cu care Siraj se dăduse bătut, iar dinastia bengaleză

care se ocupa de afacerile bancare, Jaget Seth, era furioasă că Siraj secătuise Bengalul. Ambele părți așteptau ca Siraj să anunțe că anula tratatul și oferea sprijin francezilor, eradicând definitiv Compania Indiilor de Est. Dar nu a făcut-o și Anglia a ieșit victorioasă, extinzând și mai mult teritoriul Bengalului. Siraj trebuia să plece. Toate planurile de a-l înlătura eșuaseră până atunci, iar complotiștii au fost cuprinși de disperare – poate că dușmanul dușmanului lor le putea fi prieten. Aflând de planul complotiștilor, Compania Indiilor de Est a organizat o întâlnire secretă în mai 1757 și a fost de acord să ajute la înlăturarea lui Siraj de la putere, dar nu avea de gând să o facă pe gratis. Bengalul a fost obligat să plătească companiei o sumă egală cu veniturile obținute de aceasta în decursul unui an în schimbul resurselor militare pe care i le oferea. Complotiștii au fost de acord.

GAURA NEAGRĂ

Unul dintre cele mai vestite aspecte ale marşului făcut de Siraj ud-Daulah spre Calcutta este scandaloasa Gaură Neagră din Calcutta unde, pe 20 iunie 1756, aproximativ 146 de britanici rămaşi în urmă au fost forţaţi să intre într-o celulă de 5,5 metri × 4,3 metri. Pe parcursul nopţii, prizonierii s-au sufocat, au fost striviţi sau au murit de epuizare din cauza căldurii, 123 dintre cei 146 murind până la răsăritul soarelui.

Planul a fost următorul: Robert Clive îl acuza pe Siraj de încălcarea tratatului, oferind companiei scuza perfectă pentru

a ataca. După moartea lui Siraj, Mir Jafar ajungea lider, imaginea unui militar fiind mult mai bună decât cea a unui bancher. Tot ce trebuia să facă Mir Jafar era să se asigure că Siraj era la locul potrivit când soseau trupele companiei. Doar că Mir Jafar nu a făcut-o. La jumătatea lunii iunie, Clive mărșăluia spre Palasi, orașul unde își făcea veacul Siraj, scriindu-i constant lui Mir Jafar și cerându-i informații actualizate, însă nu a primit niciun răspuns. Pe 18 iunie, Mir Jafar trebuia să se alăture trupelor companiei, dar nu a mai apărut. Clive a continuat să îl caute pe general, singurul răspuns înainte să se instaleze din nou tăcerea fiind că alesese să rămână alături de Siraj pentru a evita suspiciunile. Frustrat, Clive a ținut un consiliu de război pe 21 iunie pentru a stabili dacă planul continua sau nu; înainte să dispară iar, Mir Jafar a transmis un mesaj în care spunea că încă era pregătit să atace. Pe 23 iunie, fără niciun semn de la Mir Jafar, Clive a decis să pună capăt mascaradei și să lupte – astfel a început Bătălia de la Palasi. Într-un final, în timp ce tunurile trăgeau, generalul și-a făcut apariția pentru destul de mult timp încât să-și retragă trupele și să ajute la pecetluirea unei victorii pentru companie. Siraj a fugit, dar a fost prins câteva zile mai târziu și ucis.

Jocul la dublu funcționase, în ciuda faptului că Mir Jafar avusese îndoieli pe ultima sută de metri. În iulie a fost declarat noul Nabab al Bengalului, iar bancherii au început procesul de rambursare către Compania Indiilor de Est. Însă n-a trecut prea mult timp și păpușarii au fost trași pe sfoară. În esență, compania își cumpărase o revoluție, așadar avea putere asupra celor care participaseră la revoluție. Se transformase din comerciant în mintea din spatele unui conducător-marionetă. Nu este de mirare că locuitorii din Bengal nu-l iubeau pe Mir Jafar: își ucisese liderul, se aliase cu inamicul pentru a face acest lucru și decimase economia în același timp, ca să nu mai vorbim de faptul că fostul general era dependent de opiu. Eșecul lui Mir Jafar în

poziția de conducător a fost doar un alt câștig pentru companie, permițându-i să șantajeze Bengalul în continuare. Planul complotiștilor a ruinat Bengalul în loc să îl salveze, iar în 1759, atât Mir Jafar, cât și familia Jaget Seth căutau cu disperare o modalitate de a scăpa de Compania Indiilor de Est.

Prima escală a fost Compania Olandeză a Indiilor de Est, căreia i s-au promis drepturi comerciale în Bengal dacă îi putea scăpa de compania britanică. Aceasta a fost înfrântă în Bătălia de la Chinsurah, în urma căreia a fost îndepărtat de la putere Mir Jafar și a urcat la conducere o nouă marionetă, Mir Qasim. Dar mai exista o speranță: mai rămăsese un împărat mongol, Alam al II-lea, al cărui imperiu aproape se prăbușise, dar care încă se mai bucura de sprijin.

În 1759, ultimele trupe franceze rămase în nordul Indiei au jurat să i se alăture lui Alam pentru a doborî Compania Indiilor de Est. Mir Qasim se întorsese și el împotriva companiei pentru că aceasta refuzase din nou să plătească impozite. Au izbucnit bătălii, încăierări și asedii și, într-o întorsătură ironică de situație, compania l-a înlocuit pe Mir Qasim cu Mir Jafar, care devenise mult mai docil și avea mintea încețoșată de droguri. Totul a culminat cu Bătălia de la Buxar din 1764. Lupta a fost scurtă, dar sângeroasă, iar Compania Indiilor de Est a ieșit învingătoare. Această victorie a fost, fără îndoială, cel mai important punct de cotitură în instaurarea dominației britanice asupra Indiei. Ultimele vestigii ale puterii mongole au fost doborâte, iar compania a primit drepturi de administrare și impozitare asupra Bengalului, devenind astfel conducător de drept. În 1765, Mir Jafar a murit. În calitate de mesager al veștilor, Robert Clive a scris către directorii companiei: *„Nu e o hiperbolă să spunem că întregul imperiu este în mâinile noastre."* Și chiar așa era.

Lupta lui Joseph Knight pentru libertate

La sfârşitul anilor 1700, Jamaica era unul dintre cele mai importante centre comerciale ale Imperiului Britanic. Forţele engleze au cucerit această insulă din Caraibe în anul 1655, iar în 1707 a fost declarată colonie britanică. Un centru de dezvoltare pentru plantaţiile de trestie-de-zahăr, succesul stăpânilor colonizatori s-a bazat pe comerţul cu sclavi. Între anii 1655 şi 1809, când a luat sfârşit comerţul cu sclavi, aproximativ 600.000 de persoane fuseseră transportate din Africa în Jamaica şi forţate să trăiască în sclavie. Unul dintre aceşti sclavi a fost un băiat de 13 ani, care la începutul anului 1765 a fost răpit de acasă, smuls de lângă familia sa şi întemniţat împreună cu alte 290 de persoane la bordul navei de sclavi *Phoenix*. În aprilie, *Phoenix* a debarcat în Montego Bay, Jamaica, şi a început vânzarea mărfurilor umane. Căpitanul vasului, John Knight, l-a luat pe băiat şi l-a vândut în particular lui Sir John Wedderburn, un proprietar scoţian de plantaţii, care i-a dat tânărului adolescent un nou nume: Joseph Knight (numele de familie este o aluzie la răpitorul său, căpitanul Knight).

Wedderburn nu se afla în Jamaica doar ca să facă avere. Era fugar. Tatăl său, al cincilea baronet de Blackness, fusese executat pentru trădare în urma unei revolte iacobine şi, nedorind să aibă aceeaşi soartă, Wedderburn a fugit din Scoţia în anul 1747. De atunci, devenise unul dintre cei mai mari proprietari de plantaţii din Jamaica, iar activitatea sa în domeniul zahărului îi adusese o bogăţie de necrezut. Wedderburn a sperat ca această nouă avere să îl ajute nu numai să se întoarcă în Scoţia, ci şi să revendice locul familiei sale în nobilime. Joseph Knight urma

să fie un pion în acest plan – servitorii de culoare erau văzuți ca un semn de bogăție în Marea Britanie, așa că Wedderburn avea să-l *„crească"* pe Joseph și să-l transforme în valetul său. Joseph a fost instruit, a învățat să citească și să scrie atât în franceză, cât și în engleză, iar în trei ani se afla pe o altă navă, de data aceasta în drum spre Scoția.

Umedă și vântoasă, Scoția nu semăna cu nimic din ce mai experimentase Joseph până atunci și, deși planurile lui Wedderburn de a reveni la statutul ierarhic anterior funcționaseră, nu s-au schimbat prea multe pentru Joseph, în ciuda noului său mediu. Lucrând pe domeniul Ballindean al lui Wedderburn din Perthshire, Joseph a rămas valetul său, dar era separat de ceilalți servitori ai gospodăriei – tot sclav și legat de Wedderburn. Dar toate acestea urmau să se schimbe datorită unui caz juridic de referință din Anglia. În noiembrie 1771, un sclav pe nume James Somerset a fost legat în lanțuri pentru a fi transportat din Londra în Jamaica, unde urma să fie revândut. Somerset ajunsese de curând în Anglia, după ce își petrecuse o mare parte din viață în sclavie în America, dar călătorise la Londra în 1769 împreună cu stăpânul său, Charles Stewart. La scurt timp după ce ajunsese în oraș, Somerset a evadat. A fost însă recapturat, iar drept pedeapsă urma să fie revândut ca sclav. Din fericire, un grup de abolиționiști s-a implicat și a raportat că Somerset fusese încarcerat ilegal. În 1772, un tribunal englez a constatat că nu exista niciun precedent legal pentru detenția lui Somerset, astfel că acesta a fost eliberat. A fost o știre importantă, relatată-n lung și-n lat, iar unele titluri spuneau despre cazul Somerset că putea pune capăt sclaviei în Marea Britanie și putea oferi dreptul de a-și părăsi stăpânii sclavilor care, la fel ca Somerset, fuseseră cumpărați în alte țări și apoi duși în Marea Britanie. Din păcate, ce spunea presa nu era adevărat. Hotărârea judecătorului în favoarea lui James

Somerset fusese vagă în mod deliberat; nu menționa nicio modificare semnificativă a sclaviei ca sistem și nici măcar nu sugera că James Somerset nu mai era sclav, ci doar că Charles Stewart nu-l putea reține sau revinde. Totuși, nu asta spuneau ziarele.

În iulie 1772, Joseph Knight a citit despre cazul Somerset într-un ziar local și a crezut că, din punct de vedere legal, trebuia să fie eliberat. Interesant este că nu era prima dată când Joseph se gândea la posibilitatea de a fi eliberat. În 1768, după ce debarcase în Scoția, Joseph l-a întrebat pe Wedderburn dacă putea fi plătit sau i se oferea libertatea. Wedderburn i-a promis lui Joseph că îl va elibera peste șapte ani. Un an mai târziu, Wedderburn a mai adăugat ceva la această promisiune, jurând să îi acorde pământ și o casă în Jamaica după ce-l va elibera. Dar, pe măsură ce anul 1772 se transforma în 1773, Joseph a început să se îndoiască de cuvântul lui Wedderburn. Așteptase răbdător ca stăpânul său să afle despre cazul Somerset și să îi acorde libertatea; dar acest lucru nu s-a întâmplat niciodată și, deși la început nu voise să tulbure apele, avea un motiv în plus să lupte.

Joseph se îndrăgostise de una dintre servitoarele lui Wedderburn: Ann Thompson. Ann era probabil albă, așa că, inițial, cuplul și-a ținut relația secretă; cu toate acestea, Ann a rămas însărcinată. Cei doi s-au căsătorit pe ascuns, dar fericirea lor a fost de scurtă durată. Când a descoperit că Ann era însărcinată, Wedderburn a concediat-o, iar Joseph, disperat să aibă grijă de tânăra sa familie, a apelat la stăpânul său ca să-i acorde în sfârșit libertatea. Joseph voia să nu mai lucreze pentru acesta, ci doar să fie plătit – Wedderburn a refuzat. Joseph și-a dat seama că stăpânul său îl mințea de ani de zile și că nu intenționase vreodată să-l elibereze. Astfel, Joseph s-a eliberat singur. În mintea lui, era liber din punct de vedere legal încă din 1772, doar că a jucat la sigur așteptând ca Wedderburn să declare acest lucru. În noiembrie 1773, Joseph Knight a demisionat, și-a

luat familia și a părăsit domeniul Ballindean. Aproape imediat, a fost emis un mandat de arestare pe numele său.

Pe 15 noiembrie, Joseph a fost reținut și instanța a decis în favoarea lui Wedderburn: sclavul evadat trebuie să se întoarcă la stăpânul său. Dar Joseph nu a făcut-o. În timpul procedurilor, Wedderburn a recunoscut că nu plănuise vreodată să-l elibereze pe Joseph, înrobindu-l până când fie Joseph, fie el ar fi murit. Pentru Joseph, declarația fusese de netăgăduit – a dovedit minciunile lui Wedderburn și că ignora precedentul creat de cazul Somerset. Așa că Joseph a strâns fiecare bănișor pe care l-a putut obține și, în anul 1774, a făcut ceva de neconceput – și-a dat stăpânul în judecată.

CUM SĂ OCOLEȘTI ABOLIREA SCLAVIEI

Legea de abolire a comerţului cu sclavi din martie 1807 avea să pună capăt participării Marii Britanii la comerţul transatlantic cu sclavi. Cu toate acestea, abia în 1833 a fost adoptată Legea de abolire a sclaviei. Asta nu înseamnă că astfel de abuzuri asupra drepturilor omului au luat sfârşit. Multe colonii britanice din Caraibe au trecut la serviciile contractate ale populaţiei predominant chineză şi indiană, fiind raportate cazuri de violenţă, agresiuni, lipsa condiţiilor elementare de igienă şi îngrijire şi rate ridicate de mortalitate.

Lupta juridică pe care o ducea Joseph era și mai șocantă datorită faptului că multe din argumentele sale se bazau majoritar pe modul în care înțelegea cazul Somerset, care era complet

incorect. Însă perseverența lui Joseph și interpretarea eronată a hotărârii luate în cazul lui James Somerset au dus nu numai la acceptarea pledoariei, ci și la verdictul favorabil dat de șeriful din Perth pentru Joseph Knight – acesta era, din punct de vedere legal, un om liber. Bineînțeles, Wedderburn nu avea de gând să lase lucrurile așa și, în anul 1775, a făcut apel la Curtea de Sesiuni din Edinburgh. O hotărâre finală a fost pronunțată abia în 1778, însă a meritat așteptarea pentru că judecătorul a hotărât că: *„Starea de sclavie nu este recunoscută de legile acestui regat și este în contradicție cu principiile lui: Că reglementările din Jamaica, referitoare la sclavi, nu se extind la acest regat; resping cererea apărătorului de a beneficia de un serviciu perpetuu."*

Joseph Knight câștigase. Mai mult decât atât, formularea hotărârii sale arăta clar că nu era acceptabil din punct de vedere legal să ai un sclav pe teritoriul scoțian, creând astfel un adăpost sigur pentru orice sclav din Scoția care își dorea libertatea. Practic, lucrurile nu au fost atât de clare, deoarece unii proprietari scoțieni de sclavi au ignorat complet hotărârea; însă fusese un pas extrem de important în drumul spre abolirea sclaviei. Cât despre Joseph Knight, nu știm exact ce s-a întâmplat cu el mai departe. A încetat să mai apară în documentele istorice și poate că e un lucru bun în situația de față, înseamnă că nu a mai dat de probleme. Ultima dată când Joseph a fost văzut, pleca să trăiască o viață liniștită și binemeritată alături de Ann.

Maria Antoaneta
și diamantele pierdute

„Dacă nu au pâine, să mănânce cozonac!" sunt cuvintele pe care Maria Antoaneta probabil că nu le-a rostit niciodată.

Totuși, aceste cuvinte îi sunt atribuite ei până în zilele noastre și nu putem contesta că a reprezentat tot ce urau revoluționarii francezi. A ajuns în acea poziție nu neapărat din cauza stilului ei de viață luxos sau a gusturilor scumpe, ci a fost vorba despre o înșelătorie și un colier de diamante care nici măcar nu era al ei.

În jurul anului 1772, regele Franței, Ludovic al XV-lea, i-a angajat pe bijutierii parizieni Boehmer și Bassange să creeze un colier cu diamante sofisticat pentru amanta sa, Madame du Barry. Piesa trebuia să fie unică, încrustată cu 647 dintre cele mai scumpe diamante pe care le puteau cumpăra banii și a costat aproximativ 15 milioane de lire sterline în banii de azi. Procurarea diamantelor și crearea colierului au fost o activitate promptă, însă Ludovic al XV-lea nu a trăit să vadă rezultatul: a murit de variolă în 1774. Boehmer și Bassange au rămas cu un colier incredibil de scump și fără cumpărător, așa că au apelat la noua regină, Maria Antoaneta. Aceasta a refuzat să cumpere bijuteria, poate pentru că fusese destinată rivalei sale de la curte, Madame du Barry, însă motivul oficial pe care l-a invocat a fost că o sumă atât de mare putea fi cheltuită mai bine de soțul ei, Ludovic al XVI-lea, pentru nave militare. Bijutierii au insistat, disperați să scape de povara financiară încrustată cu diamante, dar Maria Antoaneta i-a refuzat de fiecare dată. Astfel, colierul a rămas în mâinile lui Boehmer și Bassange, un memento puternic al pericolelor implicate în procesul de vânzare către niște regi bătrâni. Asta până când o șarlatană pe nume Jeanne de Valois a pus ochii pe diamante.

Născută în anul 1756, Jeanne de Valois-Saint-Rémy provenea din nobilime, deși familia ei fusese complet ruinată din punct de vedere financiar, iar tatăl ei murise într-un azil de săraci din Paris. Trecutul ei nu a împiedicat-o să caute gloria și să se bucure de crema societății franceze. S-a reinventat cu numele Jeanne de Valois, pretinzând că avea o legătură cu tronul

francez printr-o linie de succesiune neoficială (bastardă). În 1780, s-a căsătorit cu „contele" Nicholas de la Motte, un nobil autoproclamat, care nu avea nici măcar o leţcaie pe numele lui. Împreună au pus la cale un plan de a ajunge la curtea franceză, aducându-l în joc şi pe prietenul lui Nicholas, amantul ocazional al lui Jeanne şi presupusul proxenet, escrocul Rétaux de Villette.

ESCAPADELE PROST PLĂNUITE ALE LUI MADAME DU BARRY

Madame du Barry, destinatara iniţială a colierului, îşi va găsi sfârşitul oarecum din cauza propriului scandal provocat de furtul unor bijuterii. După ce a fost eliminată de la curtea franceză de către Maria Antoaneta, du Barry s-a retras în somptuosul ei castel, unde trăia în linişte când a izbucnit revoluţia. Însă, când majoritatea bijuteriilor sale au fost furate în 1791, a început să călătorească prin Franţa şi Anglia în căutarea lor, atrăgând atenţia asupra ei. În 1793, a fost arestată şi decapitată.

În 1783, cuplul a făcut cunoștință cu cardinalul de Rohan, fostul ambasador la Viena, un bărbat de vârstă mijlocie. Norocul lui Rohan se terminase după ce o înfuriase deseori pe mama Mariei Antoaneta, împărăteasa Maria Tereza, în timpul mandatului său de ambasador și, ca atare, nu era tocmai binevenit la curtea Mariei. Cu toate acestea, Rohan era foarte bogat și extrem de disperat să-și recâștige puterea – pionul perfect pentru planul lui Jeanne. Aceasta i-a devenit amantă și i-a promis lui

Rohan că putea reface legătura dintre el și Maria Antoaneta, întrucât era „verișoara" ei. Încântat, Rohan a început să alcătuiască scrisori în care îi cerea iertare reginei, iar răspunsurile erau scrise și trimise înapoi de Rétaux de Villette. Cu toate acestea, în 1784, Rohan a început să devină suspicios – îi scria Mariei Antoaneta de luni de zile și totuși nimic nu se schimbase. Pentru a-l ține în priză, trioul a găsit o tânără prostituată, Nicole Le Guay, care semăna puțin cu regina. La adăpostul nopții, Nicole a fost dusă în grădinile de la Versailles să se întâlnească cu Rohan și să-l asigure că se află în grațiile ei. Trucul a funcționat și Jeanne a trecut la atac.

Jeanne l-a informat pe Rohan că Maria Antoaneta era gata să-l primească înapoi, însă trebuia să-i dea un cadou în semn de împăcare: colierul de diamante făcut de Boehmer și Bassange. Era pur și simplu prea scump pentru Maria și nu și-l putea cumpăra singură, așa că Rohan trebuia să-l achiziționeze în secret pentru ea. Vânzarea a avut loc în februarie 1785, cardinalul oferind scrisorile falsificate de Rétaux de Villette drept dovadă a ordinelor reginei. Nu a durat mult până când Jeanne a pus mâna pe colier, l-a dezmembrat și a vândut diamantele pe piața neagră. Dar afacerea nu a rămas secretă prea mult timp, pentru că Boehmer și Bassange i-au scris Mariei Antoaneta o scrisoare codificată pentru a-i mulțumi că în sfârșit cumpărase colierul. Este de înțeles că regina a fost confuză și a fost lansată rapid o anchetă. Pe 15 august 1785, cardinalul Rohan a fost arestat la Versailles, iar în zilele următoare Jeanne, Nicholas și Rétaux au fost și ei arestați, împreună cu Nicole Le Guay și un alt escroc care se aciuase pe lângă credulul cardinal – magicianul și presupusul vindecător clarvăzător, Alessandro Cagliostro.

Procesul celor arestați avea să dureze luni de zile, așa că a luat naștere comerțul cu pamflete, care facilita transmiterea știrilor despre scandal. Pamfletele de acel gen nu erau o noutate;

la doar câteva luni după arestarea complotiștilor diamantini, poliția l-a luat pe sus pe Pierre-Jacques Le Maitre, care își petrecuse ani de zile creând pamflete politice ce vizau monarhia și guvernarea. De-a lungul anilor 1770, apăruseră pamflete similare care o ironizau pe Maria Antoaneta pentru că se născuse într-o familie străină, că avea gusturi scumpe și întreținea un presupus șir de amanți. Așadar, oamenii au crezut cu ușurință noile pamflete despre Afacerea Colierului de Diamante – Maria Antoaneta era femeia din spatele întregului plan. Era atât de extravagantă și neînduplecată în gusturile ei, încât conspirase cu prostituate și proxeneți pentru a cheltui banii poporului francez pe o nebunie ridicolă. Toate zvonurile rele au fost susținute de pamfletele respective. În mai 1786, ura față de regină era atât de puternică încât nici măcar nu putuse vizita Notre Dame, pentru că poliția pur și simplu nu a fost capabilă să o protejeze de gloată.

Într-un final, au început și procesele și Maria Antoaneta a fost exonerată de către instanță, dar nu și de opinia publică. Deși a fost găsită vinovată, Jeanne a reușit să scape din

închisoare și a fugit la Londra, unde în anul 1789 a publicat un volum de memorii, *Memoires Justificatifs de La Comtesse de Valois de La Motte*, care a pus și mai multe paie pe foc. Jeanne a descris-o pe Maria Antoaneta ca fiind o figură rece și calculată și a acuzat-o că este nimfomană și lesbiană în secret. Momentul nu putea fi mai nepotrivit pentru familia regală franceză, deoarece Bastilia a căzut în luna iulie a aceluiași an, iar pe măsură ce Revoluția Franceză cuprindea țara, afirmațiile lui Jeanne au prins rădăcini. Într-adevăr, în lunile și anii care au urmat, Afacerea Colierului de Diamante a dus la un ocean de pamflete care o prezentau pe regină atât ca pe un monstru lacom, cât și ca pe o curvă desfrânată. Cu toate acestea, Jeanne nu avea să se mai întoarcă pentru a vedea ramificațiile escrocheriei sale, murind în 1791, în timp ce fugea de creditori. Maria Antoaneta și soțul ei aveau să moară în 1793 de mâna revoluționarilor. Este adevărat că regele și regina au cheltuit în mod nechibzuit în timp ce mulți dintre oamenii lor mureau de foame, dar Maria Antoaneta este nevinovată de crima care a alimentat vitriolul împotriva ei.

Partea a IV-a

Secolul al XIX-lea

Testamentul lui Petru cel Mare

În ultimii ani, realizările lui Petru cel Mare al Rusiei au fost transformate, fără îndoială, în mituri ce reamintesc de visurile lui Ivan al III-lea și Ivan cel Groaznic de a *„aduna pământurile Rusiei"*, care promovau și justificau războiul și invaziile. Însă nu este prima dată când povestea lui Petru cel Mare a fost răstălmăcită pentru a susține capitole istorice total disparate. Există un testament fals al lui Petru cel Mare, încă valid în anumite cercuri, al cărui impact asupra politicii globale se resimte din anii 1800 până în prezent.

În anul 1812, „istoricul" și propagandistul francez Charles Louis Lesur a publicat cartea *Des Progrès de la puissance russe depuis son origine jusqu'au commencement du XIX siècle* („Despre progresul puterii Rusiei de la origini până în secolul al XIX-lea"). Cartea făcea parte dintr-o campanie promovată de Napoleon Bonaparte, menită să motiveze invazia Rusiei de către Franța, care includea *„Testamentul lui Petru cel Mare"*. Era un plan în 14 puncte pe care Rusia îl urmărea cu scopul de a cuceri întreaga Europă și alte țări, precum Persia (Iranul de

astăzi), India și Turcia. Presupusele etape ale planului includeau starea beligerantă constantă a Rusiei, declanșarea anarhiei în Polonia, învrăjbirea reciprocă a țărilor și preluarea controlului asupra Mării Baltice și a Mării Negre. Lesur susținea că Petru cel Mare rămăsese o amenințare pentru întreaga Europă, chiar dacă murise în 1725. Acesta are meritul de a fi fondat Imperiul Rus, extinzându-i teritoriul, însă doar pregătise terenul pentru sarcina pe care urma să o încredințeze succesorilor săi: dominația. Franța trebuia să invadeze Rusia; în caz contrar, Rusia cucerea mai întâi Europa și apoi, poate întreaga lume. Lesur nu a furnizat nicio dovadă că Testamentul era real și nu există nicio înregistrare istorică a acestuia anterioară afirmațiilor făcute de Lesur în 1812. Dar situația nu a fost pusă sub lupă la vremea respectivă, pentru că Lesur avusese grijă să creeze o teorie care să provoace sentimente puternice de teamă și neîncredere.

PETRU CEL MARE

Petru I sau Petru cel Mare a fost încoronat în anul 1682, conducând inițial alături de fratele său vitreg, Ivan al V-lea. A devenit conducător unic după moartea lui Ivan, în 1696. Modernizarea Rusiei şi consolidarea poziţiei sale în Europa sunt merite atribuite astăzi lui Petru.

În cele din urmă, în 1836, „dovada” descoperirii presupusului Testament a ieșit la iveală prin intermediul unei surse foarte ciudate: spionul francez Le Chevalier d'Éon. Spionul murise în

1810, însă se făcuse mare vâlvă despre viața și moartea lui. Motivul era că d'Éon trăise majoritar ca femeie, celebrat fiind de primele feministe ca un simbol pentru potențialele realizări ale femeilor. Autopsia a relevat că d'Éon avea organe genitale masculine și, deși mulți istorici din zilele noastre cred că d'Éon fusese probabil transsexual, aceasta nu era o perspectivă populară în 1836 – dacă un bărbat petrecuse zeci de ani „trecând" drept femeie, cine știe ce alte lucruri bizare făcuse. Biografia lui d'Éon, *Memoires du Chevalier d'Éon*, scrisă de Frédéric Gaillardet, a oferit răspunsul. Aceasta amestecă detalii din viața reală a lui d'Éon cu fantezia, conectând numeroase personalități și evenimente pentru a crea noi aventuri și escapade incitante. Printre acestea se numără și descoperirea făcută de d'Éon a Testamentului lui Petru cel Mare și trimiterea acestuia în Franța în 1757. Nu există nicio dovadă că acest lucru s-a întâmplat – nicio pistă birocratică, niciun document arhivat, nici măcar o mențiune făcută de d'Éon în propria lui biografie din 1779. Totuși, este o poveste grozavă și, după cum am văzut deja, uneori este suficient pentru a transforma ficțiunea în realitate. Cu siguranță a fost suficient pentru istoricul Walter Kelly, care a inclus versiunea lui Gaillardet în volumul său din 1854, *Istoria Rusiei*. Kelly declară că *„atât memoriile, cât și așa-zisul testament au fost puse sub semnul întrebării"* și că dovezile care susțin afirmațiile nu fuseseră *„supuse unei anchete amănunțite"*. Totuși, concluzionează că istoria construită pe adunarea laolaltă a pământurilor Rusiei este o dovadă suficientă că Testamentul trebuie să fie valid. Procedând astfel, Kelly a consolidat poziția Testamentului lui Petru cel Mare în analele legendei istorice; atât el, cât și Gaillardet au rămas sursele cele mai citate în confirmarea legitimității acestuia până în zilele noastre.

Testamentul a fost apoi catapultat în prim-planul politicii globale după izbucnirea Războiului Crimeii în 1853. Jurnaliștii

s-au grăbit să includă Testamentul în articolele despre acțiunile Rusiei din timpul războiului, iar Karl Marx și Friedrich Engels au fost, fără îndoială, cei mai mari instigatori ai acestei situații, afirmând în *New York Tribune* că Testamentul ghidase întreaga politică externă a Rusiei, dovedind *„barbaria intrinsecă a Rusiei"*. Panica din jurul presupuselor mașinațiuni ale lui Petru cel Mare s-a perpetuat atât de repede încât, în 1859, au fost inițiate investigații istorice amănunțite, iar la sfârșitul anilor 1870, mai multe rapoarte au concluzionat că Testamentul nu era altceva decât un fals al lui Lesur.

Cu toate acestea, utilizarea Testamentului nu a încetat; este pur și simplu un instrument de propagandă prea bun. Germania a demonstrat-o în timpul Primului Război Mondial – a creat noi versiuni ale Testamentului care vizau Franța și Iranul, în încercarea de a le întoarce împotriva Rusiei. Aceeași abordare a fost adoptată și în cel de-Al Doilea Război Mondial, de data aceasta vizând toți aliații europeni ai Rusiei. Apoi, în 1948, când Războiul Rece se încingea, președintele american Truman a scris că nu spera la vreo înțelegere cu puterea sovietică atât de periculoasă: *„au idei fixe și aceste idei au fost expuse de Petru cel Mare în testamentul său – vă sugerez să îl citiți"*. Răspunsul a venit de la avocatul Grenville Clark care a trimis o notă disperată, scrisă cu majuscule: *„A FOST PUBLICAT ÎN SCOPURI DE PROPAGANDĂ CU PUȚIN TIMP ÎNAINTE CA NAPOLEON SĂ INVADEZE RUSIA ȘI, APARENT, ESTE FOLOSIT ACUM ÎN SCOPURI SIMILARE."* Mesajul nu a părut să facă vreo diferență; mai mulți consilieri ai lui Truman au afirmat ulterior că președintele a continuat să vorbească despre convingerea pe care o avea în ideile din Testament, cel puțin în privat. Și așa a continuat nebunia, în ciuda faptului că Testamentul fusese demitizat înainte cu mai bine de 150 de ani. Ori de câte ori Rusia va fi implicată într-un război sau într-o

invazie, poți fi sigur că Testamentul lui Petru cel Mare va ieși din nou la iveală.

Lumea imaginară a lui Gregor MacGregor

În timp ce falsul lui Lesur se înrădăcina în conștiința europeană, o altă serie de falsuri a condus un grup de pionieri pe Coasta Mosquito din Nicaragua. Dornici să guste și ei o felie din plăcinta colonialismului, au cumpărat pământ în paradisul Poyais, până atunci necunoscut și nepopulat. Pe 10 septembrie 1822, părăseau docurile londoneze ca să înceapă o nouă viață și, cu puțin noroc, să câștige o avere pe parcurs. Singura problemă era că Poyais nu exista, iar coloniștii erau pe cale să cadă în capcana unei sălbăticii dezolante – paradisul lor pierdut.

În spatele acestui dezastru a fost un anume Gregor MacGregor. Născut în 1786, în Scoția, fiu de căpitan al Companiei Indiilor de Est, MacGregor și-a petrecut tinerețea lăfăindu-se pe spinarea familiei și dând greș în carieră. Și-a cumpărat un titlu în armata britanică, dar – până în 1810 – incapacitatea sa de a lucra bine cu ceilalți și certurile pe care le-a avut cu superiorii l-au forțat să-și dea demisia. A continuat să trăiască din averea moștenită de soția sa, dar când aceasta a murit subit în 1811, MacGregor a fost nevoit să își găsească un loc de muncă și și-a propus să devină mercenar. Războaiele de independență hispano-americane începuseră în 1808 și acum erau în toi. MacGregor a fost doar una dintre mașinile de luptă dispensabile primite cu bucurie de facțiunile care luptau pentru independența față de Spania, parțial declanșată de invazia

napoleoniană din Peninsula Iberică, dar în primul rând de o nemulțumire adânc înrădăcinată și din ce în ce mai mare față de autoritatea spaniolă. La sosirea sa în Venezuela, în 1813, MacGregor a decis că nu voia să dea din coate prea mult ca să ajungă în vârf, așa că și-a creat un CV fantastic – a devenit Sir Gregor, un erou de legendă al armatei britanice. Afirmațiile lui îți luau ochii și nu a durat mult până când MacGregor lupta direct sub comanda lui Simón Bolívar, alias *El Libertador* („Eliberatorul"), în Războiul de Independență din Venezuela. În următorii câțiva ani, MacGregor a excelat. Având acum titlul de general de divizie în armata Venezuelei și a Noii Granade, în 1820 conducea misiuni mercenare.

În primăvara anului 1820, în timp ce se afla într-o misiune, MacGregor a debarcat pe Coasta Mosquito și a aflat de Poyais. Ținutul făcea parte din Regatul Miskito (la acea vreme, i se spunea mai des Mosquito) și găzduise cândva o colonie britanică. În 1786, coloniștii britanici fuseseră mutați în Hondurasul britanic, o colonie din apropiere, ca parte a unui acord diplomatic cu Spania. Regele ținutului Mosquito a menținut relații amicale cu Marea Britanie până în 1814, când un anume George Arthur a fost numit locotenent-guvernator al Hondurasului britanic. La acea vreme, în Honduras se aflau aproximativ 3.000 de sclavi. Mulți dintre aceștia proveneau de pe țărmul Mosquito, fiind fie miskiți care fuseseră vânduți ca sclavi, fie prizonieri pe care aceștia îi vânduseră în urma unor raiduri asupra triburilor rivale. George Arthur fusese șocat de modul inuman în care erau tratați sclavii și încerca să îi elibereze în masă, un proces care nu a dat bine nici în fața proprietarilor de sclavi, nici în fața regelui din Mosquito. Văzând cum se schimba situația, regele acestui ținut spera să iasă din încurcătură găsind noi proprietari pentru unele părți din pământurile sale. Când Gregor MacGregor a ajuns la țărm, părea lozul câștigător tras de

rege – MacGregor era total orb la vremurile tulburi prin care trecea regatul și aparent nepăsător că Poyais era aproape nelocuibil, în ciuda faptului că fusese cândva un tărâm roditor, verde și bogat, potrivit pentru comerțul înfloritor cu cherestea.

Interesant este că atunci când Gregor MacGregor a cumpărat Poyais nu se gândise la o escrocherie pe termen lung. Pe acest pământ spera să pună bazele unei colonii care să servească interesele republicane din America Latină și să devină și un centru pentru comerțul britanic. Acesta pusese în aplicare aceeași tactică cu câțiva ani mai devreme, în 1817, revendicând *„Republica Floridelor"* de la o garnizoană spaniolă de pe o insulă aflată în largul coastei Floridei. Cu toate acestea, la doar trei luni de la înființarea noii sale colonii, o amenințare de atac din partea spaniolilor l-a determinat să fugă și să abandoneze complet proiectul. În 1819, el a revenit, de data aceasta încercând să captureze porturile spaniole din apropierea Golfului Honduras și chiar încoronându-se *„Majestatea Sa Inca din Noua Granada"*. De fiecare dată când spaniolii atacau, MacGregor reușea să fugă și își pierdea pământul abia ocupat. Poyais era ultima lui șansă la o colonie și, măcar, nu furase pământul acela.

În 1821, Gregor MacGregor s-a întors în Marea Britanie sub numele de Cacic de Poyais. Știind că Poyais nu ar fi fost un teren prea atrăgător pentru cumpărători în starea în care se afla, a pus la punct o campanie de marketing în jurul a ce *putea* deveni Poyais în viitorul îndepărtat – omițând total partea cu *„îndepărtat"*. El a comandat broșuri, pliante și hărți care să evidențieze lanțurile muntoase pitorești ale ținutului, mările azurii și solul atât de fertil încât putea da două recolte într-un singur sezon. Un oarecare căpitan Strangeways a fost plătit să creeze un ghid care să sublinieze amploarea averilor incredibile din cherestea care abia așteptau să fie acumulate în Poyais. Pe măsură ce eforturile de vânzare ale lui MacGregor creșteau, la fel creșteau și minciunile pe care le spunea și pericolul în care îi punea pe noii săi coloniști. Până în 1822, întreprinderea Poyais se dezvoltase suficient de mult încât să deschidă birouri în Edinburgh și Londra, escrocheria în stadii incipiente prinzând un oarecare aer de afacere legitimă. În același an, au fost aduși la bord finanțatori, care i-au oferit lui MacGregor un împrumut de 200.000 de lire sterline (aproximativ 27 de milioane de lire sterline astăzi). Coloniștii în devenire așteptau vești din partea lui MacGregor cu privire la data la care se puteau muta în noul lor paradis, iar MacGregor, care nu era dispus să piardă o oportunitate, s-a conformat. Pentru călătorie a fost achiziționată o navă, *Honduras Packet*. MacGregor a bătut o nouă monedă, punându-i pe coloniști să-și „schimbe" toți banii pe care îi aveau cu bucățile lui de hârtie. Astfel, în septembrie 1822, MacGregor i-a trimis bucuros pe coloniști într-un pustiu sterp.

Honduras Packet a acostat în Poyais la începutul anului 1823 și, în timp ce nava era descărcată, un uragan s-a abătut asupra ținutului. Căpitanul vasului a fugit din calea catastrofei, luând cu el majoritatea proviziilor și lăsându-i pe coloniști izolați, fără prea multe mijloace de supraviețuire. Situația s-a agravat rapid pe 22 martie, când a sosit o a doua navă cu coloniști. Încă o dată,

căpitanul și-a luat tălpășița și aproape 250 de oameni erau acum blocați în Poyais. Nimeni nu fusese pregătit pentru condițiile de acolo, iar încercările rudimentare de a supraviețui eșuau una după alta. Semințele plantate nu s-au prins și s-au uscat; corturile și colibele lor improvizate nu au rezistat intemperiilor; fără condiții sanitare adecvate, bolile au făcut ravagii în taberele ridicate. Din fericire, vestea despre naufragiați a ajuns în Hondurasul britanic, iar în luna mai, supraviețuitorii de pe insulă și miskiții au organizat o misiune de salvare. Dintre cei care au supraviețuit aventurii lor coloniale, cei mai mulți s-au stabilit în Belize, iar unii s-au întors în Marea Britanie. Alte două nave pline cu coloniștii lui MacGregor au sosit în 1823, dar s-au întors din drum când au văzut dezolarea care-i aștepta, ori au fost oprite în Belize.

CIUDAT, DAR ADEVĂRAT

Examinând schema ciudată folosită de MacGregor, mulţi istorici au crezut iniţial că ghidul căpitanului Strangeways trebuia să fie un fals, scris de MacGregor. De fapt, a existat un căpitan Thomas Strangeways, fost ofiţer al Regimentului 65, staţionat cândva în Indiile de Vest britanice, dar nu ştim de ce a fost de acord să participe la schema lui MacGregor.

Între timp, Gregor MacGregor nu era de găsit pe nicăieri. Când s-a răspândit vestea dezastrului de la Poyais, a fugit din Marea Britanie. Avea să reapară doi ani mai târziu în Franța, unde își înființase din nou birouri prin care să-și vândă

pământurile din Poyais – acum promitea că zona era bogată în aur. Cumva, stratagema a avut succes: și-a găsit și asigurat coloniști și a obținut chiar un împrumut de 300.000 de lire sterline. Din fericire, chiar înainte ca navele sale franceze să pornească la drum, autoritățile l-au prins și, la sfârșitul anului 1825, MacGregor a fost acuzat de fraudă. Din motive necunoscute, acuzațiile au fost retrase. În 1827, escrocul a luat decizia ciudată de a se întoarce la locul faptei, în Marea Britanie, pentru a încerca din nou schema. Aproape imediat a fost arestat pentru fraudă, însă (iarăși) acuzațiile au fost retrase. A scăpat la mustață din nou și părea să fi pus capăt schemelor sale dubioase, dar MacGregor a continuat să trăiască din câștigurile sale ilicite până la întoarcerea în Venezuela, în anul 1839. Acolo a primit din nou titlul de general de divizie și o pensie mai mult decât decentă. Gregor MacGregor a murit în 1845 la Caracas, iar necrologurile sale l-au lăudat ca fiind un *„erou”*.

Marea farsă selenară

La 25 august 1835, locuitorii din New York s-au trezit cu vestea surprinzătoare că astronomul britanic Sir John Herschel descoperise viață pe Lună. Nu orice fel de viață, ci o întreagă societate de ființe sofisticate care construiseră monumente-mastodont, cu sisteme ecologice care beneficiau de resursele oferite de râurile și pădurile abundente de pe Lună. Această descoperire istorică a fost raportată de ziarul *New York Sun* dintr-un extras pe care îl obținuse din ediția din acea lună a *Edinburgh Journal of Science*. Pentru că nu dorea să-și lase cititorii în așteptare după o descoperire științifică atât de importantă, *Sun* a promis mai multe informații în ediția de a doua zi.

Nu doar că s-a ținut de promisiune. Curând, transmitea informații conform cărora Luna era populată de oameni-lilieci care zburau în înalturi, precum și de turme de unicorni și castori care păreau parțial umani.

Astfel a izbucnit o adevărată frenezie, iar exemplarele din *New York Sun* s-au vândut atât de repede încât birourile au fost asediate de cititori dornici să pună mâna pe ultima ediție. Acestora li s-a alăturat un grup de oameni de știință de la Universitatea Yale care doreau să vorbească cu echipa de la *Edinburgh Journal of Science*. Neștiind ce să facă, personalul de la *New York Sun* i-a trimis pe oamenii de știință într-o goană după himere prin New York, până când aceștia au renunțat și s-au întors la Yale. Sir John Herschel, care se afla într-o expediție în Africa de Sud, a aflat despre fervoarea din jurul descoperirii sale câteva zile mai târziu. A fost confuz când a auzit tot tămbălăul, pentru că nu făcuse niciodată astfel de cercetări. Editorii și redactorii de la *Edinburgh Journal of Science* au fost la fel de stupefiați, mai ales pentru că revista își oprise producția cu trei ani în urmă. Nu a durat mult până când publicul și-a dat seama că fusese păcălit – sincer, îndoielile începuseră să apară când s-a vorbit despre oamenii-lilieci.

Presa britanică s-a grăbit să ironizeze America pentru credulitatea de care dăduse dovadă, în ciuda faptului că mai multe ziare internaționale, inclusiv unele din Marea Britanie, preluaseră articolele din *New York Sun* și le publicaseră ca informații veridice la mult timp după ce farsa fusese demascată. Ziarul londonez *Herald* a declarat că americanii erau dependenți de entuziasm: *„Când nu există entuziasm, trebuie creat într-un fel sau altul, întrucât pentru americani este ca un fel de hrană intelectuală."* În ciuda acestor afirmații, nu un american pusese la cale farsa, ci editorul de origine britanică al ziarului *New York Sun*, Richard Adams Locke.

Înainte ca păcăleala selenară să ajungă pe paginile ziarului, numărul de cititori ai ziarului *New York Sun* era de aproximativ 8.000. După ce s-a dat vestea despre „descoperirea" lui Herschel, ziarul a adunat aproximativ 19.360 de cititori, transformând *New York Sun* – pentru o scurtă perioadă – într-unul dintre cele mai citite ziare din America. Toată povestea a fost o stratagemă elaborată pentru a câștiga mai mulți cititori și a funcționat. Chiar și după ce farsa fusese descoperită, ziarul nu s-a confruntat cu prea multe repercusiuni – fusese o călătorie distractivă pentru cititori. Herschel însuși a râs, spunând că fusese *„o inteligentă plăsmuire a imaginației"*. Singura pagubă reală de lungă durată a fost furia tânărului scriitor Edgar Allan Poe, care acuza *New York Sun* că îi furase povestirea „Hans Pfaall"[9], publicată cu două luni înainte de farsa selenară. Poe nu s-a înfuriat doar pentru că Locke îi plagiase lucrarea, ci și pentru că spera ca povestirea lui să fie în sine o farsă satirică care să persiste în timp.

[9] În original, *The Unparalleled Adventure of One Hans Pfaall.* (*n. trad.*)

ADEVĂRATUL JOHN HERSCHEL

Deşi nu descoperise viaţă pe Lună, Sir John Herschel a dat numele câtorva dintre sateliţii lui Saturn şi Uranus şi a descoperit mai multe galaxii. I se atribuie şi folosirea calendarului iulian în astronomie, iar lucrarea sa din 1831, *Discurs preliminar privind studiul filosofiei naturale*, avea să fie sursă de inspiraţie pentru Charles Darwin.

Până în acel moment, astfel de farse publice, grandioase, fuseseră apanajul scriitorilor sau al unor trecători întâmplători prin istorie. Persoane precum Mary Toft sau autori precum Monmouth și Mandeville. Pe măsură ce știința a luat amploare în secolul al XVIII-lea, la fel s-a întâmplat și în cazul activității scriitorilor care s-au inspirat din descoperirile făcute pentru a crea ficțiuni fantastice și, precum Poe, dacă puteau să-și facă poveștile să pară cât se poate de reale – cel puțin pentru o vreme –, numărul de cititori creștea. *New York Sun* a aruncat toate cutumele și strădaniile lor pe fereastră și, astfel, a creat un nou gen: știrile false. Ziarele au preluat exemplul și au folosit această stratagemă pentru a umple paginile în zilele lipsite de activitate și astfel vindeau chiar mai multe ziare. Edgar Allan Poe a renunțat chiar și la resentimentele pe care le nutrea față de Locke, odată ce a căzut pradă tentației și și-a creat propria știre falsă, farsa cu balonul din 1844.

De-a lungul secolului al XIX-lea s-a intensificat nebunia pentru știrile false. Multe dintre ele erau destul de prostești, cum ar fi farsa lui Maggie Murphy din 1895, în care era vorba

despre un om care transporta un cartof uriaș. Totuși, iese în evidență activitatea jurnalistului novice Samuel Langhorne Clemens, cunoscut mai târziu sub numele de Mark Twain. În 1862, a încercat cu degetul marea știrilor false, scriind un articol despre un om pietrificat care devenise o atracție turistică într-un lanț muntos californian. Cu toate acestea, pe măsură ce tot mai mulți jurnaliști se dedau la falsificarea știrilor, ștacheta pentru minciunile lor s-a ridicat din ce în ce mai sus. Twain a dus lucrurile la extrem în 1863, scriind în *Territorial Enterprise* despre un bărbat pe nume John Hopkins care își ucisese soția și copiii, după ce a înnebunit din cauza pierderii investițiilor pe care le făcuse în utilitățile din San Francisco. Hopkins nu a existat și, din fericire, nici familia sa nu a existat. Twain a creat acea știre macabră încercând să atragă atenția publicului său și să arate cusururile pe care le vedea în practicile companiilor de utilități. Twain aproape că și-a pierdut locul de muncă din cauza acestei isprăvi, dar a reușit să creeze un precedent. Duse erau zilele unicornilor și ale oamenilor-lilieci, intrau periculos în scenă știrile false.

Abraham Lincoln și povestea metisajului

Abolirea a fost cuvântul momentului în perioada premergătoare alegerilor prezidențiale americane din 1864. Acestea au avut loc în toiul Războiului Civil, iar toate statele Confederației s-au abținut de la vot. În mintea politicienilor, alegerile ar fi trebuit să se concentreze asupra viitorului Uniunii – continuarea războiului sau negocierea păcii. Însă problema emancipării era

inevitabilă. Candidatul democrat, George B. McClellan, vedea sclavia ca pe o instituție protejată de drepturile constituționale, astfel încât, atunci când a susținut că Uniunea trebuie să fie restabilită complet și orice stat confederat care se alătura să fie *„primit imediat cu garanția deplină a tuturor drepturilor sale constituționale"*, spunea de fapt că niciun stat nu urma să fie obligat să își elibereze sclavii în timpul președinției sale. În celălalt colț al ringului se afla candidatul republican și președintele de la acea vreme, Abraham Lincoln. Încă de la primul său mandat, Lincoln se implicase în problema abolirii. În 1861 și 1862, încercase și eșuase să îi răscumpere pe sclavi de la proprietarii lor, dar tentativele au adus, în cele din urmă, Proclamația de emancipare din 1863. Aceasta prevedea că toți sclavii deținuți în statele „rebele" *„sunt liberi, și de atunci înainte vor fi eliberați"*. Desigur, erau realmente eliberați doar dacă Uniunea câștiga, însă Lincoln își exprimase clar poziția. În urma Proclamației, aproximativ 200.000 de sclavi au reușit să fugă datorită promisiunii libertății.

Un vot pentru Lincoln ar fi fost un vot pentru o abolire completă a sclaviei. Acest lucru a provocat disensiuni chiar în sânul Partidului Republican, deoarece mulți dintre cei bogați ar fi pierdut miliarde sub formă de capital uman dacă emanciparea era aprobată, ca să nu mai vorbim de teama că abolirea ar fi iscat și mai multe războaie. Exista și așa-numita presă copperhead[10], ziare care erau în mare măsură aliniate cu o ramură pacifistă a Partidului Democrat, care susținea că abolirea fusese cauza războiului. Majoritatea acestor ziare au apărut în perioada Proclamației de emancipare și se ocupau de fabricarea unor povești

[10] Specie de șarpe veninos: șarpe mocasin. În timpul Războiului de Secesiune, acest termen era folosit în sens peiorativ pentru a descrie orice cetățean din Nord care s-a opus politicii de război și a susținut restabilirea Uniunii printr-o înțelegere negociată cu Sudul. (*n. red.*)

care foloseau adesea pseudoştiinţa imaginară pentru a demonstra că oamenii de culoare sunt inferiori sau pentru a promova ştiri (reale şi false) care puteau fi denaturate pentru a descrie populaţia de culoare a Americii ca pe nişte „barbari" şi „monştri". Aceste ziare au avut cel mai mare succes în răspândirea panicii: că emanciparea ducea la aşa-numita *„supremaţie a negrilor"*. De exemplu, în iulie 1863, ziarul copperhead *The Age* s-a folosit de laudele acordate Regimentului 1 de infanterie din Kansas, format numai din oameni de culoare, pentru a argumenta: *„Presupunem că este o altă confirmare a adevărului doctrinei abolişioniste, conform căreia un negru este la fel de bun ca un alb! ... Închinarea la «idolul de abanos» va continua în timp ce interesele a milioane de oameni albi liberi vor fi ignorate în totalitate în acest război crud pornit pentru «african» şi rasa sa."*

Doi jurnalişti, David Goodman Croly şi George Wakeman, şi-au dat seama că, pentru a împiedica cu adevărat emanciparea, nu era suficient să-şi limiteze cauza la presa copperhead, ci trebuiau să vizeze abolişioniştii. Croly era redactorul-şef al cotidianului *World*, un ziar din New York cu tendinţe copperhead, Wakeman era reporter acolo, iar în 1863 au început să scrie un pamflet intitulat *Metisajul: Teoria amestecului rasial.* Autorul „anonim" proclama că ştiinţa demonstrase că bărbaţii americani de culoare erau *„idealul de masculinitate adevărată"* şi că viitorul omenirii depindea de căsătoriile interrasiale, deoarece *„rasele mixte sau metisate sunt mult superioare din punct de vedere mental, fizic şi moral, celor pure sau nemetisate"*. Astfel de idei aveau un caracter deliberat revoluţionar. Chiar şi în cadrul grupurilor abolişioniste, noţiunea de căsătorie interrasială era tabu; atât de tabu încât Croly şi Wakeman au inventat un cuvânt pentru a descrie conceptul lor fals-ştiinţific al relaţiilor mixte din punct de vedere rasial: metisaj. Trebuie remarcat că niciunul dintre ei nu credea în lucrurile pe care le scria;

dimpotrivă, credeau că albii sunt inerent superiori. Pamfletul lor făcea parte dintr-un plan elaborat. Se infiltrau printre aboliționiști, îi convingeau să semneze pamfletul scandalos și apoi își foloseau propriul ziar pentru a răspândi teama.

Înainte de Crăciunul anului 1863, *metisajul* bătea deja la ușa liderilor mișcării aboliționiste. Două luni mai târziu, în februarie, pamfletul a fost publicat, fiind disponibil la chioșcurile de ziare și promovat masiv în presa pro-aboliționistă. În scurt timp, teoria nou-apărută a „metisajului" a devenit un subiect fierbinte, fiind chiar dezbătută în Camera Reprezentanților. Circulau zvonuri că metisajul avea să devină lege sub conducerea lui Lincoln și că acesta fusese adevăratul plan de emancipare de la bun început. Fericiți, Croly și Wakeman au exacerbat mizeria pe care ei o creaseră, scriind în World: „*Dacă se recomandă căsătoria unui bărbat alb cu o femeie de culoare care îi naște copiii, atunci exact aceeași soluție ar putea fi cerută în legătură cu incestul sau cu orice altă abominație pe care progresiștii nu au botezat-o încă cu un nume eufemistic.*"

Metisajul devenise o campanie în toată puterea cuvântului. Pe măsură ce se apropiau alegerile din septembrie 1864, unii anti-aboliționiști încercau să provoace un război rasial total. Cu un an mai devreme, în iulie, un grup al comunității albe format din imigranți irlandezi din New York începuse să atace cetățenii de culoare, ceea ce a dus la un masacru soldat cu aproximativ 120 de morți. Când au scris articolul *Metisajul*, Croly și Wakeman au profitat de eveniment, afirmând: „*Fuziunea dintre negri și irlandezi va fi de un folos infinit pentru irlandezi. Ei sunt o rasă mai brutală și mai puțin civilizată decât negrii... Desigur, vorbim despre irlandezii muncitori.*" Pamfletele cu acest citat au făcut înconjurul New Yorkului. Pentru a pune și mai multe paie pe foc, *World* a publicat o știre pretins satirică, însoțită de

caricaturi, conform căreia orașul tocmai organizase un „Bal al metisajului" în onoarea lui Lincoln.

METISAJUL LUI MARK TWAIN

În mai 1864, hotărât să rămână regele de facto al păcălelilor jurnalistice, Mark Twain a publicat propria versiune a stratagemei despre metisaj, în care susţinea că fondurile colectate pentru soldaţii Uniunii erau deturnate cu scopul de *„a ajuta o Societate de Metisaj undeva în Est"*. Twain şi-a cerut ulterior scuze pentru ştirea falsă, spunând că o scrisese la beţie. Twain a fost provocat la un duel în urma acelei ştiri şi a altor tactici jurnalistice îndoielnice la care apela, însă a fugit la San Francisco.

Pamfletul a fost citit și interpretat ca un eveniment real, în timpul căruia *„150 de țărănci cu pielea de cărbune"* au dansat cu politicieni republicani, autorul notând: *„mirosul era atât de puternic încât ne-a făcut să strănutăm, așa că am plecat de la Balul Metis"*.

În cele din urmă, eforturile lui Croly și Wakeman au eșuat, deoarece Lincoln a fost ales președinte în 1864. La două săptămâni după întoarcerea lui Lincoln la Casa Albă, cotidianul *World* a „demascat" metisajul ca fiind o farsă; desigur, fără să menționeze numele lui Croly sau al lui Wakeman. Ziarul relata: *„vicioși vicleni, autorii, au lăsat evenimentele să-și urmeze cursul natural și, din castelul sigur al anonimatului, au urmărit cu încântare onorurile aproape divine acordate Abatelui Dezordinii"*.

Fusese doar o glumă inofensivă făcută de doi derbedei obraznici și, ca atare, știrea despre minciuna lor elaborată a rămas într-o bulă relativ locală, nefiind suficient de interesantă pentru alte ziare americane. Astfel, teoria metisajului și teama din jurul ei au continuat să persiste în conștiința publică. În deceniile următoare, mai multe state au promulgat legi privind metisajul, interzicând în mod legal căsătoriile interrasiale. În anul 1883, Curtea Supremă a SUA a decis că astfel de legi nu încalcă nicio parte a Constituției și abia în 1964 legislația americană a început să paveze drumul către inversarea acelor legi, împiedicând statele să interzică căsătoriile interrasiale. Croly și Wakeman nu l-au dovedit pe Lincoln, dar au scăpat nepedepsiți pentru o acțiune ce a dus la mai mult de un secol de suferință, diviziune și dragoste pierdută.

Cel mai mare șarlatan

Una dintre puținele dezmințiri publice ale metisajului a venit de la P. T. Barnum, care a aplaudat farsa în cartea sa din 1865, *Șarlataniile lumii*, bucurându-se de succesul pe care l-a avut în a păcăli masele concomitent cu tactica de răspândire a ideologiei ce încuraja separarea oamenilor în funcție de rasă. Poate părea o abordare surprinzătoare din partea celebrului om de spectacol, ale cărui apariții recente în cultura pop au scos în evidență natura lui caldă, omul care a făcut legătura între diferențele umane. În ciuda aparențelor, în spatele fațadei strălucitoare se ascunde ceva mult mai întunecat, dăunător istoriei.

Născut în 1810, Phineas Taylor Barnum a încercat și a dat greș în mai multe afaceri înainte de a da peste lumea spectacolului în anul 1835. Se răspândise vestea despre o uimitoare

atracție din Philadelphia, supranumită *„Cea Mai Grozavă Curiozitate Naturală din Țară și din Lume!"* Această curiozitate era o femeie de culoare pe nume Joice Heth, despre care se spunea că avea peste 160 de ani și că ar fi fost „doica"[11] lui George Washington. Joice era deținută de un anume R. W. Lindsay, care dorea să-și vândă atracția și să se întoarcă acasă, în Kentucky. Barnum a intrat, a cumpărat-o pe Joice pentru 1.000 de dolari și a pornit imediat cu ea într-un turneu în nord-estul Statelor Unite. Spectacolele începeau cu citirea actului de vânzare al lui Joice, apoi bătrâna defila în fața mulțimii rememorând povestiri despre *„drăguțul de George"*. Barnum știa, desigur, că Joice nu avea 161 de ani, dar era foarte fragilă, iar vânzările de bilete au scăzut odată ce turneul a epuizat-o pe femeie suficient de mult încât să nu mai poată face altceva decât să stea pe scenă. Pentru a stârni interesul, Barnum a început să scurgă în presă informații potrivit cărora Joice era de fapt un automat; acesta le-a povestit orice doreau, de la mirosul pe care-l emana (de tutun) până la tranzitul ei intestinal (bilunar). Ziarul *Courier* din Boston a criticat modul în care Barnum o trata pe Joice, afirmând că *„Lumea e îngrețoșată de acest exponat"*, iar omul de spectacol s-a apărat scriind o broșură plină de picanterii probabil false despre tratamentul îngrozitor pe care Joice îl primise din partea altor stăpâni de sclavi – Barnum o deținea pe Joice, dar nu o tortura, nu-i așa?

În februarie 1836, Joice a murit, însă moartea ei nu l-a împiedicat pe Barnum să facă bani. A fost organizată o autopsie publică, peste 1.500 de oameni plătind câte 50 de cenți pentru a vedea cum bătrâna este tranșată. În urma autopsiei s-a

[11] În original, *mammy* – stereotip american istoric folosit pentru femeile de culoare care lucrau pentru familiile albe și aveau grijă de copiii din respectiva familie; *mammy* este folosit și ca termen de alint pentru *mama*. (*n. trad.*)

constatat că Joice nu era cea mai bătrână femeie din America, ci avusese doar 80 de ani, ceea ce a declanșat o adevărată frenezie mediatică. Ziare precum *New York Sun* au relatat autopsia pline de entuziasm, cu lux de amănunte, în timp ce Barnum declara pentru *New York Herald* că femeia supusă autopsiei nu fusese Joice, care era vie și sănătoasă, ci *„o negresă bătrână și respectabilă, tușa Nelly"*. Moartea lui Joice și păcălelile aferente au creat personajul Barnum. Acesta crease un spectacol pentru cultura pop și atât publicul, cât și presa abia așteptau să vadă ce mai avea să facă.

Următoarea sa incursiune majoră în atenția publicului a fost Marele Teatru Științific și Muzical al lui Barnum, care prezenta numere de circ și „curiozități umane". Deținând-o pe Joice Heth, Barnum învățase arta *„șarlataniei"*. În cuvintele sale, publicul *„pare dispus să se amuze chiar și atunci când știe că e înșelat"*. În 1841, teatrul a fost transformat într-o atracție permanentă în New York: *Barnum's American Museum* („Muzeul American al lui Barnum"). Umplut până la refuz cu *„un milion de minuni"*, inclusiv exponate create chiar de Barnum, cea mai cunoscută fiind sirena FeeJee. Avea capul și părți din corpul unei maimuțe cusute pe un pește și era o ciudățenie trecută de la un căpitan naval la altul înainte de a ajunge în posesia lui Barnum în 1842. Conștient că nimeni nu l-ar fi crezut dacă spunea că FeeJee era sirenă, Barnum a pus la cale o farsă bizară. A trimis scrisori către ziarele americane în care menționa că un anume *„Dr. Griffin de la Liceul de Istorie Naturală din Londra"* descoperise o sirenă și urma să vină cu ea în America. Apoi, Barnum l-a pus pe avocatul său, Levi Lyman, să se dea drept Dr. Griffin, să se cazeze la un hotel din Philadelphia și să-i arate „accidental" sirena proprietarului, care s-a adresat imediat presei. *„Griffin"* a călătorit apoi la New York, unde s-a întâlnit cu reporterii și i-a „vândut" sirena lui Barnum pentru a fi expusă.

Lăsând la o parte amalgamul de creaturi ciudate, cea mai mare atracție a muzeului era reprezentată de exponatele vii. Printre acestea se numărau Charles Stratton, un copil cu nanism cumpărat de la părinții săi de când avea 5 ani; frații salvadorieni Maximo și Bartola, care aveau dizabilități de dezvoltare și au fost redenumiți *„minunile aztece"*, și *„gemenii siamezi"* Chang și Eng Bunker. Poate cea mai faimoasă dintre curiozitățile vii ale lui Barnum a fost William Henry Johnson, un tânăr de culoare din New Jersey care avea microcefalie și care lucra ca bucătar. În 1859, Charles Darwin și-a lansat lucrarea revoluționară *Originea speciilor* și, sperând să profite de interesul insațiabil pentru teoriile lui Darwin, Barnum l-a expus pe William ca fiind veriga lipsă sub întrebarea *„ce este"*, susținând că tânărul fusese găsit în Africa. A fost demarată o campanie colosală de marketing, cu reclame care strigau: *„CE ESTE? Este un ordin inferior de OM? Sau este un ordin superior de MAIMUȚĂ? Nimeni nu poate spune!"*

S-a susținut că, deși „curiozitățile" lui Barnum erau tratate ca niște animale ținute într-o grădină zoologică umană, multe erau plătite și li se oferiseră oportunități pe care altfel nu le-ar fi avut. Cu siguranță, era adevărat în unele cazuri. Charles Stratton, de exemplu, a devenit bogat pe cont propriu și, mai târziu, partenerul de afaceri al lui Barnum. Alții nu au fost la fel de norocoși, în special cei cu dizabilități mai grave. De exemplu, Maximo și Bartola au fost vânduți de la un circar la altul și, deși erau frați, au fost puși să se căsătorească unul cu celălalt ca un mijloc ingenios de publicitate din 1867. Dar problemele cu grădina zoologică umană a lui Barnum treceau de cei care fuseseră obligați să locuiască acolo. Într-o perioadă în care America era nevoită să-și negocieze diversitatea, Barnum făcea afirmații nebunești și le prezenta ca fiind adevărate. Vizitatorilor muzeului li se arătau rădăcinile *„barbare"* ale grupurilor minoritare.

Pentru expoziția *Ce este?*, Barnum a inventat o poveste despre niște aventurieri care, în timp ce vânau gorile de-a lungul râului Gambia, au dat peste omul pe care vizitatorii îl aveau în fața ochilor. O broșură care pretindea că cercetase știința de la baza acestei *„descoperiri"* a afirmat că omul fusese examinat *„de unii dintre cei mai talentați oameni de știință pe care îi avem și a fost declarat de aceștia drept legătura dintre nativul african sălbatic și creația brută"*. William Henry Johnson nu era doar un tip din Jersey care purta un costum și căruia i se spunea să se poarte *„ca un înapoiat"*, ci era un simbol înfiorător al alterității.

„MARELE" MUZEU

Muzeul American al lui Barnum a găzduit la început colecţii care includeau animale împăiate, figurine de ceară şi *„artefacte antice din Orient"*. Pe măsură ce timpul a trecut, Barnum a construit un acvariu, grădini şi chiar o grădină zoologică la etajele superioare, în care se găseau lei, tigri şi urşi. În 1861, această menajerie s-a extins pentru a include balene beluga, care erau ţinute într-un acvariu din subsolul muzeului.

Interesant este că, în anul 1864, Barnum a intrat în sfera politică și părea să-și fi schimbat opiniile, opunându-se sclaviei și recunoscând într-un discurs: *„Mi-am biciuit sclavii. Eu însumi trebuia să fiu biciuit de o mie de ori pentru asta."* Parțial datorită punctelor sale de vedere aboliționiste puternic mediatizate, în 1865 a fost ales reprezentant republican pentru Fairfield, Connecticut. În același an, Muzeul American al lui Barnum a

ars și, deși a fost reconstruit și restaurat, a luat foc din nou în 1868. În urma acestui eveniment, Barnum și-a mutat afacerea în industria circului, concentrându-se în continuare pe ambițiile sale politice. În 1869, *aproape* că și-a cerut scuze pentru modul în care a tratat-o pe Joice Heth. A recunoscut că înțelesese cât de greșit era să deții o persoană, dar a învinuit-o pe Joice pentru toată stratagema. Nu știm cât din comportamentul lui Barnum fusese doar de dragul spectacolului, chiar părea a fi un republican de încredere, care promova evanghelismul și valorile abstinenței. Dar revelația a venit în timpul unui raid din 1883 făcut în bordelurile din New York, când s-a descoperit că cel puțin o casă de toleranță era proprietatea lui Barnum. Pare că Barnum a fost, într-adevăr, cel mai mare *showman*, fericit să mintă și să manipuleze în cele mai bune moduri posibile pentru a face profit.

Bismarck și Arta războiului

La mijlocul secolului al XIX-lea, Prusia – vedeta regatului și a statului germanic – era în plină ascensiune, transformându-și rolul jucat pe scena mondială pentru mai mult de jumătate de secol. Prusia avea puternice industrii de oțel și cărbune, care puteau egala pe cele ale greilor europeni. Pe măsură ce populația ei curajoasă creștea, la fel se întâmpla și cu amenințarea că, dacă Prusia ar uni majoritatea națiunilor din Confederația Germană sub umbrela sa, ar putea deveni unul dintre cele mai puternice state europene, dacă nu *cel mai* puternic. Acest lucru nu i-a împiedicat pe bătăușii continentului să o intimideze. Deși jumătate din Prusia era o putere industrială, cealaltă jumătate era rurală, înrădăcinată în tradiții și religii provinciale,

batjocorită fără milă ca fiind un loc al țărănimii și al credințelor învechite. Poate că Prusia tindea spre succes, dar pentru multe țări era un fel de glumă, așa cum spunea ziarul britanic *Times* în 1860: *„Istoria ne poate spune cum [a] devenit o mare putere, dar nimeni nu poate spune de ce a rămas așa."*

Otto von Bismarck era hotărât să schimbe această situație. El s-a născut în 1815, anul în care s-au încheiat Războaiele Napoleoniene și a fost creată Confederația Germană. Acest grup de state vorbitoare de limbă germană era cel puțin un mix; unele state, precum Austria și Prusia, le depășeau cu mult pe celelalte la nivel numeric al populației, industrial și economic și, ca atare, erau adesea la putere. Era un sistem deficitar, ineficient atât din punct de vedere economic, cât și al puterii. Bismarck observase totul direct de la sursă; datorită bogăției familiei sale, își petrecuse o mare parte din tinerețe hoinărind prin Prusia și Germania. Ocazional încercase să se angajeze, însă cel mai mult doar se plimba și umbla după fete. Cu toate acestea, în 1847 a intrat în politică. Carisma sa naturală și abilitatea de a citi oamenii erau evidente și era mai mult decât o companie plăcută la petreceri, era un politician înnăscut. Bismarck a urcat rapid în ierarhie, fiind cunoscut pentru inteligența, elocvența și natura sa extrem de impulsivă.

Până în anul 1862, Bismarck a devenit ministru-președinte al Prusiei și își făcuse o idee despre ce trebuia să facă statul pentru a-și asigura dominația: să scape de Confederația lăudăroasă și să unifice Germania. Era un plan grandios, incredibil de greu de îndeplinit. În urma revoltelor împotriva Confederației din 1848 și 1849, a existat o tentativă de unificare a țării, însă eșuase, parțial pentru că Austria se opunea ferm – o Germanie unificată reprezenta o amenințare pentru Imperiul Austriac în ansamblu, ca să nu mai vorbim de faptul că unificarea i-ar fi oferit Prusiei mai multă putere. De fapt, după ce s-a ajuns la un acord

împotriva unificării, în 1850, Austria a obligat Prusia să promită că nu va mai încerca vreodată să unifice țara și că nu va mai contesta dominația austriacă. În cazul în care Bismarck își punea în aplicare planul, Austria ar fi reacționat brutal față de Prusia, dar numai dacă Austria era încă în joc.

Bismarck a decis că cea mai bună cale de acțiune era să intre în război cu Austria. Problema era că nu mulți prusaci doreau un război, mai ales împotriva vechiului lor aliat, Austria. Din acest motiv, Bismarck a proiectat unul. Când Landtagul Prusiei i-a refuzat cererea de extindere a armatei, a acționat pe furiș printr-o planificare financiară creativă, a privatizat bunuri și a falsificat chitanțe fiscale pentru a obține banii de care avea nevoie pentru forțele militare. În 1865, s-a întâlnit în secret cu liderul francez, Napoleon al III-lea, și a reușit să-l convingă să susțină Prusia în cazul izbucnirii unui război, deși a făcut doar aluzie la promisiunea unor pământuri date la schimb. În cele din urmă, în anul 1866, Bismarck a creat încă o alianță secretă, de data aceasta cu Italia. Apoi s-a lansat într-o campanie de enervare a Austriei, încercând să provoace războiul; avea niște cereri aberante: unele porțiuni din Confederație să fie preluate de Prusia, ba chiar a declarat că trebuia dizolvată Confederația în favoarea unui parlament ales. În iunie, a izbucnit războiul. Datorită alianței dintre Italia și Prusia, victoria nu s-a lăsat mult așteptată – războiul austro-prusac a durat doar șapte săptămâni. Austria își lingea rânile, luându-și mâna de pe Germania, în timp ce Bismarck supraveghea fericit unificarea statelor din nordul țării într-o nouă coaliție.

Prusia și-a dovedit valoarea și a bulversat politica europeană – în decurs de o lună, a adăugat milioane de oameni la populația sa, iar teritoriul său devenise mult mai mare. Nu mai era ținta glumelor Europei, ci o putere amenințătoare. Franța era conștientă de evoluția lucrurilor și, în timpul războiului

austro-prusac, consilierii lui Napoleon al III-lea au militat ca Franța să *„zdrobească Prusia și să ia Rinul”*. Dar Napoleon era reticent; a optat să îi ceară lui Bismarck Frontierele din 1814, referindu-se la o mare parte a Germaniei care fusese anexată cândva de Franța, dar care revenise Germaniei în urma Bătăliei de la Waterloo. Bismarck nu avea de gând să accepte; așa nu s-ar mai fi aflat printre favoriții de acasă. Totuși, trebuia să liniștească Franța cumva și a ales să facă minimul necesar, acordând independența câtorva state aliate cu Franța. Deloc surprinzător, nu i-a picat bine Franței – întreaga afacere prusacă fusese o rușine monumentală pentru Napoleon. Situația s-a înrăutățit din ce în ce mai mult odată cu ascensiunea înfloritoare a Prusiei, iar reputația lui Napoleon primea lovitură după lovitură. Tensiunile s-au intensificat și era clar că războiul nu mai era o chestiune de *dacă*, ci de *când*.

Bismarck era deschis la idee. Avea statele din nordul Germaniei, dar voia totul și învățase că, în vremuri de război, statele aveau tendința de a se uni sub flamura mândriei patriotice. Dacă își juca mâna corect, dădea o dublă lovitură: Prusia învingea o superputere globală și reușea, în sfârșit, să unifice țara pentru totdeauna. Așa că Bismarck a încercat aceeași schemă pe care o făcuse cu Austria – să împingă Franța la război – și, deși aproape că a izbucnit în 1867, 1868 și 1869, nu s-a întâmplat nimic cu adevărat. Bismarck era disperat, dar nu era de ajuns: Parlamentul spaniol îl abordase pe prințul prusac Leopold cu oferta de a instaura noua casă regală și de a prelua tronul. Nici Leopold, nici regele prusac Wilhelm I nu și-au dorit acest lucru, pentru că era foarte probabil ca Leopold să piardă rapid tronul. Dar Bismarck a văzut aici o oportunitate: dacă Leopold ajungea pe tronul spaniol, îl înfuria nu numai pe Napoleon, ci și pe soția lui Napoleon, spanioloaica Eugénie. A avut dreptate; francezii s-au înfuriat, dar nu ei au fost cei care

au început războiul. În schimb, și-au trimis ambasadorul prusac – contele Vincent Benedetti – în orașul Bad Ems, unde Wilhelm I își petrecea vacanța, în încercarea de a-l aduce cu picioarele pe pământ.

ULTIMUL ÎMPĂRAT

Napoleon al III-lea a fost ultimul împărat al Franței. Acesta preluase puterea în 1851, printr-o lovitură de stat, dar lucrurile începuseră să se prăbușească înainte să-l cunoască pe Bismarck. Lovitura finală a venit în urma Bătăliei de la Sedan care a avut loc între 1 și 2 septembrie 1870, în timpul războiului franco-prusac. Napoleon al III-lea a ordonat trupelor sale să se predea și a fost capturat și luat prizonier. Pe 19 septembrie, trupele lui Bismarck au asediat Parisul, o blocadă care avea să dureze până la încheierea armistițiului din 26 ianuarie 1871. La data de 28 septembrie, războiul era câștigat. Napoleon al III-lea a fost detronat și exilat.

Totuși, n-a fost necesar, deoarece Leopold și-a retras brusc candidatura la tron pe 12 iulie 1870. Întors la Ems, Wilhelm I a fost încântat de decizia vărului său și, când l-a văzut pe Benedetti, a aplaudat încheierea pașnică a crizei. Benedetti a fost de acord, dar a transmis mesajul că Franța își dorea promisiunea publică a Prusiei de a nu mai încerca vreodată să ocupe tronul Spaniei. Atmosfera era oarecum încărcată, așa că Wilhelm I și-a pus pălăria și a plecat fără să spună un cuvânt. În Germania, Bismarck își plănuia cu frustrare următoarea

mișcare, după ce încă o încercare de război eșuase. Apoi, i-a picat în mână un raport telegrafiat al întâlnirii dintre Wilhelm I și Benedetti. Era destul de inofensiv – cei doi bărbați se întâlniseră, fusese o întrevedere politicoasă, deși ciudată –, doar atât. Totuși, în acest mic schimb de replici, Bismarck a întrezărit o oportunitate. A creat o nouă versiune a evenimentelor, una în care Benedetti l-a confruntat pe Wilhelm I, cerându-i Prusiei să se retragă; Wilhelm I, furios, l-a respins, plecând în trombă și refuzând să mai vorbească cu ambasadorul francez. Bismarck a transpus minciuna într-un comunicat de presă și a trimis-o în lung și-n lat. Până la 13 iulie, presupusa lipsă de politețe a Franței și jignirile aduse de Prusia la adresa ambasadorului erau știri internaționale. Enervat și stânjenit, Napoleon și-a adunat trupele și, pe 19 iulie, a declarat război. Războiul franco-prusac a durat puțin mai mult de șase luni, Bismarck și Prusia ieșind victorioși. Planul lui Bismarck funcționase, iar războiul a dus la unificarea Germaniei, creând o nouă superputere europeană. Otto von Bismarck și-a construit literalmente drumul spre imperiu.

USS *Maine* și războiul cuvintelor

„Tu aduci imaginile, iar eu aduc războiul." În 1897, tânărul magnat al ziarelor William Randolph Hearst i-ar fi spus aceste cuvinte pictorului american Frederic Remington. Artistul fusese angajat de Hearst să meargă în Cuba și să ilustreze izbucnirea războiului hispano-american. Singura problemă era că nu izbucnise niciun război și că, în opinia lui Remington, nu urma să izbucnească vreodată – și voia să se întoarcă acasă. Au rămas în istorie refuzul lui Hearst și convingerea lui că, indiferent dacă

avea sau nu un război, putea să provoace unul în presa scrisă, o dovadă a puterii pe care o avea mass-media. Hearst nu a spus lucrurile acestea, cel puțin nu există dovezi concrete că ar fi făcut-o. Totuși, nu înseamnă că nu există un sâmbure de adevăr în acest citat injust și că nu indică minciunile pe care Hearst *era* dispus să le spună pentru ca presupusul război să vândă ziare.

În anii 1890, se răspândea termenul de „jurnalism galben". Apuseseră vremurile când știrile erau complet fictive, cum ar fi *Marea farsă selenară* sau extraordinara crimă familială a lui Mark Twain. Acum, ziarele doar denaturau faptele pentru a crea povești senzaționale care să le susțină propriile prejudecăți. În realitate, în ciuda noului nume, jurnalismul galben era același cu cel de dinainte, doar că mai puțin intens; de fapt, unul dintre cele mai importante ziare de jurnalism galben a fost *New York World*, care, cu doar câteva decenii mai devreme, se aflase în spatele scandalului de metisaj. Cu un *brand* reinventat, *New York World* era condus de Joseph Pulitzer și devenise cunoscut ca un centru care vibra pe unda știrilor de scandal. Birourile sale se înălțau deasupra celor ale altor ziare din New York, iar stratagemele lui Pulitzer de a atrage publicitate pentru ziarul său erau extrem de folosite nu numai la *New York World*, ci și pe plan internațional. Acest lucru a continuat până în 1895, când Hearst a cumpărat *New York Journal*, care se afla în declin, și a început nu numai să-i fure personalul lui Pulitzer, ci și să concureze cu el pentru tiraj. Cele două ziare s-au angrenat într-o luptă pentru cititori; directorii erau hotărâți să învingă, iar victoria era considerată următorul pas în crearea unui imperiu media. Aflați la egalitate, cei doi și-au pus speranțele în ostilitățile tot mai mari dintre Spania și SUA: cel care câștiga acest război al cuvintelor era învingătorul final.

În 1895, Cuba a început lupta pentru independența sa față de Spania. Țara insulară era atât de aproape de granițele

americane, încât publicul american a manifestat un mare interes față de Războiul de Independență. Mai mult decât încântate, atât *Journal*, cât și *World* au jucat un rol în toată această poveste: adesea au luat partea rebelilor cubanezi și au relatat atrocitățile spaniole, adevărate și false, comise împotriva lor. Standardele jurnalistice ale ambelor ziare erau inexistente; de exemplu, în 1898, James Creelman, reporter pentru *Journal*, a luat parte activ la o bătălie împotriva trupelor spaniole din El Caney, revendicând steagul acestora în numele ziarului său, și a fost împușcat. Un alt corespondent de la *Journal*, Richard Harding Davis, aproape că a provocat un incident internațional când, în 1897, a acuzat în mod fals oficialii spanioli că au dezbrăcat și umilit în public femeile aflate la bordul unei nave americane. Indignarea spaniolilor față de această minciună a ajuns până la Camera Reprezentanților și a fost înăbușită abia atunci când ziarul *World* a scos la iveală, cu îngâmfare, că raportul lui Davis era mincinos.

În ciuda posibilelor repercusiuni de pe urma acelor articole false, au adunat sute de mii de cititori, uneori chiar peste un milion, dar directorii ziarelor voiau mai mult. În 1897, Hearst a orchestrat o campanie internațională în jurul unei tinere frumoase pe nume Evangelina Cisneros, care fusese întemnițată de spanioli împreună cu tatăl ei, un rebel cubanez. Sugerând că Evangelina fusese de fapt arestată după ce opusese rezistență împotriva unei tentative de viol a unui ofițer spaniol, Hearst a apelat la sprijinul unor femei importante, inclusiv mama președintelui, înainte ca unul dintre reporterii săi să o scoată pe Evangelina din închisoare, anunțând că făcuse *„ce nu s-a putut înfăptui prin petiția și cererea urgentă a Papei* ... [Spania] *nu poate construi o închisoare care să reziste împotriva companiei Journal atunci când e pusă pe treabă”*. Acest truc publicitar umanitar a fost o știre uriașă, care a crescut vânzările *Journal* și

a încurajat opinia publică potrivit căreia SUA trebuia să intervină în Războiul de Independență din Cuba. Însă armata americană nu s-a clintit. Dacă Hearst și Pulitzer doreau vânzări-record, trebuiau să găsească o poveste mai mare pentru a împinge țara în război.

USS *Maine* a fost trimisă în portul Havana în ianuarie 1898 pentru a supraveghea și proteja interesele SUA, parțial ca răspuns la protestele generate de Hearst și Pulitzer. În noaptea de 15 februarie, o explozie accidentală la bordul navei a provocat scufundarea acesteia și moartea a 266 de oameni. La câteva minute de la explozie, un reporter de la *World* aflat la Havana a trimis o telegramă prin cablu la sediul central, iar o oră mai târziu ziarul a făcut aranjamente pentru ca o echipă de scafandri să exploreze epava. Din nefericire pentru Pulitzer, autoritățile spaniole au întors din drum remorcherul scafandrilor; însă *Journal* reușise cumva să-și trimită propriii scafandri la epavă, probabil chiar înaintea marinei americane. Pe 17 februarie, *Journal* raporta cu însuflețire: „Maine *a fost distrusă de o torpilă. Este evident că distrugerea navei* Maine *nu a fost provocată de o explozie accidentală... este foarte clar că un fanatic spaniol sau un emisar secret al guvernului spaniol a lansat torpila sub linia de plutire, îndreptată spre magaziile de muniție ale navei* Maine *și a fixat un dispozitiv detonant, care i-a oferit timp să scape.*" De fapt, *Journal* nu știa situația, pentru că echipa sa de scafandri nu fusese pregătită să investigheze în mod corespunzător. În schimb, echipajul a fost pur și simplu aruncat în port, ca să aibă avantaj la fața locului. Și investigația fusese scurtă, lipsită de profesionalism și îngreunată de faptul că echipa era extrem de traumatizată de lucrurile pe care le văzuse – trupurile marinarilor încă pluteau în apă. Rapoartele au fost combinate cu scurgeri de informații de la scafandrii guvernamentali care au fost nevoiți să-și întrerupă propriile căutări mai

devreme din cauza vizibilității scăzute din apă. *Journal* nu știa că era clar vorba de o torpilă, pentru că nu avea date concrete, dar a tipărit știrea oricum, transformând o cauză posibilă în fapt și declarând că Spania a atacat America.

PULITZER

Joseph Pulitzer s-a luptat tot restul vieţii sale să se împace cu rolul pe care l-a jucat în frenezia fenomenului *Maine* şi cu abandonul eticii jurnalistice. Încercând să se revanşeze, Joseph Pulitzer a cerut prin testament ca anual să fie acordat un premiu în numele său pentru stimularea excelenţei şi a serviciului public în jurnalism: Premiul Pulitzer. De la înfiinţarea sa în 1917, Premiul Pulitzer a fost extins să includă şi premii pentru alte domenii, inclusiv poezie, muzică şi fotografie.

În timp ce SUA își continuau ancheta oficială, *Journal* și *World* au continuat campania de fabricare a știrilor. Hearst a oferit o recompensă de 50.000 de dolari în schimbul informațiilor despre cel vinovat pentru dezastrul de pe *Maine*, iar *World* a anunțat că era vorba de *„terorism”* spaniol și a publicat diagrame cu toate modurile în care o singură barcă ar fi putut ataca nava de război. Până la data de 21 februarie, se anunța că războiul cu Spania era iminent, afirmație susținută de ilustrații înfiorătoare ale marinarilor înecați și de interviuri cu familii îndurerate. Ambele ziare erau responsabile pentru majoritatea conținutului jurnalistic – articole și ilustrații –, așadar, relatările lor au fost preluate de presa americană și internațională, iar

varianta *„Spania bombardează marinari nevinovați"* a devenit firul narativ general acceptat. În martie, marina americană și-a publicat concluziile – că dovezile găsite de scafandri nu erau suficiente pentru a confirma evenimentele, dar cu toate acestea, cea mai probabilă cauză a exploziei a fost contactul accidental al navei *Maine* cu o mină, care a declanșat explozia magaziilor de muniție. Elementul crucial a fost că nu se știa a cui era mina – poate era nouă sau poate era în port de mult timp.

Raportul a rămas ascuns cât și-a croit drum prin Congres și, în așteptarea verdictului, ziarele *Journal* și *World* reveniseră la fabricarea teoriilor, de la o uriașă conspirație spaniolă la mine plantate de spanioli. Pe tot parcursul lunii martie, președintele McKinley a amânat publicarea raportului, deoarece încerca să pună capăt Războiului de Independență din Cuba prin diplomație, evitând orice altă vărsare de sânge. Cu toate acestea, presa galbenă sporea presiunea publică asupra Americii de a intra în război. Dacă guvernul ar fi înmânat presei raportul *Maine*, o mină de origine necunoscută ar fi devenit, cu siguranță, o mină spaniolă – făcând războiul inevitabil. Însă presiunea din partea Congresului însemna că raportul trebuia publicat. Pe 25 martie, pe prima pagină a ziarului *Journal* se putea citi: *„SPANIA ESTE VINOVATĂ! Distrusă de o mină plutitoare!"* Publicul scandalizat a reacționat imediat: *„Amintiți-vă de* Maine*! La naiba cu Spania!"* Majoritatea americanilor nu puteau înțelege de ce președintele lor permitea un astfel de atac, fără niciun fel de consecință. Situația dintre țări se încingea, iar McKinley a cerut Spaniei să elibereze Cuba; în schimb, Spania a renunțat la negocieri, iar marina americană a format o blocadă. Pe 23 aprilie, Spania a declarat război, iar America a urmat-o pe 25 aprilie. America a învins, obținând controlul asupra teritoriilor Cuba, Puerto Rico și Guam.

Afacerea Dreyfus

„J'accuse!" Această expresie avea să devină fascinație națională și motiv de dezbinare majoră, dar la 13 ianuarie 1898, era doar un titlu de primă pagină a ziarului francez *L'Aurore*. Într-o explozivă scrisoare deschisă a romancierului Émile Zola, armata și guvernul francez au fost acuzate că l-au încarcerat pe nedrept pe Alfred Dreyfus, că au falsificat probe și că au răspândit cu bună știință ideologia antisemită. Erau acuzații enorme și nu numai că au deschis porțile unei anchete, însă au declanșat și o serie de evenimente care au schimbat lumea.

Bărbatul aflat în centrul acestor întâmplări era un om obișnuit. Născut în 1859 în Alsacia-Lorena, Alfred Dreyfus a fost cel mai mic copil al unei familii numeroase de evrei. În urma războiului franco-prusac, familia a fost forțată să părăsească Alsacia-Lorena după anexarea la Germania. Din cauza acestei experiențe de război, Dreyfus s-a înrolat în armata franceză și, datorită intelectului său brici, a fost selectat să participe la cele

mai importante programe de pregătire militară. În 1892, nou-numitul căpitan Dreyfus a primit un loc de stagiar în cadrul Statului Major General. În ciuda tuturor laudelor, Dreyfus a fost ostracizat din cauza moştenirii şi a credinţei sale evreieşti. Ofiţerii evrei erau o minoritate infimă în cadrul armatei, aproximativ 300 serveau concomitent cu Dreyfus, însă prezenţa lor devenise incredibil de controversată.

Pe parcursul anilor 1880, o mare parte a Europei nutrea sentimente antisemite crescânde, în parte din cauza unor ştiri internaţionale de mare anvergură, precum un caz de omor ritualic în Austro-Ungaria (afacerea Tiszaeszlár), care a reînviat conspiraţii frenetice similare cu cele din cazul lui Simon din Trento din secolul al XV-lea. În acelaşi timp, o serie de pogromuri au cuprins Rusia, iar ţarul Alexandru al III-lea a pus în aplicare legi pentru a elimina drepturile cetăţenilor evrei. Experienţele prin care treceau Dreyfus şi colegii săi evrei erau doar vârful aisbergului, dar erau foarte reale, violenţa faţă de soldaţi fiind ceva la ordinea zilei.

În acest climat de teamă şi neîncredere, Franţa a descoperit că avea o „cârtiţă". La sfârşitul verii anului 1894, a fost descoperită o scrisoare conform căreia cineva din cadrul armatei franceze dezvăluise informaţii ataşatului militar german, Maximilian von Schwartzkoppen. A început o investigaţie disperată pentru a găsi trădătorul şi vina a fost aruncată foarte repede pe Alfred Dreyfus. Rolul său în cadrul Biroului General presupunea potenţialul acces la informaţii; de asemenea, provenea din Alsacia-Lorena, care făcea parte din Germania, şi era evreu, deci nu putea fi de încredere – acestea erau dovezile, dar era suficient. Deşi Dreyfus şi-a susţinut nevinovăţia, a fost judecat pentru trădare şi condamnat la închisoare pe viaţă pe Insula Diavolului. Vestea arestării şi a procesului său a ţinut prima pagină a ziarelor. În ianuarie 1895, Dreyfus a fost

degradat în public, iar evenimentul a fost urmărit de o mulțime de aproximativ 20.000 de oameni care strigau *„Moarte evreilor!”*. Condamnarea lui Dreyfus a fost o victorie pentru armată, pentru stat și pentru grupurile antisemite, dar a existat un obstacol. La scurt timp după citirea verdictului de vinovăție, armata franceză a dat de adevăratul vinovat: Ferdinand Walsin Esterhazy.

Născut în aristocrație, dar dintr-o linie nelegitimă, Esterhazy nu reușise să urce în ierarhia armatei din cauza relațiilor sale. Dependent de jocurile de noroc și fără bani, a început să vândă secrete lui Schwartzkoppen. În 1896, șeful serviciilor franceze de informații, locotenent-colonelul Georges Picquart, a descoperit mormanul de dovezi care îl legau pe Esterhazy de crimă. Cu toate acestea, eforturile sale de a investiga au fost blocate: a fost îndepărtat din funcție în grabă și detașat în Tunisia. Însă Picquart nu a încetat lupta pentru dreptate și nici familia lui Dreyfus, care a depus plângeri către superiorii din armată împotriva lui Esterhazy. Vestea se răspândea și, în cele din urmă, în ianuarie 1898, în încercarea de a evita un scandal total, Esterhazy a fost trimis în judecată. Procesul a fost mai mult pentru spectacol, pentru că ar fi fost prea umilitor pentru armată ca Esterhazy să fie găsit vinovat, în ciuda dovezilor împotriva sa, iar pe 11 ianuarie a fost achitat. Evenimentul l-a determinat pe Émile Zola să publice *J'Accuse*, declarând: *„adevărul s-a pus în mișcare și nimic nu-l va opri”*.

A urmat o serie de evenimente viciate care a divizat atât persoanele implicate în caz, cât și națiunea în două facțiuni distincte. Susținătorii lui Dreyfus au denunțat cazul drept exemplu de pierdere a drepturilor individuale, iar cei care îl considerau pe Dreyfus un trădător promovau o perspectivă naționalistă – era o luptă pentru sufletul Franței, o istorie și un patrimoniu din care evreii precum Dreyfus nu făceau parte. În februarie,

Zola a fost arestat și găsit vinovat de defăimare penală, iar acuzații similare au fost îndreptate împotriva lui Picquart, pentru falsificarea dovezilor care l-au demascat pe Esterhazy. Revolte antisemite au izbucnit în toată Franța, timpul trecea, apăreau noi scurgeri de informații și ziarele publicau tot mai multe dovezi împotriva lui Esterhazy. Ministrul de Război, Godefroy Cavaignac, a fost chemat să reinvestigheze cazul și, la 7 iulie 1898, a prezentat public dovada finală a vinovăției lui Dreyfus, citând atât scrisorile originale din 1894, precum și una din 1896, care îi indica pe diplomații din Italia și Germania discutând despre succesul spionajului întreprins de Dreyfus. Picquart a cerut reexaminarea scrisorilor, întrucât știa că erau false; analiza a avut loc în august. S-a dovedit că Picquart avusese dreptate: dacă scrisoarea din 1896 era ținută în fața unei lămpi, se putea observa că era formată din mai multe scrisori lipite împreună – era un fals.

Vinovatul a fost găsit; un oarecare locotenent-colonel Hubert-Joseph Henry, fostul adjunct al lui Picquart. Henry a fost reținut la 30 august și și-a recunoscut vina, iar a doua zi a fost găsit mort în celula sa – o aparentă sinucidere. Ziarul antisemit *La Libre Parole* a început o campanie în care îl martiriza pe Henry, care doar își făcuse datoria față de Franța. Campania a generat peste 25.000 de donații pentru *„Monumentul lui Henry"*. Între timp, Esterhazy a fugit în Marea Britanie, unde, în septembrie, și-a mărturisit vinovăția în fața lui Rachel Beer, redactor-șef al ziarului britanic *Observer*. Alfred Dreyfus era nevinovat, însă nu și în ochii legii – încă. Guvernul Franței nu a mai putut trage de timp și, în ciuda presiunilor exercitate de grupurile naționaliste, în iunie 1899, decizia militară din 1894 a lui Dreyfus a fost anulată. Încă prizonier, Dreyfus a fost readus în Franța pentru un al doilea proces. Aparent disperată să îi mulțumească în continuare pe naționaliști, Franța l-a găsit

vinovat de trădare, dar cu *„circumstanțe atenuante”*. Dreyfus a făcut apel și i s-a promis grațierea numai dacă își accepta vina. Epuizat și slăbit după perioada petrecută pe Insula Diavolului, Dreyfus dorea doar să se întoarcă acasă la soția și copiii săi, astfel că a acceptat condițiile.

CONSPIRAȚIA LUI ZOLA

În 1902, Émile Zola a fost găsit mort în locuinţa sa din cauza unei intoxicaţii cu monoxid de carbon. Teoriile conspiraţioniste au izbucnit instant. S-a sinucis pentru că nu putea trăi cu verdictul de vinovăţie al lui Dreyfus? A fost ucis de sionişti? În 1953, a ieşit la iveală o mărturisire făcută pe patul de moarte de un meseriaş care fusese anti-Dreyfus. Lucrase în casa vecinului lui Zola şi profitase de ocazie pentru a astupa coşul de fum al casei autorului, provocând scurgerea de monoxid de carbon. Veridicitatea afirmaţiei este în continuare dezbătută, dar mulţi au luat-o ca atare.

În cele din urmă, în 1906, Dreyfus a fost exonerat oficial și aproape imediat s-a înrolat din nou în armata franceză. A rămas, însă, un magnet pentru ura antisemită și a fost ținta unei tentative de asasinat în 1908. Antisemitismul a rămas la un nivel ridicat, iar ramificațiile exploziei sale culturale începeau să ia o formă foarte urâtă.

Partea a V-a

SECOLUL XX

MINCIUNA LAGĂRELOR DE CONCENTRARE

În 1901, Herbert Kitchener se afla sub o presiune considerabilă. Tocmai preluase funcția de comandant-șef al armatei britanice în cel de-Al Doilea Război al Burilor și încerca să diminueze numărul de lupte de gherilă cu burii. Cumva, totuși, schimbarea bruscă de tactică nu era cel mai mare neajuns – onoarea de a fi ghimpele din coasta lui i-a revenit unei femei de vârstă mijlocie din Cornwall, Emily Hobhouse, sau, așa cum a numit-o Kitchener, *„That bloody woman!"* („Femeia aia nenorocită!").

Înainte ca Hobhouse să se implice, Războiul Burilor era deja o harababură în toată legea. La mijlocul secolului al XIX-lea, mulți oameni de origine olandeză s-au mutat din zona britanică sud-africană a Coloniei Capului[12] pentru a-și crea propriile republici independente – Transvaal și Statul Liber Orange. Oamenii din aceste noi state au devenit cunoscuți drept

[12] Sau Colonia Bunei Speranțe. (*n. trad.*)

„buri”[13] – cuvântul olandez și afrikaans pentru fermier. Însă britanicii nu au fost prea încântați că aceste republici nu se aflau sub controlul lor, iar încercările de a le anexa teritoriului britanic au dus în 1880 la Primul Război al Burilor. Burii au învins, dar britanicii nu s-au dat bătuți, mai ales că pământurile burilor erau bogate în diamante și aur. În anul 1896, a avut loc o tentativă de răsturnare a guvernului Transvaalului; astfel, deloc surprinzător, Transvaalul a format o alianță cu Statul Liber Orange. Marea Britanie s-a pregătit de război mai mult din rușine pentru pierderea suferită, decât dornică să profite de comerțul cu aur. Oficial, scopul războiului era să împiedice burii să cucerească Africa de Sud și să îi protejeze pe așa-numiții „kaffiri” (africani de culoare) de abuzurile acestora. Realist vorbind, când a izbucnit cel de-Al Doilea Război al Burilor în octombrie 1899, adevărata luptă a fost pentru mândrie, putere și bani. Cel puțin pentru Marea Britanie.

În septembrie 1900, a căzut ultimul dintre marile orașe ale burilor, iar Marea Britanie credea că a câștigat. Cu misiunea încheiată, comandantul suprem s-a întors în Anglia și i-a predat ștafeta lui Kitchener, care trebuia să curețe ultimele rămășițe de luptă. Din păcate, britanicii s-au înșelat amarnic. Războiul nu se terminase, doar tacticile se schimbaseră și burii s-au adaptat la războiul de gherilă. Kitchener a abordat politica pământului pârjolit, arzând casele, culturile și proviziile pentru a combate mișcarea burilor. Astfel, multe femei și copii buri au rămas fără adăpost, așa că s-au construit tabere de refugiați. Aceste tabere s-au extins în curând pentru a-i găzdui și pe burii care se predaseră. Cu o asemenea structură în vigoare, britanicii s-au gândit rapid la o altă modalitate de a utiliza sistemul de tabere.

[13] În original, *boer.* (*n. trad.*)

În cuvintele lui Kitchener, *„femeile lăsate în ferme oferă burilor informații complete despre toate acțiunile și mișcările noastre și hrănesc trupele speciale din vecinătate"*. Aceste femei reprezentau o amenințare la fel de mare ca soldații buri, așa că au decis să le adune cu tot cu copii și să le închidă forțat în lagăre. Lagărele de concentrare nu erau un concept nou, ele s-au răspândit în timpul Războiului de Independență din Cuba, iar Războiul Burilor ar fi fost al treilea război major al acelei perioade în care s-ar fi folosit aceeași tactică. În 1901, lagărele nu mai erau doar pentru buri, ci și pentru persoanele de culoare, care erau folosiți ca sclavi, servitori și militari recrutați de ambele părți. Până în iunie 1901, britanicii înregistraseră 85.410 de deținuți în lagărele pentru albi și 32.350 în cele pentru persoane de culoare.

La începutul aceluiași an, în ianuarie, Emily Hobhouse, militantă împotriva războiului, a reușit să obțină permisiunea de a vizita lagărele de concentrare. Armata i-a interzis să vadă altceva decât lagărele pentru albi, și doar câteva dintre ele, dar puținul pe care l-a vizitat a fost de ajuns. La întoarcerea în Marea

Britanie, în iunie 1901, Hobhouse şi-a publicat descoperirile într-un expozeu exploziv: *Report of a Visit to the Camps of Women and Children in the Cape and Orange River Colonies*[14]. Potrivit lui Hobhouse, bolile şi malnutriţia făceau ravagii în tabere, iar igiena precară, combinată cu lipsa unei îngrijiri medicale adecvate, însemna că mamele nu-şi puteau ajuta copiii muribunzi – pe scurt: *„Se săvârşeşte pruncucidere dacă aceste lagăre rămân în funcţiune."* Descrierea sumbră făcută de Hobhouse era cu siguranţă diferită de versiunea guvernului pentru publicul britanic. Se făcuseră promisiuni că taberele erau un adăpost voluntar care oferea siguranţă în vremuri de război şi ajutor umanitar pentru toţi refugiaţii. Dar totul era o minciună.

Hobhouse îşi întocmea raportul, iar Kitchener i-a ordonat maiorului britanic George Goodwin să facă acelaşi lucru. Acesta descoperise că *„oamenii erau desculţi, abia acoperiţi de zdrenţe"*, lagărele aveau puţine adăposturi şi instalaţii sanitare, unele nu aveau deloc, diareea şi rujeola în rândul copiilor de acolo erau la niveluri endemice, iar asistenţa medicală modernă pentru a-i trata era inexistentă. În fiecare săptămână, alte mii de persoane erau duse în tabere care deja nu puteau să aibă grijă de cei deja încarceraţi, iar noii deţinuţi s-au trezit curând înecaţi în noroi, boli şi moarte. Hobhouse a scris că fusese martora *„unei rate a mortalităţii cum nu s-a mai văzut decât în timpul marilor molime... se vorbea numai despre moarte... cine a murit ieri, cine stă să moară astăzi şi cine moare mâine..."*. Aceasta nu era o ştire pentru armata britanică, ci mai degrabă o reflectare din exterior a raportului lui Goodwin. Cu toate acestea, s-au luat puţine măsuri pentru a îmbunătăţi situaţia; în schimb, armata

[14] Raportul unei vizite întreprinse în lagărele de femei şi copii din Coloniile Capului şi Fluviului Orange (*n. trad.*)

a optat să cenzureze tot ce putea și să informeze guvernul că ajutorul și sprijinul civil nu puteau fi implementate.

Totuși, așa cum se întâmplă adesea, adevărul a ieșit la iveală în iunie 1901, odată cu publicarea expozeului lui Hobhouse. Publicul britanic a fost șocat, iar Parlamentul s-a grăbit să ceară explicații. St John Brodrick, Secretarul de Stat pentru Război, a declarat că numărul total din lagăre era de 63.127 de persoane. Nu se știe dacă era conștient că nu spune adevărul sau pur și simplu nu i se furnizase cifra corectă, dar Brodrick a minimalizat foarte mult gravitatea situației. La momentul respectiv, existau 117.760 de persoane încarcerate. Liderul opoziției, Lloyd George, a acuzat guvernul și armata britanică că susțin *„o politică de exterminare a femeilor și copiilor. Nu o politică directă de exterminare, dar o politică care are acest efect"*. Brodrick a dat din umeri, răspunsul lui fiind că, din auzite, nu era chiar *atât* de rău. Poate că cea mai bună descriere a apărării guvernului a fost cea oferită de Winston Churchill ziarului *Times* pe 28 iunie 1901: *„Ar fi refuzat ei* [opoziția] *să accepte responsabilitatea pentru femeile și copiii buri rămași în districtele devastate? ... Ar fi lăsat femeile să stea flămânde în mijlocul ruinelor? Mintea se revoltă în fața unor astfel de idei: și astfel, ajungem la lagărele de concentrare, cu o sinceră convingere că acestea implică suferință minimă."* Da, lagărele erau rele; da, oamenii mureau, dar era cea mai umanitară opțiune disponibilă – se pare că nu exista o cale de mijloc.

În vânzoleala acestei maladii de date guvernamentale inexacte și argumente ilogice, s-a pierdut din vedere ceva crucial: zecile de mii de persoane de culoare ținute prizoniere în lagăre. Condițiile erau mult mai rele decât cele din lagărele afrikaan. Aprovizionarea acestor tabere avea o prioritate mai mică, livrările de alcool pentru trupele britanice fiind adesea plasate mai presus de alimentele și medicamentele pentru *„taberele*

indigene". În martie 1901, s-a raportat că era atât de puțină hrană într-unul dintre lagăre încât prizonierii au fost nevoiți să aleagă din resturile cadavrelor putrezite ale animalelor din apropiere. Cu toate acestea, Emily Hobhouse nu văzuse aceste lagăre; prin urmare, deși declarase că își imagina condițiile teribile de acolo, situația prizonierilor a rămas invizibilă și, prin urmare, nu s-au luat măsuri. În schimb, articolele despre lagărele de concentrare pe care le publica presa vorbeau numai despre femeile și copiii albi care puteau fi vizitați. Guvernul britanic considera situația un fel de lovitură de stat și au continuat să transforme lagărele într-o „*problemă a femeilor*". Au mers pe ideea că femeile, ca Hobhouse, nu înțelegeau brutalitatea războiului, motiv pentru care lagărele li se păreau barbare, însă, ca în orice casă, atingerea unei femei putea face minuni. Astfel, guvernul a aprobat formarea unui grup de femei care să găsească moduri de îmbunătățire a lagărelor.

VIEȚI PIERDUTE

În lagărele de albi au murit peste 26.000 de persoane, iar dintre acestea, majoritatea erau copii. Din păcate, nu se cunoaşte rata exactă a mortalităţii din lagărele persoanelor de culoare, deoarece s-au depus mult mai puţine eforturi pentru a înregistra numărul de prizonieri. Dar se estimează că cel puţin 20.000 de oameni şi-au pierdut viaţa.

În ciuda faptului că era alegerea evidentă, Emily Hobhouse nu a avut voie să se alăture acestui grup. Spunea lucrurilor pe

nume. În schimb, guvernul a optat pentru Millicent Fawcett, una dintre figurile principale care militau pentru dreptul de vot al femeilor, care tocmai scrisese un articol pentru *Westminster Gazette* în care apăra lagărele ca fiind *„necesare"*. Sub conducerea ei, în iulie 1901, Comisia Fawcett a început să investigheze lagărele. În ciuda îndemnurilor lui Hobhouse, comisia a considerat că este esențial să raporteze doar despre lagărele pentru albi. Constatările Comisiei Fawcett le-a reflectat pe cele ale lui Hobhouse, cu o singură diferență clară. În timp ce Hobhouse a dat vina pe armata și guvernul britanic pentru lipsa de provizii, medicamente și adăposturi care au dus la rate ridicate de mortalitate infantilă, Millicent Fawcett a susținut că mamele erau, cel puțin parțial, vinovate. A declarat că femeile bure nu aveau niciun fel de cunoștințe de îngrijire medicală modernă: *„Un număr mare de decese din lagărele de concentrare au fost cauzate direct sau în mod evident de compușii nocivi administrați de femeile bure copiilor lor."* S-a ignorat cu desăvârșire că majoritatea femeilor încarcerate nu aveau acces la resurse medicale mai bune decât leacurile populare pe care le puteau încropi, iar când raportul lui Fawcett a fost publicat în 1902, presa a luat în considerare direcția în care arătase ea cu degetul. Marea Britanie a folosit mamele încarcerate ca țap ispășitor, iar Kitchener a dat și el vina pe ele: *„Este imposibil să lupți împotriva neglijenței criminale a mamelor, nu-mi place să folosesc forța..., dar mă gândesc că unele dintre cele mai grave cazuri ar putea fi judecate pentru omor prin imprudență."*

În cele din urmă, guvernul britanic a fost de acord să acționeze pe baza sfatului dat de Comisia Fawcett și să îmbunătățească condițiile din lagăre. Totuși, fusese puțin prea târziu: Războiul Burilor se va încheia în mai 1902, condițiile începând să se îmbunătățească cu doar câteva luni înainte ca lagărele să se închidă. Refuzul guvernului britanic de a recunoaște

afirmațiile făcute de Emily Hobhouse, încercările sfidătoare ale armatei de a cenzura și multitudinea de minciuni răspândite aveau să se soldeze cu zeci de mii de morți.

Protocoalele Sionului

În anii imediat următori Afacerii Dreyfus, în Rusia a apărut un document ciudat, intitulat *Protocoalele înțelepților Sionului.* Această lectură lungă și incoerentă descria modul în care, timp de secole, evreii manipulaseră în secret afacerile globale și prezenta un plan pentru dominația lor mondială. Documentul este o invenție, o compilație frankensteiniană a celor mai mari succese antisemite din secolul al XIX-lea; însă, doar pentru că e un fals, nu înseamnă că nu e periculos. Nu ar fi o subestimare să spunem că milioane de oameni au murit din cauza conținutului său. *Protocoalele* au declanșat pogromuri, au contribuit la pavarea drumului spre Holocaust și rămân un element de bază în mișcările pentru supremație albă. Dar, de fapt, de ce a fost scris acest document și cum a dăinuit o minciună atât de evidentă?

Încă nu cunoaștem sursa exactă a *Protocoalelor*; există mai multe teorii, iar majoritatea istoricilor sunt de acord că documentul a fost scris între momentul culminant al Afacerii Dreyfus, în 1898, și începutul unui val de pogromuri în Rusia, în 1903. Cea mai probabilă explicație este că a fost scrisă de conservatorii ruși și de membri ai poliției secrete care acționau în Franța în timpul Afacerii Dreyfus. O mare parte din textul *Protocoalelor* este preluat direct din publicațiile anti-Dreyfus, iar nouă dintre capitolele sale par plagiate din satira politică franceză *Dialog în Infern între Machiavelli și Montesquieu.* De

fapt, în 1902, jurnalistul rus conservator Mihail Osipovici Menşikov a dat vestea despre o *„conspiraţie secretă împotriva umanităţii"* veche de 3.000 de ani şi a declarat că originea ei era în Franţa. El susţinea că o femeie din Sankt Petersburg, care locuia la ţară, primise *„manuscrisul gros"* de la un jurnalist francez, după ce acesta fusese furat dintr-un seif secret evreiesc din Nisa. Femeia a tradus apoi manuscrisul în limba rusă, iar această traducere a devenit prima ediţie publicată a *Protocoalelor*, apărută în Rusia în 1903. Presupusul manuscris original în limba franceză nu a fost găsit niciodată şi nu există nicio dovadă concretă care să ofere informaţii solide despre identitatea misterioasei femei.

Înainte ca *Protocoalele* să fie publicate pentru prima dată în Rusia în 1903, ţara trecuse printr-o serie de schimbări rapide în ceea ce priveşte înţelegerea culturală şi tratamentul aplicat evreilor. Pe 13 martie 1881, ţarul Alexandru al II-lea fusese asasinat de un grup anti-ţarist, Voinţa Poporului. În timpul lui Alexandru al II-lea, se încercase eradicarea segregării comunităţilor evreieşti şi asimilarea lor în societatea şi cultura rusă. După moartea ţarului, toate acţiunile au fost anulate. Au circulat zvonuri conform cărora evreii ar fi fost de fapt cei care l-au ucis pe Alexandru al II-lea. Au izbucnit pogromuri, iar în 1882, Alexandru al III-lea a pus în aplicare o serie de legi antisemite, ce restricţionau locurile în care evreii din Rusia puteau locui, ce anume aveau voie să deţină şi ce activităţi comerciale puteau face. În mijlocul tuturor acestor evenimente, au renăscut conspiraţiile de omor ritualic, care nu au făcut decât să sporească neîncrederea şi ura faţă de comunităţile evreieşti. A avut loc un val uriaş de emigrare a evreilor, care au plecat în masă din Rusia în căutarea unei vieţi mai bune. Însă pentru cei care au rămas, lucrurile aveau să se înrăutăţească şi mai mult la începutul secolului XX.

De Paştele anului 1903, oraşul Chişiniev (astăzi Chişinău, în Republica Moldova) a declanşat un efect de domino care a dus la o epidemie de pogromuri în întreaga Rusie. În ultimii ani, cel mai popular ziar al oraşului, *Besarabeț*, se îndreptase spre retorică, publicând titluri precum *„Moarte evreilor!"* şi *„Cruciadă împotriva rasei detestate!"* sub conducerea lui Pavel Cruşeveanu. În 1902, Cruşeveanu a încercat să scrie un articol despre acuzaţiile de omor ritualic, dar pepita de ştiri false nu a reuşit să stârnească interesul nimănui. Efortul său din 1903 a avut mai mult succes – ziarul a inventat un complot de crimă elaborat, legând comunitatea evreiască de moartea din februarie a unui băiat şi sinuciderea recentă a unei fete internate într-un spital din Chişiniev, afirmând că sângele copiilor urma să fie folosit în timpul Paştelui. Pe parcursul a trei zile, 49 de persoane au fost ucise, sute au fost rănite şi peste 1.000 de case au fost rase de pe faţa pământului. Masacrul de la Chişiniev a stârnit un scandal internaţional, însă s-au luat foarte puţine măsuri în acest sens. În timp ce grupurile evreieşti din America organizau campanii de ajutorare şi facilitau procesul de emigrare, ţarul Nicolae al II-lea nu făcea nimic, parţial din cauza opiniei dominante a guvernului rus cu privire la *„chestiunea evreiască"*. În mintea lui Nicolae al II-lea şi a celor de teapa sa, evreii ruşi nu erau ruşi adevăraţi, ci străini care trebuiau să fie supuşi unor sancţiuni opresive. Dacă i-ar fi protejat de pogromuri şi violenţă, ar fi dus la o reacţie a mişcării naţionaliste de dreapta, aflată în plină expansiune, şi pur şi simplu nu merita deranjul.

Lipsa de acţiuni sau sancţiuni avea să se înrăutăţească. În vara anului 1903, Pavel Cruşeveanu a folosit un alt ziar, *Znamia*, pentru a publica prima ediţie a *Protocoalelor înţelepţilor Sionului*, împărţindu-le în fragmente care au fost publicate, unul după altul, pe parcursul lunilor august şi septembrie. Din acel moment, *Protocoalele* au început să apară în tot mai multe

ediții pe tot cuprinsul Rusiei, în special în anii 1905 și 1906. În ianuarie 1905, a izbucnit Prima Revoluție Rusă, iar tensiunile crescânde au dus la o nouă serie de pogromuri. Din nou, țarul Nicolae al II-lea nu a acționat. De data aceasta, însă, motivul era că pogromurile distrăgeau cu succes atenția; dacă oamenii adoptau măsuri violente împotriva evreilor din Rusia, atunci nu-și concentrau energia asupra lui. Nu era un caz de antisemitism sancționat de stat, ci mai degrabă permis, motiv pentru care, din cele aproximativ 650 de pogromuri care au avut loc între anii 1903 și 1906, multe au fost întreprinse cu participarea activă a autorităților locale și a poliției.

UN TRATAT DEZASTRUOS

Semnat la 28 iunie 1919, Tratatul de la Versailles a fost unul dintre actele care au pus capăt Primului Război Mondial. Cu toate acestea, se remarcă printr-o clauză prin care Germania şi-a asumat aproape exclusiv responsabilitatea pentru război, ceea ce a condus la pierderea unor pământuri, a resurselor şi a puterii militare; şi lucrul cel mai important, ţara a fost obligată să facă plăţi masive, care au decimat economia germană. Până în anul 1923, hiperinflaţia erodase atât de mult finanţele ţării încât banii erau inutili, iar copiii se jucau cu ei pe stradă.

În anii 1920, *Protocoalele înțelepților Sionului* au fost publicate la nivel mondial: au apărut traduceri în cărți și ziare din întreaga lume. În urma pogromurilor din 1903-1906, și mai

mulți evrei din Rusia și Europa de Est au emigrat. Valul de migrație nu s-a oprit cu adevărat, iar multe țări se confruntau cu noul aflux constant de persoane. Consecințele Primului Război Mondial s-au întrepătruns cu această situație, iar țările care aveau o populație în creștere datorită evreilor nou-veniți, și care fuseseră devastate emoțional și financiar de război, au primit *Protocoalele* cu brațele deschise. Cea mai importantă dintre acestea a fost Germania. *Protocoalele* explicau motivele pentru care Germania pierduse războiul, loviturile economice zdrobitoare ale Tratatului de la Versailles și haosul revoluției germane din 1918-1919. Nu erau ei de vină; totul era o conspirație evreiască. Nu era o coincidență faptul că *Protocoalele* au inundat piața în 1919, anul în care germanii au fost cel mai vulnerabili din punct de vedere emoțional și căutau cu disperare un țap ispășitor.

Asta nu înseamnă că nu se știa că *Protocoalele* nu erau reale. În august 1921, ziarul britanic *Times* a publicat dovezi concludente care arătau că *Protocoalele* sunt o minciună. Dar era o voce stinsă într-o mare de teorii ale conspirației. Istoricul Dr. Wolfram Meyer zu Uptrup estimează că, începând din 1920, după formarea Partidului Național-Socialist al Muncitorilor Germani (cunoscut ulterior ca Partidul Nazist), 70% din articolele despre evrei din ziarul oficial al partidului, *Völkischer Beobachter*, conțineau elemente din *Protocoale*. Aveau să fie o caracteristică majoră a ideologiei și politicii naziste, care s-a infiltrat în toate domeniile, de la învățământ la presă și legislație.

Războiul de propagandă

De la sfârşitul lunii iulie şi până în august 1914, multe ţări s-au alăturat Primului Război Mondial într-un ritm fără precedent. Pe 28 iunie 1914, moştenitorul tronului Imperiului Austro-Ungar, arhiducele Franz Ferdinand, a fost asasinat de un naţionalist sârb. Pe 28 iulie, Austro-Ungaria a declarat război Serbiei, iar Germania a sărit curând în ajutor. În luna următoare, au fost trasate liniile de luptă – Franţa, Rusia şi Marea Britanie au format o forţă aliată de opoziţie. Cu cinci dintre cele mai mari puteri europene implicate, războiul nu avea să se limiteze la Europa, iar în lunile şi anii următori fiecare parte avea să facă eforturi pentru a implica America şi China. În august 1914, obiectivul principal se afla acasă. O ţară ieşea învingătoare dacă cetăţenii săi sprijineau războiul, erau dispuşi să se alăture acestuia şi, dacă era necesar, făceau sacrificiul suprem. Maşinile de propagandă au fost puse în mişcare în întreaga Europă.

Dar nu a început bine. Să luăm, de exemplu, Marea Britanie. Până la sfârşitul războiului, dintre toate ţările implicate, aceasta construise probabil cea mai mare, dacă nu chiar cea mai nemiloasă, maşină de propagandă, însă greşise spectaculos la început. Marea Britanie a intrat în război în parte din cauza Tratatului de la Londra, care garanta de mult timp neutralitatea Belgiei şi cerea „Marilor Puteri" ale Europei să o apere. Germania a invadat Belgia pe 4 august, a încălcat Tratatul şi a încălcat, în esenţă, tratatul european şi dreptul internaţional. S-a presupus că acest raţionament era suficient pentru a convinge Marea Britanie să susţină războiul. Un tratat nu era o bucată de hârtie amărâtă, ci era un simbol al dreptului internaţional şi al unui continent care funcţiona paşnic – cu siguranţă ceva pentru care fiecare britanic ar fi fost de acord că merită să lupte şi să moară. Din nefericire, s-a descoperit rapid că nu era

așa, iar o semantică politică internațională atât de vagă nu era suficientă să mobilizeze o națiune și să adune trupele.

Era necesară o altă tactică, de natură emoțională, pentru a atrage publicul. Invazia germană în Belgia fusese sângeroasă. La 8 august, aproape 850 de civili erau morți, mulți dintre ei fiind executați în stradă. Apoi, spre sfârșitul lunii august, trupele germane au început să incendieze și să jefuiască sate și orașe. Vărsarea de sânge era exact punctul de interes pe care îl urmărea mașina de propagandă britanică, dar era o mișcare riscantă să dea detalii despre distrugerea caselor, evacuarea familiilor și uciderea civililor – la urma urmei, cu nici 20 de ani înainte, Marea Britanie făcuse același lucru în timpul Războiului Burilor sub comanda lordului Kitchener, care devenise secretar de stat la Ministerul de Război. S-a pus accentul pe un nou aspect – violența sexuală. Astfel, invazia Belgiei a fost redenumită Violul Belgiei.

Acest lucru nu a fost lipsit de precedență, întrucât în timpul invaziei fuseseră emise rapoarte despre femei și fete belgiene care fuseseră victime ale violurilor și mutilărilor. Cu toate acestea, astfel de cazuri oribile erau ceva izolat, nu un abuz sistemic la care aparent toți soldații germani participau, așa cum spunea povestea inventată de Marea Britanie. În 1914, scriitorul britanic William Le Queux descria armata germană ca fiind *„o bandă imensă de fârtați ai lui Jack Spintecătorul"* care luau parte la *„orgii sălbatice de sânge și desfrânare ...* [și] *violarea și uciderea nemiloasă a femeilor, fetelor și copiilor de vârstă fragedă lipsiți de apărare"*. Aspectul violenței sexuale generalizate a devenit emblematic pentru toate națiunile aliate, stilizat treptat în benzi desenate și afișe de propagandă. Nu era neobișnuit ca o campanie de promovare a obligațiunilor de război sau de recrutare militară să fie precedată de o ilustrație înfiorătoare a unei femei atacate. Suferințele legitime ale femeilor din Belgia și Franța fuseseră transformate în cu totul altceva, iar poveștile

despre atrocitățile adevărate erau din ce în ce mai greu de deosebit de cele care fuseseră fabricate pentru război.

Germania nu a fost mulțumită de modul în care era etichetată la nivel internațional și, în octombrie 1914, a reunit cele mai mari personalități culturale și intelectuale pentru a publica un manifest care să demonteze *„minciunile"* răspândite de Aliați. *Manifestul celor 93* susținea că nu fuseseră comise acte ilegale de violență împotriva cetățenilor belgieni, deși menționa că, *dacă* fusese violență, era din vina civililor. Acest manifest s-a bucurat de sprijin public în interiorul Germaniei, însă nu a prins în alte părți. În 1915, germanii au încercat din nou, de data aceasta publicând *Cartea Albă*, un pretins raport al atrocităților comise împotriva cetățenilor și militarilor lor, care includea afirmații potrivit cărora civilii belgieni ar fi comis acte sadice împotriva soldaților germani, de la scoaterea ochilor la castrare. Majoritatea conținutului *Cărții Albe* era o invenție care elabora evenimentele în mod eronat, omitea mărturii contradictorii și manipula informațiile. În ciuda acestor lucruri, a luat amploare în Germania, unde ziarele au relatat despre un tânăr băiat care descoperise o găleată cu ochi de soldați germani, un preot francez care purta un colier cu inelele morților germani și belgieni care înlocuiau țigările germane cu explozibili.

Până în 1915, începuse un nou joc propagandistic: curtarea țărilor neutre. Deși Țările de Jos își declaraseră clar intenția de a rămâne neutre, existau alte două mari premii în joc – America și China. Începuse din nou un război al cuvintelor; Marea Britanie era titanul propagandei Aliate și Germania era principalul reprezentant al Puterilor Centrale. Prima oprire a fost America. Pe 7 mai 1915, pachebotul britanic RMS *Lusitania* a fost scufundat de un submarin german, ucigând peste 1.000 de pasageri și membri ai echipajului, inclusiv 123 de americani. Germania a justificat atacul prin faptul că nava transporta muniție, dar Marea Britanie susținea că fusese doar un alt exemplu

de atrocități comise de germani și de *„barbarie”* a acestora. La scurt timp după scufundarea pachebotului, artistul german Karl Goetz a creat o medalie satirică care ironiza iresponsabilitatea Marii Britanii de a folosi o navă de pasageri pentru transportul muniției. Însă Goetz a trecut o dată greșită pe medalie: 5 mai 1915. Marea Britanie a profitat de acest lucru, mințind că era o dovadă a faptului că Germania plănuise dintotdeauna să atace cetățeni americani și crease aceste medalii pentru a-i recompensa pe făptași.

Marea Britanie avea deja o victorie în palmares și o altă lovitură de propagandă era pe punctul de a ateriza în curtea lor. A fost vorba de asistenta medicală de origine britanică Edith Cavell, care, în luna august a aceluiași an, fusese capturată de germani după ce ajutase prizonierii Aliaților să scape din Belgia ocupată. Mașina de propagandă britanică s-a bazat pe America, cu ajutorul căreia a creat o campanie de eliberare a femeii *„nevinovate”* din ghearele *„barbare”* ale Germaniei. Cavell a fost executată în octombrie, iar guvernul britanic a cheltuit aproximativ 120.000 de lire sterline pentru propaganda construită în jurul morții sale. A apărut o poveste falsă conform căreia Cavell leșinase în timpul execuției, un ofițer german împușcând-o pe femeia inconștientă. La 23 octombrie 1915, ziarul *New York World* a declarat că moartea lui Cavell fusese *„mai rea decât o crimă!”*, iar în săptămânile următoare, devenise martiră. Germania a încercat să se apere, dar era o bătălie pierdută având în vedere tensiunile deja mari din cauza dezastrului cu *Lusitania*. Șansa de a cuceri America sau de a o convinge să rămână neutră s-a dus.

Cu toate acestea, China părea să fie o perspectivă bună. De la izbucnirea războiului, Germania, Franța și Marea Britanie depuseseră eforturi masive pentru a se infiltra în țară prin propagandă și, în ciuda încercărilor Marii Britanii de a izola Germania de coloniile precum Hong Kong, Germania și-a făcut

simțită prezența. După război s-a raportat că, până în 1917, mulți chinezi erau de părere că Germania avea să câștige. Percepția s-a schimbat când Germania a declarat că urma să folosească submarinele împotriva tuturor. La 17 februarie 1917, un submarin german a distrus nava franceză *SS Athos*, ucigând peste 500 de muncitori chinezi. Nu e nicio surpriză că în martie chinezii s-au întors împotriva Germaniei. O altă lovitură a venit în aprilie, când America a început să-i ajute pe Aliați să-și reverse propaganda asupra Chinei.

ÎN SPATELE MAȘINII DE PROPAGANDĂ

Sir Gilbert Parker, romancier şi politician canadian, a fost însărcinat să se ocupe de propaganda britanică în America, iar contele Johann von Bemstorff s-a ocupat de partea germană. Deşi amândoi au avut un start bun, lui Bemstorff i-au fost refuzaţi banii meniţi pentru finanţarea jurnalismului de propagandă în SUA, permiţându-i lui Parker să acapareze piaţa până la mijlocul anului 1915. Şi mai grav, o servietă plină cu planuri de propagandă germană a fost furată în metroul din New York, iar conţinutul a fost dezvăluit presei, anulând orice şansă pentru Germania de a câştiga simpatia Americii.

Totul a dus la o farsă incredibil de macabră. În februarie 1917, ziarul *North China Daily News* raporta că germanii creaseră o „fabrică de cadavre" sau „*Kadaververwertungsanstalt*", în care trupurile soldaților erau topite pentru a produce glicerină. În aprilie, excepționala poveste a fost reluată cu detalii și

mai macabre. Ziarele britanice *The Times* și *Daily Mail* ofereau acum presupuse relatări la primă mână despre modul în care fabrica transforma soldații germani în „uleiuri, grăsimi și hrană pentru porci". În realitate, povestea originală provenea dintr-un articol german care descria modul în care cadavrele animalelor erau folosite în acest scop. Biroul britanic de propagandă nu a făcut decât să înlocuiască cuvântul german „Kadaver" cu cel britanic pentru rămășițe umane – „Cadaver" (cadavru) –, care suna similar. Această simplă schimbare a creat o frenezie internațională și, deși Germania s-a grăbit să atragă atenția asupra minciunii, era prea târziu. Oficialii chinezi au fost îngroziți de ceea ce auziseră și, până în august, China declarase război și s-a alăturat oficial Aliaților.

După încheierea Primului Război Mondial, propagandiștii britanici se întreceau unii cu ceilalți, asumându-și meritele pentru farsa fabricii de cadavre, iar plăcerea cu care o făceau arată cât de mult a însemnat propaganda pentru război și cât de facile fuseseră minciunile. Nu au existat consecințe imediate pentru învingători – învinșii au dus greul. Războiul a popularizat propaganda atrocităților, o tehnică care exista deja, dar care nu mai fusese utilizată atât de intens, de atât de multe națiuni. Dacă poți să-ți demonizezi inamicul și să dovedești (în mod fals sau nu) că este capabil de inimaginabil, atunci îl poți transforma în *acel* monstru, în *celălalt*, care trebuie învins. Este un mod ingenios de a obține sprijin și de a îndemna la acțiune; un fel de război psihologic care, adesea, este descoperit doar după ce și-a făcut treaba. Primul Război Mondial a pus la punct propaganda atrocităților, i-a dovedit valoarea și a transformat-o într-o parte esențială a politicii internaționale și a războiului.

Cenzorii gripei spaniole

La data de 28 septembrie 1918, 200.000 de oameni s-au adunat în centrul orașului Philadelphia să sărbătorească iminentul armistițiu al Primului Război Mondial și să strângă fonduri pentru obligațiunile de război americane. O paradă mărșăluia pe străzi, mulțimea aclama și un dezastru prindea rădăcini. La 72 de ore de la sărbătoare, spitalele din Philadelphia erau pline până la refuz. Gripa spaniolă lovise, iar la șase săptămâni după ce carele alegorice ale paradei fuseseră evacuate, se estima că 12.000 de oameni erau morți, iar casele funerare din oraș nu puteau face față afluxului de cadavre. Știm că nu există un moment potrivit pentru o pandemie globală, dar așa-numita Gripă spaniolă nu putea pica mai rău.

La începutul anului 1918, în America, Europa și Asia au fost descoperite mai multe cazuri care implicau o tulpină a virusului gripal. Cel mai notabil dintre toate a fost al lui Albert Gitchel, bucătar la o tabără militară din Kansas. Pe 4 martie 1918 a fost diagnosticat cu gripa care era încă un mister pe atunci și a dat startul primului val.

Era ultimul an al Primului Război Mondial, iar soldații călătoreau dintr-o țară în alta înghesuiți și în condiții sordide. La fel s-a întâmplat și cu soldații din tabăra lui Gitchel – cei care au supraviețuit epidemiei au fost trimiși înapoi pe front, mulți dintre ei fiind probabil încă infectați, fără să știe. Curând, trupele din Marea Britanie, Franța, Italia și Spania s-au îmbolnăvit, iar la începutul verii au fost înregistrate cazuri în China, Australia, Africa de Nord și India. În luna august, a urmat un al doilea val dezastruos. Acesta s-a propagat în America Centrală, America de Sud, Africa de Vest și Africa de Sud, iar în septembrie, aproape toată Europa ceda sub rata de infecții. Virusul era cu atât mai rău pentru că tindea să ucidă predominant tinerii, cei mai predispuși fiind copiii sub cinci ani, cei cu vârste cuprinse între 25 și 40 de ani și cei peste 65 de ani – soldații supraviețuiau celor mai grele momente ale războiului, dar mureau din cauza gripei. În total, se estimează că aproximativ o treime din populația lumii a fost infectată cu acest virus și cel puțin 50 de milioane de oameni au murit, în special în timpul celui de-al doilea val de gripă – un număr care putea fi evitat.

După cum am văzut deja, multe țări implicate în Primul Război Mondial cenzurau activ presa la momentul creșterii numărului de victime de Gripă spaniolă. O epidemie ar fi dărâmat cu siguranță moralul publicului, lucru pe care niciun guvern nu și-l dorea, așa că majoritatea națiunilor aflate în plin război au cenzurat și rapoartele despre Gripă. Poziția pe care o adoptaseră este descrisă cel mai bine de un comisar pentru Sănătate Publică din Chicago, care a declarat că în timp de război era primordial să nu se facă *„nimic care să interfereze cu moralul comunității... este de datoria noastră să ferim oamenii de teamă. Îngrijorarea ucide mai mulți oameni decât epidemia."* Logica din spatele declarației este cel puțin șubredă; însă cenzura inițială are ceva rațiuni la bază pentru că, în timpul primului val

al pandemiei, mulți angajați din domeniul medical au presupus că era vorba de o tulpină de gripă deosebit de urâtă, nu de fenomenul mortal care avea să devină. Cu toate acestea, justificările s-au epuizat în mai-iunie 1918, chiar înainte ca cel de-al doilea val să lovească. În acel moment, virusul se răspândea cu repeziciune, rata mortalității creștea la fel – era o alegere activă de a pune milioane de vieți în pericol, pentru că publicul nu era informat și se nega orice amenințare pentru sănătatea publică.

Dar Spania iese în evidență în toată această nebunie. A rămas neutră pe toată durata războiului, așadar nu avea niciun motiv să cenzureze știrile despre epidemia globală. Începând cu luna mai 1918, gripa a acaparat știrile ziarelor din țară, mai ales după ce regele Spaniei, Alfonso al XIII-lea, s-a îmbolnăvit de gripă. Fiind una dintre puținele națiuni care au vorbit public despre pandemie, s-a creat o legătură fără echivoc între Spania și gripă. La sfârșitul lunii mai 1918, publicul britanic afla despre virus din relatările ziarelor *Daily Mail* și *Daily Express*, care vorbeau frenetic despre o *„epidemie misterioasă"* ce făcea ravagii în Spania. Replica a venit de la *British Medical Journal* care a calificat rapoartele drept *„alarmante"*. *Daily Mail* s-a grăbit să își repare greșeala: într-un articol din iunie intitulat *„Vine gripa?"*, experții medicali au reamintit cititorilor că gripa era doar o răceală urâtă și i-au sfătuit să *„mențină o perspectivă veselă asupra vieții"*, pentru că era cea mai bună metodă de prevenție; cei care sufereau de *„stări depresive"* se îmbolnăveau mai ușor de gripă. Era o atitudine generală: doar Spania avea gripa rea, iar orice caz care apărea în alte țări era doar o gripă obișnuită. Până la data de 22 august 1918, ministrul de interne al Italiei încă nega cu disperare afirmațiile despre o epidemie mortală de gripă, în timp ce parada din Philadelphia a fost organizată întrucât oficialii orașului nu doreau să provoace îngrijorare publică, în ciuda avertismentelor medicilor.

Omisiunea și dezinformarea au dat naștere teoriilor conspirației. Un articol din iunie 1918 publicat în ziarul *Times* a provocat un val de teamă la nivel internațional după ce autorul ridicase întrebarea unui potențial război biologic german. În alte cercuri, orice era o cauză: muzica jazz, contaminarea solului, chiar și o pedeapsă de la Dumnezeu dată celor care interpretau *„cântece obscene"*. În vara anului 1918, era deja clar că lumea trecea printr-o criză sanitară și oamenii își doreau protecție, chiar dacă nu știau exact despre ce era vorba. Mărcile comerciale au luat locul îndrumărilor guvernamentale clare. Marca germană de pastile Formamint susținea că produsele sale, fabricate din formaldehidă, lapte și acid pepsin-clorhidric, preveneau gripa spaniolă. Chymol, fabricant al unui amestec de măduvă osoasă și ouă, se lăuda că prevenea moartea prin alimentele sale, iar reclamele australiene pentru aspirina Aspro recomandau administrarea unor cantități periculoase pentru a combate gripa.

CE SE AFLĂ ÎNTR-UN NUME?

Gripă spaniolă a fost denumită astfel deoarece Spania își exprimase fățiș părerea despre pandemie. Din acest motiv, mulți au crezut că gripa își avea originea în Spania și i-au mai dat și alte nume, printre care și *Doamna spaniolă*. Interesant este că spaniolii o considerau o epidemie de gripă franceză. Încă nu se cunoaște originea exactă a virusului, dar mulți istorici consideră că cea mai probabilă sursă este America.

Din fericire, vălul cenzurii a început să cadă în toamna anului 1918 – au fost aplicate rapid măsuri pentru sănătatea publică în baza dezastrelor majore care avuseseră loc, precum parada din Philadelphia, și a creșterii ratei mortalității. Au fost încurajate purtarea măștilor, spălarea mâinilor și formele de distanțare socială. În mod ironic, pe măsură ce mai multe orașe și state americane adoptau măsurile privind măștile, publicitatea guvernamentală s-a concentrat pe umilirea celor care nu făceau tot posibilul să protejeze sănătatea publică. Au inventat termenul *„pierde-mască"* și sloganul *„Tusea și strănuturile dezvoltă beteșugurile: Sunt la fel de periculoase ca proiectilele de gaz otrăvitor"*. Nu vom ști niciodată câte vieți ar fi putut fi salvate dacă țările nu ar fi impus cenzura pandemiei, însă știm că refuzurile lor au avut un impact major asupra sănătății publice și asupra capacității oamenilor de a se proteja.

Anna sau Anastasia?

La data de 27 februarie 1920, o tânără a fost pescuită din apele canalului Landwehr din Berlin. Nu avea nici poșetă, nici acte și, aparent, nu-și amintea cine era, astfel că autoritățile au internat-o într-un spital de boli mintale din azilul Dalldorf sub numele de *„Madame Anonim"*. În timpul examinării, s-au descoperit două lucruri: avea cicatrici extinse pe tot corpul și putea vorbi limba rusă. Timp de mai bine de un an, doar asta se știa despre Madame Anonim. Apoi, cândva în toamna anului 1921, misterioasa femeie a chemat o asistentă și a arătat spre o fotografie a familiei regale rusești, o fotografie găsită într-o revistă. Ceva îi împrospătase memoria sau poate pur și simplu decisese

că era momentul să rupă tăcerea: numele ei, a spus ea, era Marea Ducesă Anastasia Romanova.

Cu trei ani mai devreme, în 1917, atenția lumii era concentrată asupra Primului Război Mondial, aflat încă în desfășurare, iar *status quo*-ul Rusiei se dezechilibrase. Tensiunile interne rămăseseră la cele mai înalte niveluri după Prima Revoluție Rusă din 1905, iar implicarea Rusiei în război nu ajutase la nimic. Țarul Nicolae al II-lea nu fusese pregătit de război, cu atât mai puțin unul de o asemenea amploare, iar poporul rus a plătit prețul lipsei sale de planificare economică și militară. Din cauza politicilor de recrutare, nu mai erau oameni care să lucreze pământurile, așa că se găsea foarte puțină hrană. Au izbucnit greve și revolte pentru că muncitorii din fabrici fuseseră obligați să lucreze incredibil de mult. Armata rusă era prost echipată pentru luptă și predispusă la răzmerițe. Nicolae al II-lea a plecat să fie comandantul trupelor sale, lăsând-o pe soția sa, țarina Alexandra, să conducă afacerile acasă. S-a lăsat sfătuită în mod deliberat de miniștri mai slabi decât soțul ei și a dus o situație deja fragilă la limită. Poporul rus a început să ceară din nou ajutorul revoluționarilor, sprijinind din ce în ce mai mult sistemul bolșevic. Ca rezultat al Revoluției din Februarie, Nicolae al II-lea a abdicat de la tron în martie 1917, iar în cursul anului următor, bolșevicii au preluat treptat puterea. Nicolae, Alexandra și copiii lor, Olga, Tatiana, Maria, Anastasia și Alexei, au fost puși în arest la domiciliu până la decizia finală – niciun membru al familiei regale Romanov nu mai putea fi lăsat să revendice tronul dacă bolșevicii voiau să păstreze controlul.

La primele ore ale zilei de 17 iulie 1918, familia și cei mai apropiați servitori ai acesteia au fost adunați în subsolul unei case din Ekaterinburg și executați. Trupurile lor au fost subtilizate și îngropate în secret în pădurea Kopteaki. La început a fost anunțată doar moartea lui Nicolae, însă nu a fost nevoie de

prea multă imaginație ca poporul să-și dea seama că probabil și restul familiei murise, pentru că toți lipseau. A fost un dumicat greu de digerat, dar numele adus mereu în discuție era cel al Anastasiei, în vârstă de 17 ani. Dintre toți copiii Romanov, ea fusese diferită, plină de viață, obraznică și de o istețime fermecătoare – cu siguranță, Anastasia reușise cumva să supraviețuiască. Conform spuselor lui Madame Anonim, a reușit. Femeia susținea că ea – Anastasia Romanova – nu murise în timpul execuției, ci doar fusese adormită. Un soldat polonez, Alexander Ceaikovski, a dus-o în secret într-un loc sigur și, de acolo, Anastasia a fugit la București împreună cu familia lui. A rămas însărcinată, însă, curând, Alexander a fost ucis într-un duel. Anastasia a dat copilul spre adopție înainte de a călători la Berlin cu speranța de a obține ajutor de la nașa ei, prințesa Irina a Prusiei. Ajunsă la Berlin, a fost copleșită de disperare și a încercat să se sinucidă, aruncându-se în canalul Landwehr.

CEILALȚI ROMANOVI

Anna Ceaikovski nu a fost nici prima, nici ultima persoană care a pretins că este un copil Romanov supraviețuitor. De-a lungul anilor, mai mulți impostori au pretins că erau ori Anastasia, ori unul dintre frații ei: fostul agent CIA Michael Goleniewski, care pretindea că era Alexei; Marga Boodts, care insistase că era Olga și astfel a câștigat susținerea financiară a Papei Pius al XII-lea; și Eugenia Smith, pretendentă la rolul Anastasiei, care a obținut chiar un contract pentru o carte.

Vestea s-a răspândit repede și, în 1922, Prințesa Irena a vizitat azilul Dalldorf pentru a verifica veridicitatea poveștii. Ea a declarat imediat că „Anastasia" era o impostoare, însă nu toți membrii familiei extinse și prietenii Romanovilor au procedat la fel. Până în mai 1922, „Anastasia", care își luase numele Anna Ceaikovski, a obținut suficient sprijin pentru a fi eliberată din azil și mutată în casa baronului Arthur von Kleist. Povestea ei a fost crezută din ceva mai mult decât disperare. După anunțul morții lui Nicolae al II-lea în 1918, noul guvern sovietic nu era foarte hotărât dacă să declare și decesul celorlalți membri ai familiei. Au făcut anunțul în 1919, însă au dat vina pe revoluționarii de stânga pentru moartea familiei. Firul narativ s-a schimbat în anii următori – femeile supraviețuiseră, însă Nicolae și Alexei erau morți; apoi, în 1922, s-a declarat că întreaga familie era în viață. Povestea în continuă schimbare a dus la o mulțime de teorii ale conspirației și zvonuri, astfel încât afirmațiile lui Ceaikovski nu păreau atât de exagerate.

Totuși, au existat îndoieli: în 1927, un ziar din Berlin l-a angajat pe detectivul particular Martin Knopf să descopere adevărata identitate a lui Ceaikovski. După multe săpături, Knopf a declarat că Anna Ceaikovski era, de fapt, muncitoarea poloneză Franziska Schanzkowska, care dispăruse în 1920. Familia ei era îngrijorată pentru ea; cu câțiva ani mai devreme, în 1916, Schanzkowska fusese rănită într-o explozie care avusese loc la fabrică, în urma căreia rămăsese cu cicatrici pe tot corpul și cu manifestări frecvente ale unor boli psihice grave. Mai multe persoane care o cunoșteau pe Schanzkowska au confirmat descoperirile lui Knopf, inclusiv sora și fratele ei. Ceaikovski a rămas neclintită, insistând că ea era Anastasia Romanova. În deceniile următoare, familia lui Schanzkowska avea să își retragă afirmațiile – credeau în continuare că Ceaikovski era sora lor, însă frenezia celor care credeau că era Anastasia Romanova

și toate insistențele de a afla adevărul înrăutățeau sănătatea mintală a femeii.

Familia Schanzkowska nu mai era în peisaj, așa că Anna Ceaikovski era înconjurată aproape exclusiv de oamenii care îi credeau povestea și care o îndemnau să-și ceară drepturile regale. Astfel, s-a lansat într-o bătălie juridică pentru a revendica averea Romanov, luptă care a durat zeci de ani. A pierdut procesul în 1970, însă Anna Ceaikovski, care trăia mai nou sub numele de Anna Anderson Manahan, își va păstra identitatea de Anastasia Romanova până la moartea sa în 1984.

În 1991, la Ekaterinburg a început un proces de excavare care a scos la iveală rămășițele lui Nicolae al II-lea, ale soției sale, Alexandra, și ale fiicelor lor, probabil Olga, Tatiana și Anastasia. Rămășițele celorlalți doi copii, probabil Maria și Alexei, au fost găsite în apropiere în 2007. Cu ajutorul unei mostre de ADN de la prințul Philip al Marii Britanii, s-a stabilit definitiv că rămășițele erau cele ale familiei regale ruse. Anna Anderson Manahan cu siguranță nu era Anastasia Romanova. Dar cine era? În 1995, a fost făcut un alt test, de data aceasta folosind ADN de la strănepotul Franziskăi Schanzkowska. Răspunsul final a fost o potrivire a AND-ului care dovedea o relație maternă – Anna era într-adevăr Franziska Schanzkowska.

Walter Duranty și marea foamete

„Mincinoșii se duc în iad." În 1935, Walter Duranty, laureat al premiului Pulitzer și reporter pentru *New York Times*, își amintea cum, în copilărie, bunica sa religioasă îl enerva spunându-i ori de câte ori mințea... *„mincinoșii merg în iad și vor arde întotdeauna în iad"*. Asta era explicația atât pentru faptul

că Walter nu fusese prea atașat de bunica sa, cât și pentru aversiunea sa absolută față de minciună, ultima fiind un mod de viață lăudabil pentru un jurnalist. Numai că Walter Duranty a mințit; de fapt, este omul din spatele uneia dintre cele mai mari minciuni ale secolului XX, o minciună care avea să contribuie la moartea a milioane de oameni.

Născut în 1884 la Liverpool, Anglia, Duranty a scris despre Revoluția Rusă din 1917 încă din primele zile ale acesteia. *New York Times* l-a angajat în 1919 ca reporter pentru subiectele legate de ruși și chiar dacă Duranty nu vorbea limba rusă și cunoștea foarte puține lucruri despre țară în sine, s-a implicat cu toată inima în acest rol. În ciuda lipsei sale de cunoștințe și a faptului că își lua majoritatea informațiilor din comunicate de presă, Duranty s-a prezentat drept un expert în comunism și Rusia, publicând articole antisovietice șocante, care vizau *„banda bolșevică de la Moscova"* și preziceau că regimul și întreaga țară urmau să se prăbușească. În spatele fanfaronadei sale, reportajele, în special cele care relatau despre războiul polono-sovietic, conțineau o cantitate imensă de informații eronate și inadvertențe faptice. În ciuda acestui lucru, Duranty și-a păstrat slujba și, în iulie 1921, a fost selectat printre cei câțiva jurnaliști care au intrat în Rusia cu scopul de a scrie articole despre foametea din țară. Dăduse lovitura! Duranty a scris despre dezastrul care furase milioane de vieți: *„Norocul mi-a ieșit în cale sub forma foametei din Rusia!"* Astfel a devenit cel despre care știm astăzi datorită catastrofei. A învățat să vorbească limba rusă și să fenteze cenzura strictă a presei internaționale din Rusia. Până la mijlocul anilor 1920, și-a consolidat poziția printre cei mai importanți corespondenți occidentali în Rusia – tiradele sale antisovietice dispăruseră și, în schimb, a fost copleșit cu bani, un apartament mare, o amantă și nu unul, ci două interviuri mult râvnite cu Iosif Stalin.

Anul 1928 a fost un an important pentru Stalin, dezvăluind primul său plan cincinal pentru Rusia, prin care urma să colectivizeze agricultura și să crească producția industrială. Însă prețul uman pe care avea să îl plătească Stalin pentru realizarea planului său a fost mare. Hoarde de țărani neinstruiți au fost puși să lucreze în noile fabrici, unde trăiau în condiții mizere și erau într-un pericol permanent din cauza mașinilor grele pe care nu știau să le manevreze. Impactul colectivizării agriculturii a fost și mai rău: fermele private urmau să fie predate guvernului. Normal, mulți dintre cei care locuiau în aceste ferme sau dețineau terenurile s-au opus schimbării, ba chiar și-au distrus propriile culturi și câmpuri încercând să împiedice guvernul să le ia. Cei care s-au împotrivit au fost etichetați drept *„culaci"* și considerați dușmani ai Rusiei. Stalin a apelat la ajutorul tuturor, de la armată până la poliția secretă, pentru a-i forța pe țărani să cedeze pământurile și a decis să *„lichideze toată pătura socială"* formată din culaci. În anul 1930, Duranty a dat peste un tren care transporta spre Asia Centrală culaci exilați, iar mai târziu i-a descris ca fiind *„mai degrabă animale în cușcă decât oameni... grohotiș și mizerii rămase în urma marșului spre Progres"*. În rapoartele pentru *New York Times*, Duranty a vorbit foarte puțin despre tratamentul aplicat culacilor, concentrându-se în schimb pe aspectele pozitive ale planului cincinal; îl lăuda pe Stalin că era un lider ale cărui realizări aveau să fie *„vizibile în istorie"* și care restabilea *„respectul de sine pentru o națiune de sclavi eliberați"*.

În realitate, Stalin legase țăranii de pământ cum nu mai fuseseră de la emanciparea șerbilor din 1861. Erau forțați să trimită aproape toate recoltele și alimentele către guvern, ei rămânând cu mizilicuri. În iunie 1932, expertul agricol canadian Andrew Cairns a raportat Ministerului Britanic de Externe că văzuse foamete la nivel național în timpul unei călătorii în

Rusia: *„Bărbați, femei, copii, cai și muncitori sunt lăsați să moară pentru ca Planul cincinal să aibă succes măcar pe hârtie."* Ucraina, Caucazul, Crimeea și Volga au fost cele mai afectate zone. Rusia declara că nu exista nicio foamete. În noiembrie 1932, ambasadorii britanici s-au întâlnit cu Duranty și au fost surprinși să afle că era conștient de foametea care cuprinsese țara, chiar dacă nu o menționase în articolele sale; a făcut următoarea observație: *„Sunt milioane de oameni în Rusia care trebuie ținuți în lipsuri."*

O MINCIUNĂ PREMIATĂ CU PULITZER

În 1932, Duranty a primit Premiul Pulitzer pentru activitatea jurnalistică întreprinsă în jurul implementării Planului cincinal stalinist. De atunci, *New York Times* şi-a cerut scuze pentru publicarea lucrărilor lui Walter Duranty în acea perioadă. În ciuda numeroaselor cereri de revocare a Premiului, comisia Pulitzer a refuzat, ba chiar a declarat în 2003 că nu a găsit *„nicio dovadă clară şi convingătoare de înşelăciune deliberată"*.

În decembrie 1932, guvernul rus a pus în aplicare un nou sistem de pașapoarte care permitea organizarea mai multor transporturi de culaci și împiedica țăranii înfometați să se mute în orașe. Apoi, în primăvara anului 1933, le-a interzis celor care lucrau pe terenurile agricole colective să plece – în esență, i-a prins în capcana zonelor afectate și i-a condamnat la moarte prin înfometare. Duranty a raportat decizia ca pe o veste bună; a omis, din nou, orice mențiune despre foamete și a aplaudat

mișcarea rusă de *„curățare a orașului de indezirabili”*. Duranty refuza să relateze despre foamete parțial pentru că încerca să determine America să recunoască oficial puterea Uniunii Sovietice. Conform unei depeșe trimise de cancelaria din Moscova, ar fi fost *„un tribut oficial adus estimărilor făcute de el pentru starea sovietică... care l-ar fi putut ajuta la numirea sa într-un rol de jurnalist în corpul diplomatic la sosirea ambasadei americane la Moscova”*. Nu era în interesul lui Walter Duranty ca cineva din afara Rusiei să afle despre foamete, așa că a făcut tot posibilul să îngroape subiectul, să-l scoată atât din articolele lui, cât și din ale altora.

Între 25 și 30 martie 1933, Malcolm Muggeridge, jurnalist al ziarului englez *Manchester Guardian*, a dat vestea foametei din Ucraina. Într-o serie de articole, a relatat că orașe și sate întregi mureau de foame sub supravegherea trupelor ruseşti *„bine hrănite”* și că locuitorii recurgeau la canibalism și sinucidere. Pe 30 martie, *Manchester Guardian* a publicat un reportaj de la fața locului realizat de jurnalistul Gareth Jones, care susținea afirmațiile lui Muggeridge. O zi mai târziu, Duranty s-a folosit de influența mult mai mare pe care o avea prin *New York Times* pentru a demonta constatările publicate în *Guardian*. El a explicat că fuseseră câțiva oameni care muriseră din cauza bolilor cauzate de malnutriție, însă nu era foamete, ci doar mai puțină mâncare decât în mod normal, pe măsură ce se instaura schema de colectivizare a lui Stalin, concluzionând: *„În termeni brutali, nu poți face omletă fără să spargi ouă.”* După cuvintele principalului corespondent din Occident în Rusia, Muggeridge nu era altceva decât un mincinos. Gareth Jones a ripostat cu un articol detaliat despre foamete și cauzele acesteia în *Financial News*, însă Duranty a declarat că Jones exagera situația. Pe 13 mai, Jones l-a atacat pe Duranty pe teritoriul lui; a scris o scrisoare către *New York Times*, în care afirma că Duranty ascundea cu

bună știință adevărul despre foamete. La puțin timp după aceste acuzații, Uniunea Sovietică i-a interzis lui Jones să intre în țară.

În acel moment, foametea din Ucraina (sau Holodomor) atinsese cel mai grav stadiu, aproape 25.000 de oameni mureau în fiecare zi, însă Duranty a rămas pe poziții: nu exista nicio foamete. Odată cu vara anului 1933, au început să apară declarații despre ucraineni înfometați. Adevărul avea să iasă la lumină indiferent de circumstanțe. Disperat, Duranty și-a plăsmuit o versiune conform căreia ar fi raportat mereu despre foamete, făcând legătura cu articolele sale despre foametea din 1921 și deplângând cenzura rusă. Tactica nu avea prea mult succes și, după ce jurnalistul american Frederick T. Birchall raportase că aproximativ 4 milioane de oameni muriseră din cauza foametei, Duranty s-a hotărât să viziteze zonele cele mai afectate. În septembrie 1933, Duranty a trimis depeșe care proclamau: *„Abundență găsită în Caucazul de Nord"*. Confirma că foametea era o *„absurditate"* și sugera că cifrele de milioane de morți fuseseră probabil o conspirație germană pusă la cale de naziști. Întorcându-se la Moscova, Duranty a povestit cu totul altceva Ambasadei Britanice. Nu era *„abundență"* în Caucaz; de fapt, estima că cel puțin 3 milioane de oameni muriseră sau fuseseră deportați din teritoriul dintre Caucaz și Volga. În plus, *„se scursese și ultima picătură de sânge"* din Ucraina și, cumulând cifrele din celelalte regiuni, credea că 10 milioane de oameni muriseră ca urmare a agriculturii colectivizate.

Cu toate acestea, Duranty a rămas tăcut. În schimb, fiind hotărât să convingă America să recunoască Uniunea Sovietică, a călătorit la Washington, D.C., unde a lăudat realizările Rusiei. La 16 noiembrie 1933, America a recunoscut oficial Uniunea Sovietică, iar la dineul de celebrare, Walter Duranty a fost aclamat drept arhitectul acestei mari realizări. În ziua de Crăciun din 1933, în timpul unui interviu cu Stalin, dictatorul l-a

felicitat călduros pe Duranty: *„Pot spune că ai pariat pe calul nostru când alții nu-i dădeau vreo șansă – și sunt sigur că n-ai avut de pierdut de pe urma lui”*. Nu a pierdut. Walter Duranty nu a fost pedepsit pentru mușamalizarea morții a milioane de oameni, ci a fost recompensat pentru asta. Nu se știe numărul exact, însă se estimează că foametea a făcut între 5 și 10 milioane de victime. Omisiunile și minciunile sfruntate ale lui Duranty au contribuit la această pierdere masivă de vieți omenești. Deși mai multe guverne erau conștiente de atrocitățile care aveau loc, publicul nu a putut presa sistemul să intervină din cauza refuzului lui Duranty de a spune adevărul, îngreunând comunicările deja tulburi dintre autoritățile internaționale și Uniunea Sovietică.

Experimentul Tuskegee

Sifilisul este o boală cu transmitere sexuală înregistrată pentru prima dată în 1494. A avut o carieră venerică care a străbătut tot globul, răspândindu-se cu ajutorul armatelor invadatoare și al comercianților internaționali. Așadar, nu e surprinzător că în anii ’30 America se afla în toiul unei epidemii de sifilis (1 din 10 americani erau purtători) ca urmare a Primului Război Mondial și a desfășurării masive a forțelor armate. Se făceau din ce în ce mai multe cercetări științifice asupra sifilisului, însă nu toate erau cu intenții bune. De fapt, un domeniu specific avea să ducă la unul dintre cele mai îngrozitoare abuzuri de autoritate medicală din istorie.

În secolul al XIX-lea, în urma Proclamației de emancipare și a isteriei ulterioare legate de metisaj, cercetătorii americani care studiau sifilisul și-au îndreptat atenția spre diviziunea

rasială a bolii. Medicii au emis o teorie pseudo-darwinistă conform căreia persoanele de culoare erau inerent inferioare din punct de vedere psihologic şi moral; astfel, înregistrau mai multe cazuri de sifilis în stadiu avansat. Majoritatea cercetărilor au fost efectuate în zone sărace, unde oamenii nu puteau primi un tratament adecvat pentru această boală. A devenit, însă, o idee general acceptată: populaţia americană de culoare era purtătoarea principală. Odată cu începutul secolului XX, teoria rasială a fost modificată pentru a include un nou aspect – paradoxul neurosifilisului. Acesta susţinea că, deşi persoanele de culoare erau mai predispuse la sifilis, rareori sufereau şi de neurosifilis. În anul 1911, doctorul E. M. Hummell explica cum creierul unei persoane de culoare era învăluit de *„euforia copilărească a unei vieţi lipsite de griji"* şi, prin urmare, nu era suficient de evoluat pentru a contracta neurosifilis, care era *„soarta omului alb foarte civilizat"*. Cercetarea s-a bazat mai puţin pe studii reale şi mai mult pe dogmă rasistă, dar a luat amploare ideea predispoziţiei la neurosifilis în funcţie de rasă. Dacă se propagau şi se agravau cazurile de neurosifilis printre pacienţii de culoare, atunci puteau fi studiate şi astfel doctorii probabil găseau cheia unui tratament mai bun sau chiar a vindecării. Însă, bineînţeles, niciun pacient nu era de acord cu propria condamnare la moarte în numele unei ştiinţe care nu funcţiona. De aceea, trebuia găsită o altă cale, iar un institut din Alabama a fost punctul de plecare perfect.

Institutul Tuskegee a fost fondat în 1881 în încercarea de a dezvolta un sistem educaţional pentru comunitatea de culoare. În 1929, un grup de medici în principal de culoare de la Institut a întreprins un studiu asupra sifilisului, incluzând şi pacienţi de culoare. Rezultatele obţinute erau unice prin prisma faptului că nu relevaseră vreo structură ierarhică rasială. Desigur, acest aspect a fost trecut cu vederea în totalitate, dar studiul în sine a

atras atenția Serviciului de Sănătate Publică al SUA (USPHS)[15]. USPHS căuta un loc în care să studieze paradoxul neurosifilisului, iar Tuskegee avea experiență în cercetarea bolii și o populație de culoare numeroasă, care se confrunta în acel moment cu o creștere a cazurilor de sifilis – prin urmare, era locul ideal.

În 1932, USPHS a inițiat Experimentul Tuskegee. Mulți membri ai comunității locale care sufereau de sifilis nu erau tratați, mai ales din cauza accesului limitat la asistență medicală și a costului ridicat al tratamentului. Astfel, USPHS considera că experimentul era un *„studiu în natură"* – bărbații pe care spera să îi studieze nu primeau asistență medicală; așadar, era oare *cu adevărat* o încălcare a principiilor etice dacă nu îi trata? Cu toate acestea, USPHS nu le-a spus bărbaților înscriși la studiu că nu urmau să fie tratați. Pentru a fi sigur că au un eșantion generos de oameni pentru cercetare, guvernul a promis examinări și tratament gratuit persoanelor din comunitate care aveau *„sânge rău"*, ale căror simptome puteau fi cauzate de orice, de la anemie până la sifilisul propriu-zis. Echipa a putut selecta bărbații cu sifilis prin prisma examinărilor și apoi – cu promisiunea unui tratament suplimentar – a folosit puncția lombară pentru a testa dacă pacienții prezentau semne timpurii de neurosifilis. În faza inițială, Experimentul Tuskegee strânsese 399 de bărbați cu sifilis și un grup de control format din 201 bărbați neinfectați.

Cu toate acestea, în 1933, experimentul s-a lovit de două obstacole uriașe. Primul era că neurosifilisul se dezvolta pe parcursul mai multor ani și niciunul dintre bărbați nu se afla în stadiul avansat pe care USPHS spera să-l studieze. Medicii voiau să cerceteze ultima parte a efectului bolii asupra creierului și apoi să facă autopsia corpului. Unul dintre liderii

[15] În original, *US Public Health Service.* (*n. trad.*)

programului, dr. Oliver C. Wenger a declarat: *„Suntem interesați de acești pacienți doar după ce mor."* Acest lucru nu avea să se întâmple decât peste ani de zile, iar experimentul își alocase bani suficienți doar pentru șase luni. USPHS a fost impresionat de progresele făcute până în acel moment, astfel experimentul a primit finanțare guvernamentală pentru continuarea cercetărilor pe termen nelimitat. Odată rezolvată această problemă, atenția s-a îndreptat către al doilea obstacol: participanții. Bărbații trebuiau să participe la experiment pentru tot restul vieții și să fie convinși că se vindecau de sifilis, chiar dacă ajungeau să moară din cauza lui. Pe lângă asta, fiecare participant a fost obligat să semneze benevol pentru propria autopsie. Conducerea era interesată doar să obțină corpul, nu și de minciunile pe care ar fi trebuit să le spună de-a lungul a zeci de ani până să-l obțină. Procesul a fost discutat nonșalant într-o serie de scrisori dintre Wenger și directorul experimentului, Raymond A. Vonderlehr. Wenger a scris: *„Există un singur pericol în acest din urmă plan și anume: dacă populația de culoare va deveni conștientă că acceptarea îngrijirii spitalicești gratuite înseamnă o autopsie post-mortem, toți negroteii vor părăsi Macon County"*; Vonderlehr a răspuns: *„Firește... nu intenționez să se afle că principalul obiectiv al activităților actuale este să-i aducem pe oameni la necropsie."*

Soluția a fost să consolideze încrederea comunității. Dincolo de presupusa îngrijire medicală pe care o primeau bărbații, experimentul oferea mese calde și transport la spital gratuite și punea la dispoziție asistente prietenoase care făceau vizite la domiciliu. A fost creată imaginea unui experiment care contribuia la schimbarea permanentă a comunității, salvând vieți și promițând un viitor sănătos. În urma acestei campanii de susținere, experimentul promitea să acopere costurile de înmormântare pentru pacienții care mureau în timpul tratamentului,

cu condiția să cedeze drepturile de a li se face autopsie. Bărbații au fost de acord, aveau încredere în medicii care se ocupau de ei și credeau că era doar o măsură de precauție rezonabilă – bineînțeles că nu aveau să moară, ci doar se însănătoșeau.

VIAȚA DUPĂ TUSKEGEE

În 2020 şi 2021, numărul mai scăzut de vaccinuri împotriva virusului de Covid-19 administrate americanilor de culoare a fost legat de neîncrederea şi trauma suferite în Tuskegee. Totuşi, urmaşii participanţilor fac eforturi active pentru a rupe acest ciclu. Fundaţia *Voices for Our Fathers Legacy* acordă burse tinerilor descendenţi care îşi doresc să obţine diplome în domeniul bioeticii şi al asistenţei medicale şi ţin discursuri publice despre îngrijirea medicală bine documentată.

La mijlocul anilor ’40, penicilina era disponibilă pe scară largă și devenise noul tratament pentru sifilis. Însă Experimentul Tuskegee a continuat. În 1941, mulți dintre pacienții de sex masculin s-au înrolat în armata americană pentru a lupta în cel de-Al Doilea Război Mondial. Ca parte a asistenței medicale militare, fiecare soldat trebuia să primească tratament împotriva sifilisului, dar s-a ordonat ca celor 256 de recruți Tuskegee să li se administreze doar un placebo. Experimentul nu a putut fi ținut în frâu prea mult timp. Anii ’40 treceau, bărbații primeau presupusul tratament de aproape două decenii, însă starea lor se agrava din ce în ce mai mult. Îi vedeau pe alții primind penicilină și însănătoșindu-se, așa că au început să ceară o

a doua opinie, în secret. Până la începutul anilor 1950, aproape 30% dintre participanți reușiseră să se trateze în afara programului, deși se estimează că doar 7% primiseră suficient tratament adecvat înainte de intervenția celor de la conducerea programului. Liderii experimentului au fost indignați, pentru că abia în ultimii ani începuseră să moară suficienți bărbați ale căror necropsii puteau fi studiate cu adevărat, o treime dintre decese fiind cauzate de neurosifilis și complicații ale sifilisului. Decesele însemnau că experimentul funcționa, iar Wenger scria cu entuziasm: *„Acum știm, ceea ce înainte puteam doar presupune, că am contribuit la bolile lor și le-am scurtat viața."* Experimentul eșua dacă pacienții primeau tratament din exterior. Așa că liderii programului au făcut inimaginabilul și au contactat medicii din împrejurimi, interzicându-le să îi trateze pe bărbații din Tuskegee. Astfel, pacienții au fost prinși în capcană, nemaiavând îngrijire medicală, iar experimentul a putut continua până în 1972.

În acel an, Peter Buxtun, angajat al USPHS, a dat declarații publice despre Experimentul Tuskegee. Buxtun depusese plângeri oficiale privind etica experimentului încă din 1966, dar a fost respins constant. Nu găsise altă cale de a pune capăt programului, așa că, în iulie 1972, a oferit presei informații despre experiment. Guvernul a fost presat de scandalul public; în august, a fost format Comitetul consultativ ad-hoc al Studiului Tuskegee privind sifilisul, care trebuia să determine dacă experimentul putea continua sau nu. Comitetul a ajuns la concluzia că studiul *devenise* lipsit de etică și că pacienții înșiși erau responsabili de moartea lor – deși nu își dăduseră consimțământul în cunoștință de cauză pentru lipsa de îngrijire medicală, fuseseră de acord să facă parte din studiu, chiar dacă în baza unor informații false. Experimentul Tuskegee a fost suspendat, însă doar 74 dintre participanți mai erau în viață la sfârșitul

programului – 28 de bărbați muriseră de sifilis, alți 100 de complicații conexe, partenerele mai multor bărbați aveau sifilis, dar nu știau, ceea ce a dus la nașterea a cel puțin 19 copii cu sifilis congenital.

Impactul experimentului nu s-a limitat doar la acea comunitate devastată. În 2016, un studiu despre consecințele programului a relevat că experimentul a declanșat un nivel general de neîncredere față de angajații din domeniul medical și față de Serviciul de Sănătate Publică. Astfel, frica a redus speranța de viață a bărbaților americani de culoare cu până la 1,5 ani.

Teatrul din Terezin[16]

Mașinăria care a făcut ca Holocaustul să funcționeze a fost construită în jurul minciunilor. Unele dintre primele victime au fost persoanele cu dizabilități mentale și fizice, vizate aproape imediat ce Partidul Nazist a ajuns la putere în 1933. Ceea ce a început ca o sterilizare sistematică s-a transformat în execuție în masă până în 1939, ascunsă în secret și în cuvântul „eutanasie". Totul a început cu copiii cu probleme de dezvoltare și de învățare, iar părinților li se spunea că progeniturile lor urmau să primească îngrijiri medicale specializate, însă nu aveau să îi mai vadă vreodată. Acasă, cenușă falsă și certificate de deces falsificate erau trimise în locul copiilor. Succesul acestor crime secrete a deschis calea pentru procesul de includere a adulților cu dizabilități similare; până în 1940, au fost create centre specializate de „eutanasiere" și s-a recurs la gazare. Fuseseră puse bazele Soluției Finale, însă creatorii ei se confruntau cu o

[16] În germană, *Theresienstadt*. (*n. trad.*)

problemă majoră. Deşi uciseseră cel puţin 300.000 de persoane, planurile lor pentru Soluţia Finală urmau să implice milioane de oameni. Pentru ca operaţiunea să continue, era imperativ să limiteze decesele şi au recurs la cenzură şi secretomanie la un nivel fără precedent. Ghetoul din Terezin a fost imaginat în acest scop: un punct intermediar în drumul spre lagărele de exterminare, un loc în care evreii condamnaţi aşteptau să fie transportaţi la Auschwitz, dar, mai ales, un oraş-marionetă care putea fi folosit pentru a înşela autorităţile internaţionale, pentru a dovedi că, indiferent de zvonuri, naziştii nu ucideau evrei.

Construit în 1780 de către Sfântul Împărat Roman Iosif al II-lea, Terezin a fost un mic oraş înconjurat de ziduri aflat în Republica Cehă de astăzi. A fost abandonat aproape în totalitate în anii 1880, iar în anii 1930 avea doar o populaţie de aproximativ 7.000 de locuitori. În timpul ocupaţiei naziste a Cehoslovaciei, teritoriile care cuprindeau Terezin, Boemia şi Moravia au fost anexate, iar în 1941 au fost plasate sub comanda lui Reinhard Heydrich. Heydrich a fost unul dintre arhitecţii-cheie în crearea Holocaustului şi, ca parte a planificării sale, a venit cu ideea că naziştii aveau nevoie de o momeală pentru a ascunde adevărata natură a exterminării care urma. O tabără-model care să poată fi folosită pentru promovarea minciunii că poporul evreu era îngrijit sub regimul nazist. Terezin era locul potrivit, îngrădit şi izolat, dar cu acces uşor la lagărele de exterminare. La sfârşitul anului 1941, locuitorii oraşului au fost evacuaţi şi au început lucrările la noua „aşezare".

Viziunea iniţială a lui Heydrich pentru Terezin era să fie un fel de azil de bătrâni. Conform declaraţiilor oficiale, evreii erau duşi în lagăre de muncă, însă existau suspiciuni cu privire la evreii în vârstă – nu puteau face munci grele, aşa că unde se duceau? La Terezin. Heydrich a dat ordin ca evreii cu vârste peste 65 de ani care primiseră medalii de război, au fost răniţi sau au

fost desemnați ca eroi de război să fie duși în ghetou. Pentru a completa vicleșugul, li s-a spus că vor fi relocați și li s-a cerut să renunțe la drepturile asupra proprietăților și averilor personale în schimbul unei *„garanții pe viață de cazare și masă"* la Terezin. În mai 1942, a apărut un obstacol: Heydrich a fost asasinat, iar primii săi prizonieri „model" aveau să sosească luna următoare. În loc să anuleze proiectul, a fost găsit rapid un înlocuitor în persoana lui Adolf Eichmann – era esențial să continue fațada care proteja Soluția Finală.

În iunie 1942, când veteranii evrei au sosit încărcați cu mobilă pentru noile lor case, și-au dat seama că fuseseră păcăliți. Au fost mutați în dormitoare înghesuite, cu paturi stivuite până la tavan, unde de-abia mai aveau loc să se miște. În câteva săptămâni, malnutriția și bolile s-au răspândit. În anul următor, în iunie 1943, a avut loc prima încercare majoră de a folosi Terezin în scopul propagandistic propus: doi reprezentanți ai Crucii Roșii germane au fost invitați să facă un tur. Vizita a eșuat lamentabil, reprezentanții fiind dezgustați de ceea ce văzuseră și plângându-se de condițiile de supraaglomerare. Pentru a combate declarațiile celor doi, în septembrie s-a luat decizia de deportare a 5.000 de persoane, majoritatea familii, la Auschwitz. În loc să fie uciși imediat, prizonierii au fost instalați în lagărul de familie Terezin, proaspăt creat; nu au fost rași în cap și li s-a permis să poarte haine civile. Lagărul cerea să fie compuse scrisori către exterior care să descrie tratamentul minunat de la Auschwitz, scrisorile fiind marcate cu „SB6" de către gardieni – ceea ce însemna că prizonierul avea parte de tratament preferențial, dar urma să fie ucis peste șase luni.

Eșecul vizitei Crucii Roșii din 1943 a arătat clar că Terezin trebuia să devină un fel de teatru ca să funcționeze. O fațadă plăcută, care să ascundă ororile zilnice ce se petreceau în spatele scenei. Prima sa reprezentație avea să fie crucială – să convingă

Crucea Roşie daneză că deportarea evreilor din Danemarca era umană. Naziştii întâmpinaseră o opoziție constantă încă de la primele încercări de deportare a evreilor din Danemarca, în septembrie 1943. Funcționarii publici, liderii religioşi, rezistența daneză şi mulți cetățeni au făcut tot posibilul să ofere informații despre raiduri, să avertizeze prietenii şi familiile evreilor şi să-i ajute să fugă sau să se ascundă. La 1 octombrie 1943, în timpul unei razii programate au fost prinşi doar 500 de evrei, 7.000 fugiseră. Crucea Roşie daneză le bătea la uşă încercând să afle *ce* se întâmpla în aceste lagăre, iar naziştii au decis că cel mai bun lucru pe care îl puteau face era să dezvăluie noul Terezin. La sfârşitul anului 1943, a început un program de „*înfrumusețare*": au fost plantate 1.200 de tufe de trandafiri, a apărut o piață urbană luxuriantă şi au fost instalate fațade de magazine pentru orice, de la alimente la lenjerie intimă. Au fost construite un parc de joacă şi un foişor pentru orchestră, au fost amplasate jardiniere pe străzile mărginite de copaci, iar apartamentele false au fost reamenajate. În iunie 1944, oraşul era gata.

Data vizitei Crucii Roşii a fost stabilită pentru 23 iunie. În săptămânile anterioare, cei care nu se potriveau cu noua estetică fuseseră trimişi la Auschwitz pentru a fi lichidați, iar spațiul astfel eliberat a fost folosit să-i împingă în față pe rezidenții vârstnici din ghetou şi să promoveze minciuna inițială: „comunitatea de pensionari". Evreii rămaşi au fost îmbrăcați în haine la modă şi, sub privirile constante ale trupelor SS, au petrecut săptămâni întregi exersându-şi rolurile, fie că era vorba de privitul copiilor care se jucau în parc sau de „cumpărături" în centrul oraşului. A sosit ziua vizitei şi fantezia construită de naziști a fost prezentată Crucii Roşii timp de 8 ore. Se pare că au fost păcăliți; în raportul său final, Dr. Rossel, reprezentantul filialei elvețiene a Crucii Roşii, a notat entuziasmat: *„cu siguranță, sunt puține populații a căror sănătate este atât de atent îngrijită ca*

în Terezin". Revelația că nu va fi nicio intervenție din partea Crucii Roșii a fost zdrobitoare pentru evreii care fuseseră forțați să ia parte la această șaradă. Potrivit lui Leo Baeck, lider al consiliului bătrânilor din Terezin: *„Păreau complet absorbiți de fanfaronada pusă la cale doar pentru ei. ... Poate că erau conștienți de condițiile reale, dar părea că nu vor să știe adevărul. Efectul a fost devastator pentru moralul nostru. Ne-am simțit uitați și abandonați."*

MONTAJUL FINAL

Filmul de 90 de minute al lui Gerron despre Terezin nu a fost lansat niciodată. Germanii sperau să influenţeze opinia internaţională şi să ducă la îndeplinire Soluţia Finală. Dar era martie 1945 când montajul final a fost aprobat, iar înfrângerea naziştilor se profila la orizont. Bobina de film a fost distrusă, însă au supravieţuit 20 de minute de fragmente. Acestea pot fi vizionate şi astăzi şi oferă o privelişte îngrozitoare a celei mai perverse campanii de propagandă din istorie.

Succesul vizitei a fost atât de mare, încât s-a hotărât turnarea unui film de propagandă. Distribuția și regizorul, Kurt Gerron, actorul german și fostul coleg de scenă al lui Marlene Dietrich, au fost luați dintre prizonierii din ghetou și filmările au început în toamna anului 1944, sub supravegherea trupelor SS. Pe insertul de la începutul filmului scria: *„Führerul dă evreilor un oraș!"* Acesta era urmat de scene din viața fericită din Terezin, muzică veselă se auzea pe fundal în timp ce mulțimile

ovaționau la un meci de fotbal, muncitori veseli mișunau în fabrică, iar femeile bârfeau sprijinite de ușa de la intrare în casă. Chiar și zvonurile sumbre despre dușurile din camerele de gazare au fost atenuate printr-o scenă în care bărbații se spălau în siguranță la dușul comun. Odată terminate filmările, Gerron și distribuția au fost trimiși la Auschwitz și uciși în camerele de gazare. Se estimează că doar 11.000 de deținuți din Terezin mai trăiau la sfârșitul anului 1944.

În martie și aprilie 1945, Crucea Roșie a mai efectuat două vizite și, din nou, reprezentanții au părut să creadă minciuna care le fusese prezentată. La sfârșitul lunii aprilie, când Forțele Aliate au început să elibereze lagărele de concentrare, aproximativ 15.000 de prizonieri au sosit la Terezin, iar majoritatea era formată din supraviețuitori din alte lagăre. Odată cu ei a venit și febra tifoidă, care s-a răspândit în ghetou și a ucis aproximativ 1.500 de oameni. Într-un final, la 2 mai 1945, Crucea Roșie a preluat conducerea lagărului, iar Uniunea Sovietică a preluat controlul câteva zile mai târziu. Se estimează că 141.000 de persoane, majoritatea evrei, au trecut prin Terezin. Dintre aceștia, doar 23.000 au supraviețuit, ceilalți au murit în ghetou sau au fost deportați în lagărele morții.

Cum să devii o trădătoare: Iva Toguri d'Aquino

„Salutări tuturor! Aici micuța voastră parteneră de joacă, adică dușmanul vostru înverșunat, Ann, cu un program de periculoasă și ticăloasă propagandă pentru victimele mele din Pacificul de Sud". Iva Toguri D'Aquino a fost judecată pentru

trădare și catalogată drept unul dintre cei mai mari trădători americani din istorie din cauza acestei sarcastice transmisiuni japoneze din 1944 pentru armata americană. În mod ironic, Iva s-a născut de Ziua Independenței a SUA, la 4 iulie 1916, din părinți imigranți japonezi. A crescut în California, a fost cercetașă, membra unei comunități studențești și a absolvit facultatea de zoologie înainte să meargă în Japonia, în 1941, pentru a avea grijă de mătușa ei bolnavă. La câteva săptămâni de la sosire, Iva era disperată să se întoarcă în SUA, deoarece abia vorbea japoneza și îi era incredibil de dor de casă. Planurile ei au fost date peste cap când Japonia a atacat Pearl Harbor. Iva era prinsă în capcană și a fost declarată străin inamic, pentru că refuzase să renunțe la cetățenia americană. Avea nevoie urgentă de un loc de muncă, așa că Iva a ajuns să lucreze ca dactilografă la primul post de radio de propagandă din Japonia: Radio Tokyo.

La câteva luni după ce Japonia declarase război Aliaților, în decembrie 1941, postul de radio japonez a început să fie utilizat atât pentru propagandă, cât și pentru desfășurarea unui război psihologic. În mai 1942, Japonia și America au convenit să facă schimb de diplomați și de persoane de interes. Deși planul s-a destrămat rapid, în luna august a aceluiași an peste 1.000 de japonezi au sosit din America în portul Yokohama pentru a fi repatriați. Sperând să sporească propaganda japoneză în America, pasagerii vasului au fost întrebați de unde își luau știrile despre Japonia, iar cel mai popular răspuns a fost Radio Tokyo, postul de radio de peste ocean. Au fost inițiate acțiuni menite să umple undele postului Radio Tokyo cu propaganda atrocităților, la care au fost adăugate piese de teatru radiofonic și monologuri care condamnau armata americană. Ambasadorul japonez în Iran, Ichikawa Hikotaro, era de părere că puteau face mai mult. Observase că Aliații ascultau transmisiunile radio ale BBC-ului *(British Broadcasting Company)*, care împletea elemente de

propagandă în producția tuturor emisiunilor sale. Spre deosebire de Radio Tokyo, BBC-ul transmitea mai mult decât propagandă și atrăgea soldații cu muzică, interviuri și gazde simpatice. Radio Tokyo a reconfigurat traseul și a creat o serie de programe destinate trupelor australiene și americane din Japonia și din împrejurimi. Cel mai important dintre acestea a fost *Ora zero*, care era prezentat de prizonieri de război și difuza muzica la modă în Occident. Mai important era că emisiunea avea un segment de înregistrări ale prizonierilor de război care citeau scrisori către casă și împărtășeau vești din închisoare cu camarazii. Dacă voiai să afli ce mai face prietenul tău capturat, trebuia să asculți Radio Tokyo și propaganda aferentă. Ar fi fost un plan ingenios, dacă prizonierii de război care prezentau *Ora zero* n-ar fi pus totul în pericol transformând programul într-o glumă de zile mari.

Liderul echipei emisiunii *Ora zero* a fost maiorul Charles Cousens, care lucrase anterior ca producător radio în Sydney. I s-au alăturat americanul Wallace Ince și americanul cu origini filipineze Norman Reyes. Apoi, s-a hotărât că *Ora zero* avea nevoie de o prezentatoare, astfel a intrat în scenă Iva Toguri D'Aquino. În noiembrie 1943, Iva a debutat în emisiune, jucând rolul *„Micuței orfane Ann"*, o femeie japoneză care punea muzică și răspândea propagandă. Iva modifica scenariul pe care îl primea de la echipa de propagandă, punea muzică ridicolă, cum ar fi melodii vechi cântate la acordeon, și ocolea cenzura folosind argoul american și vorbind repede: *„Bună ziua, inamici! Cum merge treaba? Eu sunt Ann de la Radio Tokyo... Așa că fiți pe față și aveți grijă să nu vă audă copiii! Sunteți gata? OK. Iată prima lovitură pentru moralul vostru – Boston Pops cu «Strike Up the Band»!"*

Umorul și sarcasmul constant al Ivei au transformat-o în favorita ascultătorilor, însă avea probleme la postul de radio. În

aprilie 1944, Ince a părăsit emisiunea după ce un gardian îl bătuse atât de tare încât nu mai putea lucra, iar în iunie a fost urmat de Cousens, care suferise un atac de cord provocat de tratamentul necorespunzător în lagărele de prizonieri de război. Fără liderul echipei, superiorii de la Radio Tokyo au preluat controlul emisiunii *Ora zero*, iar restul oamenilor au fost nevoiți să renunțe la mica lor farsă și să se concentreze pe propagandă. În semn de sfidare, Iva nu s-a mai prezentat pentru turele ei, iar *Micuța orfană Ann* a dispărut treptat de pe undele de emisie.

PEARL HARBOR

Pe 7 decembrie 1941, Japonia a lansat un atac aerian surpriză asupra bazei navale americane Pearl Harbor din Hawaii. Pe lângă distrugerea în masă a avioanelor şi a navelor de război americane, 2.400 de militari şi civili au fost ucişi. Pe 8 decembrie, America a declarat război Japoniei.

În 1944, au început să apară rapoarte despre misterioasa „Tokyo Rose”[17], numele pe care trupele americane îl dăduseră prezentatoarei de propagandă de la Radio Tokyo. Inițial, probabil că fusese Iva, dar la sfârșitul anului 1944, când a încetat să mai apară la post, a fost înlocuită de mai multe alte femei, printre care Miyeko Furuya și Ruth Hayakawa, care citeau direct

[17] *Rose* este atât cuvântul în engleză pentru *trandafir*, cât și un nume propriu întâlnit predominant în culturile vorbitoare de limbă engleză. (*n. trad.*)

propaganda pe care o primeau. În 1945, o investigație a Biroului de Informații de Război al SUA a concluzionat că nu exista o singură „Tokyo Rose", ci era un colectiv de femei: *„nu există nicio Tokyo Rose; numele este strict o invenție a guvernului"*. Totuși, după ce America a ocupat Japonia în septembrie 1945, jurnaliștii s-au angrenat într-o cursă pentru a o demasca pe Tokyo Rose. Reporterul Harry Brundidge de la revista *Cosmopolitan* primise un pont că Iva lucrase la *Ora zero* și a căutat-o. La momentul respectiv, Iva era proaspăt căsătorită cu imigrantul portughez cu origini japoneze Filipe D'Aquino, iar cei doi încercau cu disperare să își cumpere biletul de întoarcere în America. Brundidge a oferit 2.000 de dolari în schimbul confirmării că Iva fusese prima și singura Tokyo Rose, deși amândoi știau că nu era adevărat. Iva a acceptat pentru că avea nevoie de bani. Editorul lui Brundidge a refuzat să plătească suma și, temându-se că Iva l-ar putea da în judecată, jurnalistul a predat mărturisirea falsă Biroului de Contraspionaj. Iva a fost arestată și ținută în închisoarea Sugamo din Yokohama mai bine de un an, înainte ca acuzațiile de trădare care fuseseră înaintate împotriva ei să fie retrase din lipsă de probe.

În timpul detenției sale, ziarele americane au preluat povestea despre Tokyo Rose, iar Iva a fost catalogată drept trădătoare. La sfârșitul anului 1946, Iva a solicitat un nou pașaport care să-i permită întoarcerea în SUA. Vestea despre dorința Ivei de a se întoarce acasă a ajuns la Walter Winchell, autorul unei rubrici de scandal, care a organizat o campanie menită să o oprească pe Iva la intrarea în țară. El a primit sprijin din partea lui J. Edgar Hoover și a consiliului municipal din Los Angeles, care a adoptat o rezoluție prin care Iva nu putea intra în comitat, unde locuiau părinții ei. Publicul era din ce în ce mai acid, iar guvernul președintelui Truman era presat să acționeze – fusese *„prea blând cu trădătorii"*, iar Tokyo Rose trebuia să plătească

pentru crimele sale. În septembrie 1948, Iva a fost arestată din nou și deportată la San Francisco, unde urma să fie reținută înainte de proces. La data de 8 octombrie, a primit opt capete de acuzare pentru trădare și a așteptat în spatele gratiilor timp de aproape un an, în timp ce guvernul își pregătea cazul împotriva ei.

La 5 iulie 1949, a început procesul împotriva Ivei Toguri D'Aquino. Probele materiale erau foarte puține, multe dintre înregistrările Ivei de la *Ora zero* fiind distruse în urma arestării sale din 1945. Dintre cele rămase, niciuna nu conținea vreun indiciu de trădare, așa că acuzarea s-a bazat în mare măsură pe mărturiile martorilor, în special pe cele ale lui Kenkichi Oki și George Mitsushio, doi japonezi americanizați care au declarat că Iva difuzase un segment în care sărbătorea distrugerea unei nave americane. Maiorul Charles Cousens a zburat din Australia ca să o apere pe Iva și să explice tonul batjocoritor al emisiunii *Ora zero*, dar nu au fost urechi care să-i audă mărturisirea. Pe 29 septembrie, Iva a fost găsită vinovată de un singur cap de acuzare de trădare: folosirea unui microfon pentru a răspândi informații despre distrugerea navelor americane. A fost

amendată cu 10.000 de dolari, i s-a retras cetățenia americană și a fost condamnată la zece ani de închisoare. A fost însă eliberată condiționat în 1956 și s-a mutat în Chicago ca să trăiască alături de familia ei. I-a rămas eticheta de trădătoare, fiind nevoită să se apere constant de amenințări și încercări de deportare. Apoi, în 1976, totul s-a schimbat – *Chicago Tribune* a publicat o investigație în care Oki și Mitsushio recunoscuseră sperjurul; aparent fuseseră amenințați cu procese de trădare dacă nu mințeau în instanță. În anul 1977, Iva a primit grațiere prezidențială și astfel, i s-a dovedit nevinovăția o dată pentru totdeauna. Este singurul cetățean american care a fost grațiat pentru trădare.

Dezmințirea recensământului

În martie 1942, în timp ce Iva Toguri D'Aquino se străduia să se acomodeze la noua ei viață de străin american în Japonia, părinții ei riscau să fie aruncați în închisoare în SUA. În februarie, președintele Franklin D. Roosevelt a semnat Ordinul Executiv 9066, care făcea posibilă arestarea japonezilor care trăiau în America și internarea[18] lor în lagăre. Aparent, Ordinul era menit să prevină spionajul și să limiteze *„amenințarea japoneză"*, în ciuda faptului că un raport din noiembrie 1941 afirma că nu exista nicio amenințare: *„japonezii din zonă sunt loiali Statelor Unite sau, în cel mai rău caz, speră că pot evita lagărele de concentrare sau mulțimile iresponsabile prin tăcerea lor"*. Secretarul adjunct de război John McCloy avea să

[18] Aici: se referă la o privare de libertate organizată de stat cu scopul de a izola persoane sau chiar grupuri întregi de restul populației. (*n. trad.*)

povestească mai târziu că decizia de a crea lagărele de internare s-a bazat în primul rând pe percepția publică, animozitatea față de cei de origine japoneză crescând drastic după bombardamentul de la Pearl Harbor din decembrie 1941. Indiferent de motivul pentru care a fost luată această decizie, în august 1942, peste 100.000 de oameni dintre cei care locuiau pe coasta de vest a Americii au fost reținuți în lagăre improvizate, iar până la sfârșitul războiului, 120.000 de persoane trăiau în lagăre de internare japoneze, dintre care aproximativ 70.000 erau cetățeni americani. Dar cum de s-a desfășurat internarea atât de rapid? Răspunsul este simplu – prin recensământ.

În anii 1930, utilizarea datelor de recensământ a luat o cale întunecată. Au existat mai multe cazuri majore în care sursa statisticilor a fost folosită la scară largă pentru atrocități și încălcări ale drepturilor omului. În 1936, primul recensământ stalinist a fost realizat în Uniunea Sovietică. Recensământul era vital întrucât furniza guvernului date exacte cu ajutorul cărora putea să elaboreze planurile economice, dar avea să dezvăluie și numărul uriaș de decese pe care regimul le provocase, în special milioanele de morți cauzate de agricultura colectivizată. Ca atare, recensământul nu putea fi făcut public; când datele recensământului au fost finalizate în martie 1937, l-au șocat chiar și pe Stalin. Numărul de decese era cutremurător de mare, astfel încât întreg recensământul a fost distrus și statisticienii au fost executați. Recensământul publicat în 1939 fusese falsificat peste măsură pentru a reflecta puterea regimului. Datele de recensământ au fost folosite abuziv și în cazul localizării grupurilor minoritare. În 1938, Țările de Jos au început o campanie de îmbunătățire a sistemului de înregistrare a populației. Trebuia să fie o schimbare pozitivă, o modalitate prin care cetățenii erau supravegheați de-a lungul vieții și prin care se putea îmbunătăți infrastructura. Progresele s-au oprit brusc în 1941,

când a fost creat un sistem de *„înregistrare specială”* pentru localizarea și identificarea evreilor și a romilor. Datele au fost apoi folosite pentru a-i reține și deporta în lagăre de concentrare și de exterminare. Dintre toate țările europene ocupate în timpul Holocaustului, Țările de Jos a avut una dintre cele mai mari rate de mortalitate a evreilor datorită sistemului puternic de date demografice, chiar dacă și alte țări inclusiv Germania și Polonia, și-au folosit recensământul în același scop.

ADEVĂRUL CONCENTRAT

Lagărele de internare, aşa cum erau numite public, au funcţionat ca lagăre de concentrare. Până şi preşedintele Roosevelt le spunea lagăre de concentrare. În 1946, secretarul de interne Harold Ickes avea să explice terminologia: *„Erau totuşi lagăre de concentrare, chiar dacă le-am dat numele fantezist de «centre de relocare» acestor pustietăţi.”*

Odată cu izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial în septembrie 1939, FBI-ul american și mai multe agenții de informații militare au solicitat acces la bazele de date ale recensământului, în principal pentru a evalua numărul de cetățeni a căror ascendență era legată de puterile Axei – Germania, Italia și Japonia. William Lane Austin, directorul Biroului de recensământ al SUA, a refuzat accesul, deoarece contravenea regulamentului de folosire a datelor de la recensământul din 1929, care prevedea că datele erau *„doar în scop statistic”* și *„directorul recensământului [nu putea] permite nimănui să examineze*

rapoartele individuale, cu excepția angajaților biroului de recensământ aflați sub jurământ". În 1940, Austin a fost forțat să se retragă ca urmare a sfidării sale și, după un lung șir de peripeții administrative, Al Doilea Act al Puterilor de Război a devenit lege în martie 1942. Astfel, agențiile guvernamentale aveau drept de acces pentru orice date care erau protejate legal ca fiind confidențiale, cât timp erau *„utilizate în moduri conexe cu desfășurarea războiului"*. Astfel, recensământul din 1940 a putut fi utilizat pentru a aduna și interoga cetățenii japonezi din America.

În deceniile care au urmat celui de Al Doilea Război Mondial, mai multe națiuni au confirmat că utilizaseră datele statistice pentru a reține și a deporta grupuri minoritare, dar America a rămas tăcută. La sfârșitul anilor 1960, a luat naștere o mișcare în cadrul comunității japonezo-americane care urmărea să obțină atât recunoașterea, cât și despăgubirea pentru tratamentul la care fusese supusă în timpul războiului. A devenit cunoscută drept Mișcarea de Redresare și chiar una dintre broșurile lor spunea: *„Redresarea nedreptăților din 1942-1946 nu este doar o problemă izolată a japonezilor americani: este o problemă care îi privește pe toți americanii. Restituirea nu pune preț pe libertate sau justiție. Problema nu este recuperarea celor ce nu pot fi recuperate. Greșeala trebuie recunoscută, redresată adecvat pentru victimele nedreptății și astfel, să ne asigurăm că asemenea nedreptăți nu vor mai avea loc."*

În această perioadă, au crescut presiunile asupra Biroului de recensământ al SUA pentru a investiga rolul avut în internare. Activistul și cercetătorul Raymond Y. Okamura a explicat în declarația din 1981, citită în fața Comisiei pentru Relocarea și Internarea Civililor în timp de Război: *„de la recensământul din 1960, Biroul s-a apărat în principal folosind exemplul unui presupus refuz din 1942 de a preda numele și adresele americanilor*

de origine japoneză Departamentului de Război". Biroul susținea că nu exista nicio dovadă că ar fi divulgat vreodată date individuale în conformitate cu Actul Puterilor de Război din 1942. În 1991, și-au schimbat ușor discursul, Ed Goldfield a afirmat: *„Din câte am înțeles, ce s-a rezolvat în cazul relocării japonezilor și în alte cazuri similare a fost că Biroul de recensământ a furnizat informații statistice, dar nu a identificat individual japonezi."*

Aceasta a fost versiunea partidului până în anul 2000, când doi academicieni, Margo Anderson și William Seltzer, au finalizat o cercetare în arhivele Biroului, în decursul căreia au găsit dovezi incontestabile că recensământul fusese folosit pentru a pune în aplicare internarea și pentru a abuza de drepturile civile ale americanilor de origine japoneză prin utilizarea abuzivă a informațiilor confidențiale. Timp de peste șaizeci de ani, acest abuz nu numai că a fost negat, dar a fost folosit pentru a câștiga încredere. În anul 2000, directorul de recensământ Kenneth Prewitt și-a cerut scuze recunoscând: *„Biroul de recensământ și-a descris rolul într-o manieră în care implicarea sa în internare a fost ascunsă. Mai rău, există documente interne care ar putea convinge cititorul că Biroul de recensământ a acționat de fapt pentru protejarea drepturilor civile ale americanilor de origine japoneză. Această denaturare a documentelor istorice este în curs de corectare."*

Operațiunea *Moștenirea*

În anul 2009, trei bărbați și două femei în vârstă din Kenya au dat în judecată guvernul britanic pentru atrocitățile comise împotriva lor de către autoritățile coloniale britanice în timpul

Rebeliunii Mau Mau. Între anii 1952 și 1960, Armata kenyană pentru pământ și libertate a luptat împotriva autorității britanice în Kenya. Când țara a devenit colonie a Coroanei, în 1920, coloniștii albi au alungat o mulțime de oameni de pe propriile lor pământuri, în special pe Kikuyu, cel mai mare grup etnic din Kenya. Marginalizați și lipsiți de multe drepturi politice, aceștia își doreau țara înapoi. Ca răspuns, autoritățile coloniale britanice și-au dezlănțuit armata, au înființat lagăre de concentrare și au creat o rutină de brutalitate sistematică. Reclamanții din 2009 au declarat că fuseseră torturați și agresați sexual, iar doi dintre bărbați fuseseră castrați sub ordinele guvernării britanice. Kenya fusese scoasă de sub dominația colonială de multă vreme, însă autoritățile britanice au fost incredibil de evazive în examinarea acestor acuzații. Inițial, au spus că nu existau dosare din timpul Rebeliunii Mau Mau. Apoi, în 2011, guvernul a recunoscut că avea în posesie fișiere secrete care includeau informații referitoare la Rebeliunea Mau Mau. În cele din urmă, a fost dezvăluit adevăratul motiv al atitudinii lor evazive: existau dovezi ale atrocităților comise, dar majoritatea dispăruseră – guvernul britanic le arsese.

Imperiul Britanic se prăbușea în abis în secolul XX, însă au avut loc programe de decolonizare întinse pe mai multe decenii, începând cu anii '40. Puterea era transmisă mai departe concomitent cu documentele guvernamentale, atât din trecut, cât și din prezent. Teoretic, Marea Britanie ar fi trebuit să predea fiecare document guvernelor care-i urmau la conducere, însă, realist vorbind, nu-și dorea acest lucru. Ar fi însemnat să predea noilor națiuni independente dovezi ale tuturor faptelor îngrozitoare care fuseseră comise împotriva lor în timpul dominației coloniale. Astfel, a fost inițiat un proces de triere a așa-numitelor documente *„jenante"* care urmau să fie aduse pe ascuns în Marea Britanie. Problema era că dura prea mult să fie

trimise atât de multe documente, iar majoritatea birourilor coloniale nu aveau forța de muncă necesară să o facă în secret. Astfel, a fost aplicat planul de rezervă – se trimitea ce se putea, se distrugea ce nu se putea; un ofițer chiar râdea: *Nimeni n-o să simtă lipsa celor transformate-n jar.*

Arderea documentelor a fost ad-hoc și adesea prost gândită. În 1947, autoritățile de la biroul din Delhi nu mai avuseseră răbdare și au ars atât de multe documente încât orașul a fost învăluit într-o ceață de fum timp de câteva zile. Un efort ceva mai organizat a fost depus în 1956, când autoritățile britanice se pregăteau să se retragă din Malacca. Documentele de acolo conțineau dovezi de violență săvârșită împotriva grupurilor de rebeli, deportări în masă și arestări făcute în comunitățile etnice chinezești, un masacru, incendierea satului Batang Kali și incidente care au fost numite batjocoritor *„plivirea junglei"*. Biroul colonial local a ales documentele care puteau fi *„importante din punct de vedere istoric"*, iar restul a fost ars. Au folosit incineratoarele marinei britanice din Singapore pentru a evita orice suspiciune.

Dar ce era important din punct de vedere istoric pentru ei? A fost o întrebare care a dat mari bătăi de cap ofițerilor din birourile coloniale din Tanganyika (acum parte din Republica Unită Tanzania), care începuseră să distrugă documentele în decembrie 1960. Procesul a fost supervizat de Richard Clifford, de la biroul guvernatorului adjunct din Dar es Salaam, care a făcut mari eforturi pentru a împiedica orice coleg african să vadă documentele supuse dezbaterii. Personalul a fost instruit să răsfoiască și să decidă doar din primele pagini ale documentelor istorice dacă trebuie *„distruse la grămadă"* sau trimise înapoi în Marea Britanie. Din cauza volumului imens al arhivelor și a nebuniei de a le parcurge pe toate, documentele au fost împărțite în *„curate"* și *„murdare"* – dacă un document avea iz de

rea-intenție, cel mai sigur era să fie pus în grămada hârtiilor pentru focul de tabără. Uganda a adoptat aceeași metodă de triere, pleca și ea pe propriul drum spre independență. Biroul din Uganda nu avea mulți angajați europeni albi, așa că era nevoie de cel puțin câțiva colegi africani pentru a termina toate dosarele. Serviciul de securitate britanic MI5 s-a opus cu fermitate și, într-o notă referitoare la o asistentă de origine africană, a subliniat că nu putea lucra la proiect, deoarece condițiile în care a fost angajată erau *„diferite de cele actuale, deoarece* [pe atunci] *gestionarea documentelor de securitate se făcea pe o bază non-rasială"*.

Cu parametrii prejudecăților rasiale stabiliți, birourile din Uganda au selectat: *„toate documentele care conțin informații cu posibile interpretări pentru discriminare rasială împotriva africanilor (sau a negrilor din SUA)"* pentru grămada de ars, împreună cu toate cele care indicau discriminare religioasă. În mai 1961, în urma Rebeliunii Mau Mau, biroul colonial kenyan a început procesul de distrugere a documentelor, preluând metodele folosite în Uganda. Notițele luate intern arată că angajații au intrat în panică după ce un coleg african pregătise o ceașcă de ceai pentru unul dintre funcționarii care lucra la procesul de selecție. S-a decis rapid că *„nu i se permite să intre în niciunul dintre birouri în timpul orelor de lucru"*. O altă potențială scurgere de informații a apărut când personalul începuse să ascundă teancuri de documente clasificate în clădire. O cutie cu documente inscripționată cu *„Război psihologic: Malacca"*, *„Schemă colonialistă de urgență: Kenya"* și *„Spionaj și securitate: Rapoarte secrete"* a fost găsită în puțul liftului. În încercarea de a calma această mare de isterie și greșeli, în mai 1961, secretarul britanic Iain Macleod a emis o telegramă către birourile din Tanganyika, Uganda și Kenya, stabilind liniile directoare oficiale privind selectarea și distrugerea documentelor.

Inițiativa a fost relativ inutilă; personalul birourilor kenyene nu ascundea prea bine că *„reorganiza arhiva”* și nici incendiile aferente pe care le pornea de câteva ori pe săptămână. În septembrie 1961, ziarul britanic *The Guardian* a relatat despre un *„Foc de tabără cu documente, Kenya arde informații secrete”*. Nu doreau să atragă și mai mult atenția, așa că au pus în aplicare reguli mult mai stricte pentru distrugerea documentelor; biroul colonial din Trinidad a explicat în decembrie 1961: *„Nu dorim să sărbătorim Ziua Independenței cu un holocaust de documente ODC* [Comitetul de relații internaționale și apărare] *arse”*. Au ales să înece documentele, au îngreunat lăzile și le-au aruncat în mare, mai ales noaptea. Alte birouri începuseră procesul de ardere cu luni de zile înainte de independență, pentru a preveni norii de fum și cenușă persistenți; Aden a incinerat dosare de-a lungul unui an, poate chiar mai mult.

UNDE SE AFLĂ SECRETELE

Arhiva secretă pentru documentele considerate demne de salvare se afla la Hanslope Park, o filială a MI6 şi a Ministerului de Externe într-un loc liniştit din Buckinghamshire. Se estimează că hârtiile ocupau 1,5 km de rafturi, cu documente care datau încă din 1835. În anul 2013, dosarele au fost mutate, iar acum sunt păstrate în Arhiva Migrată, recent creată, din cadrul Arhivelor Naţionale.

Operațiunea *Moștenirea* a durat până în anii ’80, păstrând vălul oarecum peticit de discreție. În anul 2013, în urma procesului din 2009, guvernul britanic a anunțat declasificarea acelor

dosare care supraviețuiseră; 19.957 de dosare și documente au devenit accesibile publicului. Printre acestea se numără *„certificate de distrugere"* trimise de birourile coloniale care dovedeau distrugerea înregistrărilor și menționau documentele care fuseseră distruse. Mai multe note interne din cadrul Operațiunii *Moștenirea* arată că birourile au cerut permisiunea de a ignora protocolul stabilit, ceea ce înseamnă că nu vom putea stabili niciodată amploarea distrugerii. Știm că, în timpul decolonizării britanice, în 41 de țări au fost distruse în masă documente istorice. Poate că Marea Britanie nu a putut să-și rescrie istoria colonială, dar cu siguranță a putut să o ardă.

Mușamalizarea cazului surorilor Mirabal

Dacă e să vorbim de dictatori, Rafael Trujillo a fost rău de tot. Trujillo devenise dictator al Republicii Dominicane în august 1930, în urma unor alegeri prezidențiale fraudate, marcate de constrângere și amenințări, iar regimul său s-a remarcat rapid prin teroare și corupție. La două săptămâni după învestirea sa, un uragan a măturat Republica Dominicană, ucigând mii de oameni și distrugând o mare parte din infrastructura țării. Trujillo a profitat de ocazie pentru a prelua controlul asupra economiei, a folosi decrete guvernamentale ca să confişte banii băncilor, ca să îngrădească industria și să declare stări de urgență care să diminueze salariile muncitorilor, simultan deturnând fonduri către armata sa. Pe măsură ce portofoliul său industrial a crescut, Trujillo și-a folosit puterile prezidențiale pentru a închide afacerile rivale și a menține controlul asupra

pieței, punând prețuri guvernamentale fixe pentru orice, de la orez la ciment. Cât despre oponenții săi, Trujillo i-a tratat cu o forță mortală. Cei care protestaseră public sau puseseră la îndoială conducerea președintelui dispăreau brusc, în timpul nopții. Devenise o rutină zilnică.

În câțiva ani, Trujillo a obținut controlul total asupra Republicii Dominicane, de la guvern până la economie și armată. Au fost ridicate bannere și afișe care proclamau *„Trujillo pentru totdeauna!"* și *„Mulțumim pentru apă, Trujillo!"*. Oamenii trăiau sub un regim totalitar, Trujillo era Big Brother („Fratele cel Mare"[19]) – era peste tot și veghea mereu. În orașul Ojo de Agua, trăiau și creșteau surorile Mirabal – Patria, Dedé, Minerva și María Teresa. Dictatura făcea parte din normalitatea lor, ca treburile de la fermă sau mersul la școală – poate că nu le plăcea întotdeauna, dar era mereu prezentă. La 13 octombrie 1949, Trujillo avea să treacă de la un supraveghetor obscur la o prezență palpabilă în viața familiei Mirabal. Dictatorul găzduia o petrecere la conacul său din San Cristobal, în apropiere de casa surorilor. O văzuse pe Minerva într-o piesă de teatru și a ales-o drept cea pe care voia să o cucerească. A ordonat familiei Mirabal să participe la petrecerea sa, astfel încât să o poată curta pe tânăra femeie. Când Trujillo a invitat-o pe Minerva la dans, aceasta l-a respins. Refuzul a avut consecințe grave pentru surori. Tatăl lor, Enrique, a fost încarcerat, iar Minerva și mama ei au fost reținute într-un hotel timp de două luni.

Chiar și după ce a eliberat-o, Trujillo nu a renunțat la influența sa asupra fetei. În 1952, Minerva era studentă la Drept la Universitatea din Santa Domingo. Președintele i-a oprit al doilea an de studiu, obligând-o să participe într-o serie de întâlniri alături de el. Când Minerva a absolvit, devenind una dintre

[19] Aluzie la romanul lui George Orwell, *1984*. (*n. trad.*)

primele femei avocat din Republica Dominicană, Trujillo i-a refuzat dreptul de a practica avocatura. În imposibilitatea de a lucra, Minerva s-a căsătorit cu Manuel Aurelio Tavárez Justo (cunoscut sub numele de Manolo, colegul ei de facultate) și s-a așezat la casa ei alături de surorile sale, ducând o viață liniștită de soție și mamă. Cel puțin așa părea.

MASACRUL PĂTRUNJELULUI[20]

Regimul lui Trujillo a fost caracterizat de asasinate zilnice şi atrocităţi în masă, precum Masacrul Pătrunjelului din 1937. La 2 octombrie, dictatorul a ordonat executarea tuturor haitienilor care locuiau la graniţa dintre Republica Dominicană şi Haiti, declanşând un masacru care a ucis zeci de mii de persoane. Subiectul a fost cenzurat la maximum, iar cei care au protestat ulterior împotriva masacrului au dispărut.

[20] Acest atac asupra populației haitiene a fost numit „Masacrul Pătrunjelului" deoarece trupele dominicane puneau fiecare persoană să pronunțe cuvântul *pătrunjel*. Dacă nu erau mulțumiți de modul în care îl pronunța, persoana respectivă era declarată ca fiind de origine haitiană și era ucisă. (*n. red.*)

În ianuarie 1960, Minerva şi Manolo au creat un grup revoluţionar clandestin, *Mişcarea 14 iunie*. Numele provenea de la o revoltă eşuată a Mişcării de Eliberare Dominicană din 1959, când un grup de dominicani exilaţi a încercat să răstoarne regimul Trujillo. Minerva şi soţul ei au preluat ştafeta, unind disidenţii din mai multe grupuri localizate. Patria şi Maria Teresa s-au alăturat grupului şi, în curând, surorile stăteau adunate în jurul mesei din bucătărie, construiau bombe şi plănuiau să doboare un dictator.

La câteva zile de la înfiinţarea oficială a grupului, forţele lui Trujillo au intrat în acţiune. La 20 ianuarie, Maria Teresa a fost arestată, eliberată, apoi arestată din nou alături de Minerva. Surorile au fost iniţial încarcerate în faimoasa închisoare *„specială"* a lui Trujillo, LA 42, unde tortura şi brutalitatea deveniseră sistematice. A început un joc de-a şoarecele şi pisica. Maria Teresa şi Minerva urmau să fie eliberate şi arestate, eliberate şi arestate din nou; între timp, Trujillo îi încolţea pe ceilalţi membri ai mişcării, îi captura, tortura şi ucidea.

Mişcarea 14 iunie nu putea să apară într-un moment mai prost pentru preşedinte. Opoziţia internaţională faţă de regimul său începea să crească, iar la sfârşitul lunii ianuarie, Biserica Catolică a denunţat regimul ca răspuns la tacticile inumane ale lui Trujillo împotriva mişcării. Rezistenţa clandestină a continuat indiferent de numărul de arestări făcute. Apoi, o nouă lovitură: preşedintele Venezuelei, Rómulo Betancourt, a condamnat regimul. În iunie, Trujillo a orchestrat o tentativă de asasinat împotriva lui Betancourt, dar a eşuat, iar Venezuela a depus plângere la Organizaţia Statelor Americane. Republica Dominicană a fost sancţionată, iar America şi-a retras sprijinul pentru regimul Trujillo. Soarta preşedintelui atârna de un fir de aţă. Dacă *Mişcarea 14 iunie* rezista, pierdea totul. Trujillo credea că surorile Mirabal, feţele materne ale mişcării, erau răspunsul – dacă scăpa de ele, mişcarea se prăbuşea de la sine.

S-a făcut un plan: soțul Mariei Tereza și al Minervei erau încă în închisoare și, la 25 noiembrie, cele două femei și Patria fuseseră programate la vizită. Drumul surorilor spre închisoare includea o porțiune de drum cunoscută pentru numărul mare de accidente de mașină, așa că urmau să fie interceptate acolo. Când surorile se întorceau acasă, mașina lor a fost oprită, iar femeile au fost forțate să urce într-un vehicul nesemnalizat, în timp ce șoferul lor, Rufino de la Cruz, a rămas în jeepul lor. De acolo, surorile Mirabal au fost duse într-un lan de trestie de zahăr, au fost strangulate și bătute. Cruz a fost și el ucis, iar trupurile însângerate ale femeilor au fost puse înapoi în jeep, împins convenabil de pe drumul montan – un tragic accident de circulație. A doua zi, au fost publicate rapoartele privind moartea Mariei Teresa, a Patriei și a lui Cruz; Trujillo a refuzat să o menționeze pe Minerva.

Cu toate acestea, mușamalizarea a fost prost executată, pentru că surorile fuseseră răpite de pe un drum public, în văzul lumii. În ciuda cenzurii lui Trujillo, poporul dominican a citit printre rânduri și a înțeles că reprezentantele rezistenței fuseseră ucise cu sânge rece. A fost picătura care a umplut paharul – o piatră de temelie a regimului lui Trujillo era domesticirea femeilor, pe care le încadra într-o aură a maternității și care trebuiau să fie protejate. A cenzurat totul, că torturase, ucisese și abuzase sexual femei din opoziție. În ciuda acestor lucruri, moartea surorilor Mirabal nu a putut fi izolată. Președintele omorâse trei femei – trei soții și mame –, subminându-și propria instituție. Ucigându-le pe surorile Mirabal, nu a înfrânt rezistența, ci doar a făcut-o mai puternică. În lunile următoare, disidența împotriva dictatorului a luat amploare până când mașina lui Trujillo a fost atacată într-o ambuscadă, iar președintele a fost împușcat și ucis, la 30 mai 1961.

Anii care au urmat vor fi o detașare dureroasă de dictatură, pe măsură ce Republica Dominicană își revenea încet. În 1962,

asasinii surorilor Mirabal au fost judecați – singurul proces legat de încălcări ale drepturilor omului din timpul regimului Trujillo. Poate că dictatorul dispăruse, dar nu și frica din jurul său și un văl de tăcere a acoperit țara. Doar Dedé, sora mijlocie, a supraviețuit. Nu fusese implicată în mișcare, având în schimb grijă de familie și de ferma lor. După moartea surorilor ei, și-a asumat rolul de tutore al copiilor și a continuat lupta pe care nu reușiseră să o ducă la bun sfârșit. Dedé s-a folosit de faptul că uciderea surorilor sale fusese făcută publică și a încercat să combată frica de cenzură din țară. Le-a folosit povestea pentru a porni un dialog despre atrocitățile comise în timpul regimului Trujillo. Timp de zeci de ani, până la moartea sa în 2014, Dedé a continuat să lupte pentru o Republică Dominicană democratică și să păstreze vie istoria celor căzuți în numele libertății.

Minciuni peste minciuni la Mỹ Lai

La 24 aprilie 1968, armata americană a finalizat o anchetă internă cu privire la un atac care a avut loc predominant în micul cătun sud-vietnamez Mỹ Lai, unul dintre cele patru cătune care formau satul Son Mỹ. Cu o lună mai devreme, la 16 martie, Compania Charlie a Brigăzii 11 de infanterie, Divizia Americană, fusese trimisă să doboare Batalionul 48 al Forțelor Locale Viet Cong, una dintre cele mai letale arme ale Viet Cong-ului, care se ascunsese în Mỹ Lai. Ancheta armatei a constatat că douăzeci de civili muriseră în timpul operațiunii; numărul lor fusese depășit cu mult de cel al morților din Viet Cong – operațiunea fusese un succes răsunător. Dar în cazărmile și taberele armatei, se relata o versiune mult mai tulburătoare a evenimentelor.

În dimineața zilei de 16 martie 1968, Compania Charlie a flancat Mỹ Lai de o parte și de alta a satului. Conduși la sol de căpitanul Ernest Medina și cu rachete de luptă zburând deasupra lor, oamenii se așteptau la o luptă. Cu puțin timp înainte de ora 7.30, au lansat un atac de artilerie asupra satului pentru a-i atrage pe cei din Viet Cong. Mỹ Lai a rămas tăcut. Zburând în recunoaștere, subofițerul Hugh Thompson Jr. a transmis prin radio un raport conform căruia Viet Cong-ul fugea din sat – câmpurile și pădurile din jurul Mỹ Lai erau pline de forțele Viet Cong, dar satul era pustiu. Intrând în sat, exact asta au găsit soldații – civili, în principal bătrâni, femei și copii, care luau micul-dejun și își începeau treburile zilnice. Dar compania nu și-a transferat eforturile în zona înconjurătoare; în schimb, li s-a ordonat să ducă la îndeplinire planul inițial: să caute și să distrugă.

PENTRU CE LUPȚI?

Desfăşurat între anii 1955 şi 1975, Războiul din Vietnam a început ca un conflict între Vietnamul de Nord comunist şi Vietnamul de Sud şi America, aliatul său. Tactici de luptă de gherilă au fost folosite treptat, în principal de către Viet Cong, o ramură sud-vietnameză de luptători aliniaţi la principiile Nordului.

Casele au fost rase de pe fața pământului cu tot cu familiile care se ascundeau înăuntru. Ofițerii au dat ordin ca sătenii să fie adunați, aruncați în șanțuri și uciși. Un soldat s-a împușcat în picior ca să poată părăsi masacrul iminent; majoritatea doar

respectau ordinele primite. La ora 8.30 dimineața, piloți confuzi au început să transmită prin radio observații despre mormane de cadavre de civili care împânzeau drumurile spre Mỹ Lai. Nu s-a făcut nimic. Apoi, chiar înainte de ora 10.30, subofițerul Thompson l-a văzut pe căpitanul Medina urmărind o femeie rănită în câmp deschis și trăgând de două ori în ea de la distanță mică. Thompson a cerut oprirea măcelului prin radio, înainte de a ateriza și de a încerca să intervină la sol. L-a înfruntat pe locotenentul William Calley Jr. care supraveghea execuția în masă a zeci de persoane. Calley susținea că *„urma ordinele"*. Incapabil să oprească crimele, Thompson și-a instruit propria unitate să evacueze cât mai mulți oameni posibil. Masacrul a încetat la ora 11 dimineața, când căpitanul Medina a ordonat oamenilor să ia o pauză de masă. În timp ce soldații își despachetau mesele în ruinele fumegânde din Mỹ Lai, Thompson se întorcea la bază și întocmea un raport oficial despre masacrul care tocmai se petrecuse. În loc să se trimită o altă unitate să verifice afirmațiile lui Thompson, raportul despre victimele civile i-a fost cerut căpitanului Medina – care a mințit, specificând că fuseseră între 20 și 28 de morți.

La 18 martie, soldații din Compania Charlie au fost instruiți de Medina să păstreze tăcerea și să nu dezvăluie ce se întâmplase. Încă o dată, Thompson a ignorat comportamentul acestuia și a continuat să-și prezinte raportul. Se adunaseră și rapoartele autorităților locale vietnameze, iar unul dintre ele susținea că cel puțin 400 de civili fuseseră uciși. Armata a acceptat o anchetă în silă, dar rapoartele lui Thompson sau ale vietnamezilor nu au fost folosite prea mult. Cumva, mai multe rapoarte vietnameze, care se aflau în posesia armatei americane încă din 11 aprilie, se pierduseră până la momentul încheierii investigației, la data de 24 a acelei luni. Și mai interesant, multe dintre rapoartele armatei care susțineau succesul de la Mỹ Lai aveau să se „piardă" și ele în lunile următoare.

Muşamalizarea ar fi trebuit să pună punct haosului. Chiar dacă soldaţii Companiei Charlie încă le povesteau colegilor despre masacru, poveştile nu ieşeau dintre pereţii sălii de mese. Până când s-a implicat Ronald Ridenhour. Membru al Brigăzii 11 de Infanterie, se antrenase alături de Compania Charlie şi aflase despre Mỹ Lai de la camarazii săi. La început, Ridenhour nu i-a crezut, crezând că era doar o poveste de spus în jurul unui foc de tabără – o povestire cu tălc, menită să şocheze, nimic mai mult. Însă nu putea să-şi scoată din minte ce auzise şi, în lunile care au urmat, a pus întrebări în stânga şi-n dreapta. Treptat, pe parcursul unui an, Ridenhour a adunat un teanc de dovezi care dezvăluiau ce se întâmplase cu adevărat la Mỹ Lai şi, la 29 martie 1969, a pus totul într-o scrisoare adresată Congresului, Departamentului Apărării şi preşedintelui Nixon. Scrisoarea a fost ignorată de mulţi, cu excepţia unuia dintre destinatari, Morris K. Udall, congresmanul lui Ridenhour. Acesta a transmis scrisoarea armatei americane şi a cerut o nouă anchetă.

La sfârşitul lunii aprilie 1969, a fost lansată o nouă investigaţie care includea şi mărturiile şi dovezile Companiei Charlie. Câţiva soldaţi despre care se ştia că participaseră activ la crime au primit clemenţă în schimbul unor mărturii complete. Până în septembrie, se adunaseră suficiente dovezi pentru a-l acuza pe Calley de crimă cu premeditare şi s-au construit cazuri similare împotriva altor membri-cheie din Companie. Totuşi, armata americană era hotărâtă să învăluie Mỹ Lai în tăcere. Stratagema a fost distrusă în 13 noiembrie 1969, când jurnalistul independent Seymour M. Hersh a publicat un articol incendiar în care expunea acuzaţiile de crimă ale lui Calley. A scris ulterior alte două articole care conţineau interviuri cu soldaţi ai Companiei Charlie, în care aceştia detaliau atrocităţile care avuseseră loc la Mỹ Lai. În plus, sergentul Ronald Haeberle,

care făcuse parte din operațiunea de la Mỹ Lai, a vândut revistei *Life* fotografii color ale masacrului, fotografii făcute în secret. La data de 5 decembrie, ziarele din întreaga Americă trâmbițau despre fotografiile lui Haeberle, imagini devastatoare cu bebeluși și copii mici uciși. Adevărul fusese dezvăluit și nicio mușamalizare nu-l putea acoperi.

A fost lansată o anchetă amănunțită, în urma căreia atrocitățile au fost recunoscute oficial. Ancheta Peers din 1970 a constatat că *„la fiecare nivel de comandă, de la companie la divizie, au fost întreprinse sau omise acțiuni care, luate împreună, au ascuns evenimentele de ochii Cartierului General"*. Cu toate acestea, doar un singur membru al companiei a fost găsit vinovat de crimă: Calley. Toți ceilalți 26 de soldați care au fost acuzați, inclusiv căpitanul Medina, au fost achitați, iar unora li s-au retras acuzațiile. La 29 martie 1971, Calley a fost condamnat la închisoare pe viață, dar a fost eliberat în 1974. În urma anchetei și a proceselor, Pentagonul a înființat „Grupul de lucru pentru crimele de război din Vietnam" cu scopul de a investiga alte potențiale delicte militare. În anul 2003, citind documentele care fuseseră declasificate între timp, jurnalistul și istoricul Nick Turse a descoperit că grupul de lucru fundamentase numeroase cazuri deschise pentru crime de război, inclusiv alte șapte masacre; în plus, mai erau încă 500 de presupuse crime nefondate, în principal din cauza lipsei de investigații.

Și cum rămâne cu Mỹ Lai? Nu există un număr convenit la nivel internațional cu privire la cei care au murit în acea zi. Totuși, cel mai probabil număr de decese este cel dat de supraviețuitori – 504. Numele celor uciși sunt înscrise pe un zid de aur din Mỹ Lai, care a devenit atât muzeu, cât și monument de comemorare.

Dezastrul de la Cernobâl

În noaptea de 25 spre 26 aprilie 1986, la centrala nucleară de la Cernobâl, din Ucraina, a avut loc o explozie în cel de-al patrulea reactor. Era doar cel mai recent dintr-un lung şir de accidente care au avut loc la centralele nucleare din Uniunea Sovietică, însă a fost catastrofa care a creat cele mai puternice efecte, chiar cataclismice, ce vor dura zeci de mii de ani.

Perioada premergătoare şi consecinţele de la Cernobâl au fost pline de minciuni şi omisiuni. La momentul dezastrului, Uniunea Sovietică era unul dintre liderii mondiali în producţia de energie nucleară şi promisese să clădească un viitor bazat pe această sursă de energie. Totuşi, în ciuda acestui fapt, avea unul dintre cele mai slabe sisteme de reglementare a siguranţei din acest sector. Reducerea costurilor era primordială. Jurnalista ucraineană Liubov Kovalevskaia a fost reporter şi editor pentru ziarul local de la Cernobâl şi şi-a amintit că centrala avusese constant probleme legate de lipsa de personal, de materiale compatibile şi de echipamente în timpul construcţiei, dând startul unui ciclu de măsuri structurale şi de siguranţă sub standard: *„Problemele din primul bloc energetic au fost transmise la al doilea, de la al doilea la al treilea şi aşa mai departe."* S-au făcut compromisuri chiar şi la proiectarea reactorului de mare putere de tip canal (RBMK) al centralei; accidentele nu erau ceva de evitat, erau inevitabile. Aceste compromisuri făceau parte din structura nucleară a Uniunii Sovietice – accidentele aveau să se întâmple oricum, însă defectele intenţionate de proiectare puteau provoca doar accidente relativ minore –; totul era în regulă. O astfel de perspectivă nu e asociată în mod obişnuit cu infrastructura nucleară, însă sovieticii închideau ochii şi ţineau degetele încrucişate – planul funcţiona, în cea mai

mare parte. Înainte de 1986, au avut loc o serie de accidente, inclusiv unul în 1975 la centrala nucleară din Leningrad și altul în 1982 la Cernobâl, ambele soldate cu scurgeri de radiații în întreaga centrală și în mediul înconjurător din apropiere, dar ale căror reactoare au fost salvate și au revenit în scurt timp la starea de funcționare. Cu o lună înainte de accidentul dezastruos de la Cernobâl, Kovalevskaia avea să publice un articol în care dezvăluia numeroasele probleme de siguranță pe care le avea centrala și care erau mușamalizate. Articolul ei, intitulat ironic *„Nu e o problemă chiar atât de confidențială"*, a fost ignorat de autoritățile din domeniul energiei nucleare, care au considerat că era o minciună.

Energia nucleară echivala cu succesul URSS. Când Cortina de Fier a fost trasă, Uniunea Sovietică s-a grăbit să lanseze materiale de propagandă în care explica cum cetățenii săi aveau să supraviețuiască oricărui atac nuclear din Războiul Rece. Pentru a se menține la putere, Uniunea Sovietică trebuia să demonstreze poporului și lumii în general că deținea controlul asupra armelor și tehnologiei nucleare, așa că era mai bine să ascundă orice accident decât să îl recunoască. Această perspectivă a fost demonstrată în 1957, când Uniunea Sovietică se grăbea să ajungă din urmă America în cercetarea și producția de arme nucleare. În luna septembrie a aceluiași an, a avut loc un accident la un loc ultrasecret de producție a plutoniului, centrala Maiak din Kâștim. La fel ca la Cernobâl, acest loc fusese construit rapid și ieftin, fără să se ia în considerare reglementările de siguranță și, prin urmare, deșeurile nucleare nu au fost eliminate în mod corespunzător. În septembrie 1957, a avut loc o explozie chimică, care a eliberat cantități uriașe de substanțe radioactive în atmosferă și a expus aproximativ 500.000 de persoane la niveluri ridicate de radiații. Guvernul sovietic a ales să nu raporteze public accidentul, a amânat evacuările timp de o

săptămână și, chiar și atunci, a evacuat doar 11.000 de persoane sub un pretext fals. Explozia în sine a fost prezentată ca o eliberare experimentală la scară largă – nu a existat niciun pericol. Bineînțeles că a existat pericol; nivelurile extreme de radiații au provocat o mulțime de afecțiuni, în special cancer.

COSTUL CURSEI SPAȚIALE

Un motiv important pentru care dezastrul din Maiak a fost ţinut secret a fost că avusese loc cu doar câteva zile înainte ca Uniunea Sovietică să lanseze Sputnik 1 la 4 octombrie 1957. Avea să fie primul satelit artificial al Pământului şi o lovitură colosală pentru SUA în cursa spaţială. Povestea propagandistică nu includea recunoaşterea unui accident nuclear catastrofal, aşa că l-au ascuns.

În ciuda numărului mare de morți din deceniile următoare, dezastrul de la Maiak a fost atât de bine mușamalizat încât a ajuns cunoscut publicului abia după căderea URSS, în 1991. Ar fi fost logic ca organele de apărare civilă sovietică să se bazeze pe lecțiile învățate la Maiak atunci când au început să planifice consecințele unui accident nuclear major, în anii '70. Sănătatea publică nu era prioritară, ci protejarea reputației Uniunii Sovietice – prin minciună și mușamalizare. Înainte de explozia de la Cernobâl, URSS nu recunoștea oficial niciun accident nuclear major, în ciuda faptului că exista o litanie de accidente. Spera să fie la fel și în cazul Cernobâlului. Nu Uniunea Sovietică a fost cea care a informat țările învecinate despre înaltele

niveluri de radiații aruncate spre ei în primele ore ale zilei de 26 aprilie 1986, ci echipa de la centrala suedeză Forsmark. Descoperirile lor au fost făcute la două zile după dezastru, la 28 aprilie. Un senzor a detectat niveluri surprinzătoare de radiații pe pantofii unui muncitor de la Forsmark și a început o anchetă. După ce s-a descoperit că scurgerea nu provenea de la centrala suedeză, a fost analizată iarba pe care muncitorul tocmai o călcase și s-au găsit particule radioactive specifice centralelor sovietice. Cu spatele la zid, URSS a trebuit să recunoască dezastrul.

Lumea se trezea cu vestea despre Cernobâl și mulți dintre cei care locuiau în zona saturată de radiații erau încă acolo. Orașul Prâpeat începuse să își evacueze cetățenii în după-amiaza zilei de 27 aprilie, deși nu li s-a spus de ce și nici nu li s-a dat vreun sfat despre cum să se protejeze de radiații. Încă o dată, trebuia păstrat secretul. Discuțiile despre evacuări au început aproape imediat ce s-a produs dezastrul. Reprezentanții oficiali ai centralei și cei ai guvernului au dezbătut urgența într-o ședință convocată la ora 6 dimineața, la 26 aprilie, știind că pompierii de la centrală mureau deja din cauza radiațiilor, la doar câteva ore după ce intraseră în contact cu Cernobâlul. Deși membrii Apărării Civile și ai Ministerului Afacerilor Interne au insistat să organizeze imediat evacuări, a învins secretomania îndoctrinată de Uniunea Sovietică. Prâpeat a fost evacuat într-o doară, însă cei care locuiau în orașele și localitățile mai mici din districtul Cernobâlului erau total inconștienți de pericolul în care se aflau. Reprezentanții guvernului au insistat să se ia măsuri adecvate în zilele următoare, conștienți fiind că oamenii mureau cât ei trăgeau de timp. Dacă organizau o transmisiune radio pentru a-i pregăti de evacuare pe cetățenii din apropiere, riscau să strice mușamalizarea deja în curs. Din fericire, la 29 aprilie, presa internațională a început să relateze grabnic

despre dezastru. URSS trebuia să se comporte ca și cum măcar renunțase la planul inițial și să facă mai mult decât să închidă ochii și să-și țină degetele încrucișate.

În zilele următoare, încet, dar sigur, au avut loc mai multe evacuări. Uniunea Sovietică nu voia să recunoască nivelul dezastruos al exploziei și orice încercare de a scoate oamenii din zonele periculoase a fost împiedicată de birocrația guvernamentală. Mai mult de atât, iodura de potasiu nu a fost distribuită corespunzător celor afectați – deși URSS avea stocuri pregătite, distribuirea lor ar fi confirmat știrile presei internaționale, că Uniunea Sovietică a supravegheat o catastrofă nucleară care putea fi evitată în totalitate. Așa că mulți au rămas fără tratament și au dezvoltat afecțiuni interne din cauza expunerii la radiații. Guvernul nu a reușit să ascundă în totalitate amploarea pagubelor, așa cum făcuse la Maiak, însă, din nou, a considerat că sănătatea oamenilor săi se află pe planul doi față de reputația Uniunii Sovietice.

În zilele și săptămânile care au urmat dezvăluirii internaționale a exploziei nucleare, Uniunea Sovietică a dat drumul unui val de minciuni încercând să atenueze pagubele reale. În timp ce jurnaliști precum Liubov Kovalevskaia își riscau viețile intrând în zonele cu radiații, eforturile lor de a dezvălui adevărul erau urmărite de agenții KGB. Adevărata amploare a ravagiilor de la Cernobăl și a minciunilor menite să le acopere au ieșit la iveală abia după căderea URSS-ului. Nu vom ști niciodată cu exactitate câte decese va fi provocat explozia de la Cernobâl, dar, potrivit Institutului Clinic de Medicină Radiologică și Endocrinologie din Minsk, Belarus, între anii 1990 și 2000 au fost puse cu 40% mai multe diagnostice de cancer. Cât despre daunele aduse mediului, zonele din imediata apropiere a Cernobâlului nu vor mai fi locuibile pentru încă 20.000 de ani.

POSTFAȚĂ

O mare parte din ceea ce știm despre istorie are rădăcini adânci în minciuni și omisiuni. La fel ca în cazul bâlbâiților birocrați din Operațiunea *Moștenirea*, acele momente istorice pe care le considerăm demne de amintire sunt alese la întâmplare. Vrem o poveste savuroasă, cu un erou și un antierou, să ne simțim bine cu noi și cu țara noastră. Nu vrem să primim prea multe întrebări, să fim nevoiți să ne confruntăm cu aspectele inimaginabile ale trecutului nostru. E de înțeles; la urma urmei, după cum am văzut, așa a funcționat istoria și consumul ei secole de-a rândul. Este o soartă pogorâtă asupra multor momente pe care le-am discutat de-a lungul cărții. Asta nu înseamnă că e sănătos și, cu siguranță, nu e sustenabil.

După cel de-Al Doilea Război Mondial, a existat o creștere bruscă a interesului pentru studiul academic al memoriei, în special al modului în care înțelegem și ne amintim atrocitățile. Din aceste studii, am învățat și încă învățăm multe; de exemplu, importanța memorialelor publice, a muzeelor și folosirea sistemului educațional în păstrarea și înțelegerea acestor momente din istorie. Introspectiv, mai există o lecție destul de evidentă – atunci când ignorăm, dezavuăm sau respingem aceste momente, este în mod inerent dăunător. Consecința imediată constă în ruptura care se creează între țări și popoarele lor. Rupturi politice și psihologice din care cu greu ne revenim. Cu cât persistă mai mult, cu atât ruptura se mărește, deseori transformându-se în teorii conspiraționiste și mai multe minciuni care

deşartă atât de multe informaţii greşite în lumea deja mocirloasă a înțelegerii istoriei.

La şcoală ni se spune că istoria ar trebui să fie imparțială, dar, inevitabil, nu este aşa. Nimeni nu apreciază o poveste incompletă – nu cumperi un roman ca apoi să rupi filele din mijloc; deci, de ce ai face asta cu istoria? Sper că această carte te va determina să vrei să afli mai mult şi ştiu că vei găsi plăcere în descoperirea răspunsurilor.

Mulțumiri

Mulțumiri minunatului meu soț, Simon; această carte nu ar fi fost posibilă fără constanta susținere și cafelele făcute de tine! Pentru mama mea și sora mea, Becky, și pentru nepotul meu superb, Harrison, care îmi umplu zilele de râsete și iubire. Multe mulțumiri agentului meu, Donald Winchester, care mi-a dat o șansă și întregii echipe de la Michael O'Mara Books, în special Louisei Dixon și Gabriellei Nemeth, pentru expertiza și răbdarea voastră.

Bibliografie selectivă

Bergin, Joseph, Broedel, Hans, Roberts, Penny, Naphy, William G., *The 'Malleus Maleficarum' and the Construction of Witchcraft: Theology and Popular Belief* (Manchester University Press, 2004)

Brand, Charles M., *Byzantium Confronts the West, 1180-1204* (Harvard University Press, 1964)

Cobain, Ian, *The History Thieves: Secrets, Lies and the Shaping of a Modern Nation* (Portobello Books, 2016)

Dalrymple, William, *The Anarchy – The Relentless Rise of the East India Company* (Bloomsbury Publishing, 2020)

Dwyer, Philip, Ryan, Lyndall, *Theatres of Violence: Massacre, Mass Killing and Atrocity Throughout History* (Berghahn Books, 2012)

Harvey, Karen, *The Imposteress Rabbit Breeder: Mary Toft and Eighteenth-Century England* (OUP Oxford, 2020)

Hayashi, Brian Masaru, *Democratizing the Enemy: The Japanese American Internment* (Princeton University Press, 2008)

Hunt, Lynn, *Eroticism and the Body Politic* (Johns Hopkins University Press, 1991)

Restall, Matthew, *Seven Myths of the Spanish Conquest* (Oxford University Press, 2004)

Smith, Mark B., *The Russia Anxiety: And How History Can Resolve It* (Allen Lane, 2019)

Sodaro, Amy, *Exhibiting Atrocity: Memorial Museums and the Politics of Past Violence* (Knowledge Unlatched, 2017)

Teter, Magda, *Blood Libel: On the Trail of an Antisemitic Myth* (Harvard University Press, 2020)

Townsend, Camilla, *Fifth Sun: A New History of the Aztecs* (Oxford University Press, 2019)

Apariţii recente:

Rănile emoționale. Cum să devenim mai buni prin ceea ce ne provoacă suferință • Carole Rinaldi, Anne Ghiringhelli

De ce funcționează terapiile alternative. Surprinzătoarea știință din spatele tehnicilor de meditație, Reiki, cristalelor și al altor practici complementare • dr. David R. Hamilton

Acționează și gândește ca HARRY POTTER. Loial, curajos, lider, inteligent, studios, profund… • Carla Schiappa-Burdet

Darul recunoștinței. Jurnalul binecuvântărilor tale • Louise Hay

Ghid practic antibullying pentru fete. Gestionarea intimidării și creșterea stimei de sine • Jessica Woody

Eu, Merlin, și cavalerii neînfricați. Live din legendarul Ev Mediu • Frank Schwieger

Încleștarea zorilor. Poeme • Antoniu Sîntimbrean

Printre stele. Poeme • Antoniu Sîntimbrean

Tarot în Mod Minor. Arcanele minore, cei 4 stâlpi ai Tarotului • Georges Colleuil

De la eșec la succes. Cum să devii de neoprit în 6 pași • Alex Weber

Mini filosofia pe înțelesul tuturor. Cartea mică a ideilor mari • Jonny Thomson

Acționează și gândește ca Roger Federer. elegant, calm, concentrat, organizat, echilibrat, riguros, simpatic • Mathieu Aeschmann

Sentimentele de la A la Z. Fii stăpânul emoțiilor tale! • Andrew Fuller, Sam Fuller

52 de stiluri pentru mersul pe jos • Annabel Streets

Calm în furtună. Calea spre reziliență zi de zi • dr. Robyne Hanley-Dafoe

Înțelepciunea lumii naturale. Învățătură spirituală și practică de la plante, animale și Mama Pământ • Granddaughter Crow

Acționează și gândește ca Regina Elisabeta a II-a. legendară, tenace, curajoasă, corectă, originală, discretă… • Dorica Lucaci

Energie la MAX! De la epuizat la superenergic în 30 de zile • dr. Michael Breus, Stacey Griffith

100 de reguli pentru a avea grijă de tine • Richard Templar

Tarot. O viziune filozofică și terapeutică a Tarotului de Marsilia • Georges Colleuil

Marele atlas al Crăciunului. Cele mai vesele, mai savuroase și mai neobișnuite tradiții de Crăciun din toată lumea • Alex Palmer

Acționează și gândește ca un maestru Zen. Trăiește în prezent, cultivă simplitatea, practică bunavoința • François Busson

Acționează și gândește ca o pisică. CAIET DE EXERCIȚII. liber, calm, curios, atent, observator, încrezător, tenace, prudent, elegant, liniștit, carismatic, mândru, demn, independent • Stéphane Garnier, Laurie Hawkes

Scapă de tot ce este toxic. Alternative practice pentru reducerea poluării • Anna Turns

Criminalul de la Kremlin. Exploziva dezvăluire a terorii impuse de Putin • John Sweeney

Acționează și gândește ca un copac. Răbdător, rezilient, binevoitor, simplu, solidar, carismatic • Carine Marcombe

Un viitor pe care îl putem iubi. O carte inspirată de conversațiile dintre Dalai Lama & Greta Thunberg. Cum putem inversa criza climatică folosindu-ne puterea inimii și a minții • Susan Bauer-Wu împreună cu Stephanie Higgs

Ordinea viitoare a lumii (ediția a II-a, revizuită și adăugită) • Andrei Marga

Acționează și gândește ca Batman. Drept, zen, moral, filozof, discret… • Gwendal Fossois

Acționează și gândește ca Platon. Înțelept, gânditor, filozof, drept, curajos • Nathanael Masselot

Am nevoie de un terapeut? Cum să-ți înțelegi emoțiile și cum te ajută terapia • Donna Maria Bottomley

Eu, Cleopatra, și vechii egipteni. Live din țara piramidelor • Frank Schwieger

Diplomație și invidie • Emil Ghițulescu

Cartea mierii. Rețete pentru sănătate și vindecare • Andrea Kirk Assaf

Ritualuri pentru starea de bine • Élodie Sillaro

Acționează și gândește ca o pisică – volumul 2. Liber, calm, curios, contemplativ, încrezător, tenace, generos, sociabil, neîmblânzit, carismatic, mândru, independent... • Stéphane Garnier

Filozofia Micului Prinț. Înțelepciune, identitate și fericire • Gwendal Fossois

Bucuria la job. 30 de feluri de a te reîndrăgosti de locul de muncă • Bruce Daisley

Războiul Rusiei cu lumea. Și cum ne afectează • Keir Giles